

UDK 02

ISSN 1512-5033

BOSNIACA

ČASOPIS
NACIONALNE
I UNIVERZITETSKE BIBLIOTEKE
BOSNE I HERCEGOVINE

God. 20. Br. 20. 2015.

Sarajevo, 2015.

9 771512 503006

BOSNIACA : ČASOPIS NACIONALNE I UNIVERZITETSKE BIBLIOTEKE BOSNE I HERCEGOVINE
God. 20, Br. 20 (decembar 2015)

BOSNIACA : JOURNAL OF THE NATIONAL AND UNIVERSITY LIBRARY OF BOSNIA AND
HERZEGOVINA

Vol 20, No. 20 (December 2015)

Edicija Memoria Bosniaca / Edition Memoria Bosniaca

BOSNIACA je časopis Nacionalne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine koji izlazi jedanput godišnje i u njemu se objavljuju originalni stručni i znanstveni radovi, sistematizirana građa od značaja za obnovu kolekcija Nacionalne i univerzitetske biblioteke BiH i za bibliotečku struku u cjelini. Časopis je upisan u evidenciju javnih glasila u Ministarstvu obrazovanja, nauke, kulture i sporta Bosne i Hercegovine, 1996. godine pod rednim brojem 467.

Časopis BOSNIACA indeksiran je u:

EBSCO-CEEAS (Central & Eastern European Academic Source)

i dostupan u:

C.E.E.O.L. (Central and Eastern European Online Library)

BOSNIACA is journal of the National and University Library of Bosnia and Herzegovina that is published yearly and includes original professional and scientific works, systematized materials significant for renovation of NUL BIH collections and library science in general. The journal is registered in the Official Journal of the Ministry of Education, Science, Culture and Sport of BIH, in 1996, under the number 467.

The journal BOSNIACA is indexed in:

EBSCO-CEEAS (Central & Eastern European Academic Source)

and available

C.E.E.O.L. (Central and Eastern European Online Library)

Izdavač / Publisher

Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine (NUBBiH)
National and University Library of Bosnia and Herzegovina (NULB&H)

Glavni i odgovorni urednik / Editor-in-Chief

dr. Ismet Ovčina (NUBBiH)

Urednica / Editor

mr. sc. Nadina Grebović-Lendo (NUBBiH)

Redakcija / Editorial Board

mr.sci. Zijada Đurđević-Alidžanović (Sarajevo, NUBBiH), Nevenka Hajdarović, bibliotečki savjetnik (Sarajevo, NUBBiH), dr. Aleksandra Horvat (Zagreb, Filozofski fakultet, Hrvatska), Bogoljub Mazić (Univerzitetska biblioteka „Svetozar Marković, Beograd, Srbija), Muamera Smajić, MA (Sarajevo, NUBBiH), Davor Šoštarić (IZUM, Maribor, Slovenija), Dženana Tuzlak, viši bibliotekar (Sarajevo, NUBBiH), dr. Mirna Willer (Zadar, Sveučilište u Zadru, Hrvatska), mr. sc. Biljana Zarić (Sarajevo, NUBBiH) i Adisa Žero (Sarajevo, NUBBiH)

Prevodioci / Translators Dragana Bogdanović

Grafički urednik / Graphic Designer Aljo Muslić

Štampa / Print Štamparija Fojnica D.D. Fojnica

Tiraž / Issue 500 copies

Adresa / Address: NUBBiH, 71 000 Sarajevo, Zmaja od Bosne 8B, tel.: ++ 387 33 27 53 12; 27 53 13,
Fax: ++ 387, 33 21 84 31, <http://www.nub.ba>, e-mail: nubbih@nub.ba

BOSNIACA

ČASOPIS NACIONALNE I UNIVERZITETSKE BIBLIOTEKE
BOSNE I HERCEGOVINE

God. 20, Br. 20. 2015.

BOSNIACA

JOURNAL OF THE NATIONAL AND UNIVERSITY LIBRARY
OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

Vol 20, No. 20. 2015

Sarajevo, 2015.

Ismet Ovčina. Riječ urednika: Uz 20. broj časopisa Bosniaca / Foreword by Editor-in-Chief: Bosniaca no. 20 5

BIBLIOTEČKO-INFORMACIJSKI SISTEM LIBRARY-INFORMATION SYSTEM

Senada Dizdar. Problem dosljednosti u indeksiranju dokumenata na temu informacijske i medijske pismenosti: primjer Univerzalne decimalne klasifikacije / Problem of indexing consistency about information and media literacy: example Universal decimal classification 6

Sonja Polimac. Zaštita bibliotečke građe / Preservation of library materials 14

Lejla Hajdarpašić. Izazovi identifikacije dematerijaliziranih objekata nacionalne bibliografske kontrole / Challenges of Identifying Dematerialized Objects of National Bibliographic Control 25

Azra Smajić. Univerzalna bibliografska kontrola i obavezni primjerak / Universal bibliographic control and legal deposit 32

DOKUMENTARNO NASLIJEĐE DOCUMENTARY HERITAGE

Dženana Tuzlak. Srebrenica – sjećanje za budućnost: bibliografija / Srebrenica - Remembrance for the future: bibliography 45

Senella Krehić-Fočak. Iz riznice pisane kulturne baštine: djelo „Muhtesib“ kao izvor za proučavanje zdravstvene kulture / From the treasury of written cultural heritage: „Muhtesib“ as a source for the study of health culture 65

INFORMACIJE I SERVISI U NOVOM TEHNOLOŠKOM OKRUŽENJU

INFORMATION AND SERVICES IN THE NEW TECHNOLOGICAL ENVIRONMENT

Dragana Bogdanović. Informacijsko – komunikacijske tehnologije: DOI – Identifikator digitalnog objekta / Information-communication technologies: DOI – Digital Object Identifier ... 69

Džejla Khattab. Vrednovanje korisničkih sučelja digitalnih zbirki rukopisne građe / Evaluation of User Interfaces of Digital Collections of Manuscripts 74

PRIKAZI I PRILOZI REVIEWS

Lejla Hajdarpašić. Bibliografska heuristika u savremenom informacijskom okruženju / Bibliographic Heuristics in Contemporary Information Environment 88

Zijada Đurđević-Alidžanović. Edukacija bibliotekara i stručni ispiti (1999 – 2015) / Education of librarians and professional exams (1999 – 2015) 89

PREPORUKE AUTORIMA91 RECOMMENDATIONS FOR AUTHORS...93

Riječ urednika: Uz 20. Broj časopisa Bosniaca

Poštovani/e čitatelji/ce,

Jubilarni 20. broj časopisa Bosniaca još jedan je u nizu jubileja koje je Nacionalna i univerzitetska biblioteka BiH obilježila 2015. godine. Nakon proslave 70 godina postojanja i rada ove institucije u Vama već poznatoj misiji obrazovanja, nauke i kulture, Nacionalna i univerzitetska biblioteka BiH predaje Vam 20. broj časopisa na čitanje.

Tekstovi ovog broja grupirani su u cjeline: Bibliotečko-informacijski sistem, Dokumentarno naslijeđe, Informacije i servisi u novom tehnološkom okruženju i Prikazi i prilozi.

Bibliotečko-informacijski sistem objedinjuje tekstove koji su po svojoj strukturi veoma raznoliki i bave se različitim temama, od problema dosljednosti u indeksiranju, izazovima zaštite bibliotečke građe do univerzalne bibliografske kontrole.

Kada je u pitanju dokumentarno naslijeđe, čitatelji će imati priliku steći uvid u bibliografiju radova objavljenih na temu Srebrenice, čiju je 20. godišnjicu NUBBiH obilježila prigodnom izložbom, a tu je i tekst posvećen staroj i rijetkoj knjizi s bosanskohercegovačkih prostora. Riječ je o djelu koje pripada tzv. zdravstvenoj kulturi, „Muhtesib” autora Abdullaha Šizerije.

Od aktualnih tema, izdvajamo tekst o DOI-u i predstavljanju digitalnih zbirki.

U Prikazima čitat ćete o domaćem prijevodu RUSA-inih smjernica za izradu bibliografije.

Svi ovi tekstovi objedinjeni u ovom 20. broju, pokazuju da NUBBiH prati, učestvuje i održava veze sa savremenim tokovima informacijskih nauka i da je spremna da prati promjene.

Dr. Ismet Ovčina

Glavni i odgovorni urednik

Foreword by Editor-in-Chief: Bosniaca No. 20

Dear readers,

Bosniaca's 20th anniversary is one of the jubilees that the National and University Library of Bosnia and Herzegovina celebrated in 2015. After celebrating 70 years of its existence, working on a mission to preserve education, science and culture, the National and University Library of Bosnia and Herzegovina is presenting you Bosniaca no. 20 to read it.

This number contains these parts: Library-information system, Documentary heritage, Informations and services in new technological environment and Overviews and appendixes.

Library-information system includes papers which are very diversified including different topics, such as indexing consistency, from the attempts of preserving library materials till universal bibliographic control.

When it's matter of documentary heritage, readers will have a chance to know about edited bibliography of papers connected with topic of Srebrenica, which 20th anniversary NULB&H noted by appropriate exhibition and there has been a paper dedicated and devoted to old and rare books from Bosnia-Herzegovina. It's about Muhtesib by Abdullah Šizerija, belonged to health culture.

From actual issues, papers about DOI and presenting of digital collections are emphasized.

In the Overviews you will read about our own internal translation of RUSA guidelines for bibliography compiling.

All these papers included in Bosniaca N° 20 show that NULB&H follows, participates and relates to current streams of information sciences and it's ready to follow changes.

PhD Ismet Ovčina

Editor-in-chief

BIBLIOTEČKO - INFORMACIJSKI SISTEM (BIS)

LIBRARY – INFORMATION SYSTEM (LIS)

UDC 005.336.4:025.45]

Problem dosljednosti u indeksiranju dokumenata na temu informacijske i medijske pismenosti: primjer Univerzalne decimalne klasifikacije

Problem of indexing consistency about information and media literacy: example Universal decimal classification

Dr. Senada Dizdar, vanredni profesor

Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu

Odsjek za komparativnu književnost i bibliotekarstvo

senada.dizdar@ff.unsa.ba

Sažetak: Posljednja dva desetljeća, a vezano uz nove tehnološke promjene u području medija i informacija došlo je do porasta zanimanja za informacijsku i medijsku pismenost što je popraćeno porastom literature u ovom području. Usprkos očiglednom literarnom jamstvu u literaturi iz obrazovne politike i strategije obrazovanja, pojmovi informacijska pismenost i medijska pismenost nisu uneseni u standardne sisteme za organizaciju znanja poput klasifikacija. Posljedica pomanjkanja jasnog terminološkog određenja u indeksnim jezicima u praksi sadržajne obrade dovodi do dvosmislene i nedosljedne klasifikacije dokumenata na temu medijske i informacijske pismenosti. U ovom radu, na primjeru Univerzalne decimalne klasifikacije (UDK) objasniti ćemo prirodu ovog problema. UDK je sintentička klasifikacija koja dozvoljava gradnju složenih indeksnih termina da se izraze novi pojmovi. Kad se koriste nekontrolirani termini i ne-koordinirano, ovaj način indeksiranja, nužno dovodi ne samo do proliferacije kombinacija kojima se iskazuje određeni pojam, već i do krivog interpretiranja sadržaja dokumenata tj. njihove očemosti (aboutness). Autorica sugerira da bi valjalo u UDK uvesti specifičniju i precizniju klasifikacijsku oznaku za spomenute pojmove.

Glavne riječi: dosljednost u indeksiranju, Univerzalna decimalna klasifikacija (UDK), informacijska pismenost, medijska pismenost

Abstract: Growing of interest for information and media literacy since last two decades connected with

new technological changes in the sphere of media and information and it has been included more literature in this sphere. Despite of obviously literary guarantee in the sphere of educational literature and educational policy, terms as there are information and media literacy are not noted in standard systems for knowledge organisation as there are classifications. The consequence of missing clear terminological definitions in index languages of content processing, resulted ambiguous and unevenly classification of media and information literacy. In this paper, we'll explain a kind of this problem with the example of Universal decimal classification (UDC). UDC is synthetic classification which allows making of compound index terminology to express new terms. When assigned indexing and non coordinated used terms, this way of indexing resulted obviously not only proliferation of combinations which express certain term, but wrong interpretation of aboutness. Author suggests more specific and precise classification code for noted terms in UDC.

Keywords: indexing consistency, Universal decimal classification (UDC), information literacy, media literacy

Problem dosljednosti u indeksiranju

Uspješno pronalaženje informacija ovisi o komunikaciji korisnika i informacijskog sistema tj. o mogućnosti korisnika da predvidi tačan izraz za pretraživanje na koji će se dokumenti koji ga zanimaju „odazvati“. Predmet zanimanja i istraživanja može se opisati na različite načine i autori koriste niz sinonima i u naslovu i u tekstu dokumenta što pravi probleme u sadržajnoj obradi dokumenata. U rješavanju problema predvidivosti (predictability) od velikog značaja je intelektualno indeksiranje dokumenata i alati (klasifikacijske sheme, tezaurusi...) koji pomažu

informacijskim stručnjacima da kontrolirano, dosljedno i „predvidivo“ opisuju istovrsne sadržaje. Ti tzv. kontrolirani rječnici nadalje omogućuju utvrđivanje načela indeksiranja, iscrpnost, specifičnost i dosljednost, i njihovu dosljednu provedbu.¹

Dosljednost u indeksiranju jedan je od velikih problema u sadržajnoj obradi dokumenata, jer su u pitanju jezički i filozofski problemi određenja pojma i predmeta, pa je zato i njihova dosljedna upotreba za indeksere uvijek problematična.²

Dosljednost ili konzistentnost (consistency) u indeksiranju je u bliskoj vezi sa logičkom analizom pojmova. Pojam se u logici definira kao: „misao o biti onog što mislimo, odnosno misao o bitnim karakteristikama onog što mislimo.“ Ako sve što mislimo i o čemu uopće možemo misliti nazovemo „predmetom“, možemo reći da je: „pojam misao o biti predmeta“. Pri tome, potrebno je napomenuti da se riječ predmet ovdje ne koristi u značenju koje je uobičajno u svakodnevnoj upotrebi u smislu konkretnog, stvarnog, materijalnog objekta, nego kao predmet dokumenta, predmet razgovora, nastavni predmet.³

Osnovne oznake pojma su: sadržaj, opseg i doseg. Dosljednost je u vezi sa dosegom pojma koji se definira i kao: „Skup svih pojedinačnih predmeta na koje se odnosi neki pojam“. Dosljednost nas, prema

1 Nakon određenja pojmova (prva faza), u drugoj fazi označavanja u predstavljanju pojmova pomoću jezika za označavanje koriste se dvije vrste pomagala. Za dokumentacijske jezike zasnovane na prirodnim jezicima osnovna pomagala su: popisi predmetnih odrednica, tezaursi, predmetni indeksi, a za klasifikaciju su klasifikacijske sheme i njima pripadajući predmetni indeksi. Prevođenje doznačenih pojmova ovisi od izbora jezika za označavanje i njegovih karakteristika (njegov rječnik, gramatika, pravopis), kao i od sposobnosti indeksera/bibliotekara da zabilježeno znanje interpretira, ali i da interpretirano znanje dovede u suodnos sa drugim znanjem (katalog), stvarajući tako novo znanje. Označavanje dokumenta najvažniji je dio procesa indeksiranja, jer od njegove tačnosti zavisi ukupno funkcioniranje sistema za pohranjivanje i pretraživanje informacija. Sveobuhvatnost sadržaja u interpretaciji i način formuliranja iskaza osiguravaju dostupnost dokumentu.

2 Prvi korak u analizu sadržaja dokumenta neophodno je, prema većini istraživača (Dahlberg, Wüstler, Felber, Büchler...), započeti pojmovnom analizom. Njihovo zajedničko polazište o pojmovnoj analizi najjasnije je iskazao jedan od utemeljivača GTT (The General Theory of Terminology) Eugen Wüstler, napisavši: „Svaki terminološki rad počinje pojmom“ (UNISIST 1984, 98). Prema Dizdar, Senada. 2011. *Od podatka do metapodatka*. Sarajevo: Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, str. 68.

3 Ključni problem u razumijevanju jezika za označavanje predstavlja odnos znaka i pojma. Kod svakog znaka razlikujemo njegov izraz iskazan znakom (oblik pogodan da bude prenesen) i sadržaj (pojam o predmetu iz univerzuma). Odnos izraza znaka, njegovog sadržaja i slike predmeta iz univerzuma, obično se prikazuje modificiranim trokutom Ogdena i Richardsa. U semantičkom smislu to nikako ne znači da objekt iz univerzuma ujedno postaje i objekt semantike; on je samo relevantan za ispitivanje te vrste, te je zato veza između znaka i objekta označena isprekidanom linijom. Nestabilnost te veze presudna je za razumijevanje i pravilnu interpretaciju poruke, te je zbog toga od velike važnosti i za jezike za označavanje. (Škiljan 1976, 99 prema Dizdar 2011, 113).

ovakvoj analizi, upućuje na to da doseg pojma koji se koristi u samom dokumentu i/ili dokumentima treba biti u skladu sa dosegom pojma u jeziku za označavanje koji se koristi u indeksiranju.

Velika pomoć u realizaciji tih zadataka su normativne datoteke koje pomažu informacijskim stručnjacima da ispoštuju načela indeksiranja. U idealnim situacijama informacijski stručnjaci danas oslanjaju se na normativne datoteke u kojima predmetnica i klasifikacijski oznaka su često povezane unutar jedne normativne datoteke, ipak, još uvijek u bibliotečkoj praksi ima niz situacija kad ovo pomagalo nije na raspolaganju i kada dolazi do odstupanja u dosljednoj upotrebi termina.

Ispitivanje dosljedne upotrebe termina u indeksiranju već od sedamdesetih godina prošlog stoljeća zaokupljalo je mnoge istraživače koji su se bavili procjenom kvaliteta sistema za pohranjivanje i pretraživanje podataka i uveli matematičke proračune u njihovo ispitivanje.

Vrednovanje indeksiranja

Uobičajeno mjerenje dosljednosti upotrebe termina može se vršiti mjerenjem dosljednog korištenja termina između dva ili više indeksa (Inter-indexer consistency) i mjerenjem konzistentnosti, koja dokazuje koliko je jedan indeks dosljedan sebi u dodjeljivanju termina (Intra-indexer consistency).

Mjerenje dosljednosti u indeksiranju vršili su različiti autori i većina istraživanja provedena je mjerenjem inter-konzistentnosti. Inter-indeksna dosljednost je mjerilo usaglašenosti raznih rezultata indeksiranja za isti dokument istim jezikom za označavanje. Dosljednost indeksiranja iskazuje se odnosom između usaglašenih dodijeljenih indeksnih oznaka prema ukupnom broju dodijeljenih indeksnih oznaka na nekom korpusu izabranih dokumenta.

Istraživanja inter-konzistentnosti, koju su izvršili mnogi autori (među njima Hoop (1965), Zunde, Dexter (1969), Rolling (1981), Medelyan, Witten (2006) urađena su sa ciljem matematičke provjere dosljednosti korištenja termina između dva ili više indeksa i proračunavanja razlike između automatskog indeksiranja i indekiranja koje rade informacijski stručnjaci.⁴ Trenutno jedna od najaktualnijih tema u izračunavanju dosljednosti u indeksiranju je ispitivanje uloge korisničkog tagiranja (folksonomija) u indeksiranju i mogućnosti koje nudi korisničko tagiranje (Medelyan, Frank i Witten, 2009). Korisničko tagiranje dokumenta od velike je

4 Medelyan, Olena, Ian H. Witten. 2006. „Measuring inter-indexer consistency using thesaurus“. Proceedings of the 6th ACM/ IEEE-CS joint conference on digital libraries. Chapel Hill: ACM.

Dostupno na: <http://researchcommons.waikato.ac.nz/bitstream/handle/10289/1345/06-OM-IHW-Thesaurus-auto-keyphrase.pdf?sequence=1> [citirano: 2015-12-12].

važnosti, jer ono otkriva šta je korisnicima važno u dokumentu i kako ga procijenjuju, te da li dodijeljeni indeksni termini iznevjeravaju korisnička očekivanja.

Od samih početaka problematiziranja, šta treba da se iskazuje indeksnim terminima i šta oni trebaju da pokrivaju (aboutness) iskristalizirale su se dvije oprečne postavke.

Prva grupa autora među kojim su najistaknutiji Albrechtsen, Hjørland (prema Špiranec, 2014, 5) smatraju da indeksiranje treba pomoći otkriti novo znanje, predmetni se stručnjak uopće ne bi trebao usmjeriti na objektivan sadržaj dokumenta, nego predvidjeti utjecaj i vrijednost dokumenta za potencijalnog korisnika, te da informacijski stručnjak treba iskazati ukupnost epistemoloških mogućnosti dokumenta, iscrpljujući njegova značenja, s gledišta autora, korisnika, u odnosu na ostalu literaturu/izvore, znanstvene spoznaje, domenu itd. Sličnog razmišljanja je i Hutchins (prema Špiranec 2014, 5) koji smatra da pojam tematike po prirodi ne može biti objektivan postupak jer je postupak iskazivanja sadržaja dokumenta pojmovima označiteljima također neka vrsta novog autorstva pri čemu osoba koja indeksira odabire i iskazuje jezgrovite pojmove / reprezentate sadržaja imajući u vidu moguću publiku.

Nasuprot njima drugi autori smatraju da se potrebno usredotočiti na sadržaj dokumenta. Reprezentativan predstavnik te skupine je Lancaster, koji tvrdi da se indeksni stručnjak treba naprosto držati teksta i autorovih tvrdnji (prema Špiranec 2014, 7).

Istražujući dosljednost u indeksiranju Lancaster je uočio da postoji paradoksalna situacija koju objašnjava u poglavlju „Dosljednost u pojmovnoj analizi protiv dosljednosti

u prevođenju“ u njegovoj knjizi „Indexing and abstracting in theory and practices“ (1998, 71). Naime, istraživanja su pokazala da je veći stepen inter-konzistentnosti na nivou pojmovne analize kada se indeksiranje vrši označavanjem, nego ako se vrši doznačavanjem korištenjem kontrolnih rječnika.

Veliki problemi u indeksiranju su vezani i za politiku indeksiranja u kojoj ustaljene metode izrade indeksnih oznaka često iznevjeravaju korisnika. Istraživači smaraju da indeksiranje iznevjerava korisnika zato što se na opći način bavi onim o čemu se radi u dokumentu i ne fokusira se na ono što obezbjeđuje „novo“ vezano za temu. Ova vrsta razmatranja problema korisničkih potreba temelji se na razlikovanju između about (o kojoj formi znanja se u dokumentu radi) - šta pokriva dokumenat (npr.: „Statistička fizika“), i *očemosti* (aboutness) tj. o čemu se u dokumentu radi („Primjena statističke fizike u bankarstvu“). Dakle za korisnika je jako važno da se kaže šta se tačno dešava u dokumentu, odnosno šta je

«novo» dato nego šta on pokriva (about).⁵

To je rezultiralo još jednim paradoksom u indeksiranju, a to je da se može postići i visoka dosljednost u indeksiranju, ali niska učinkovitost, jer korisnik ne uspijeva pronaći taj dokument, budući da su predmetni stručnjaci različito interpretirali tematiku (aboutness) samog dokumenta od onog što taj pojam pokriva i kako ga razumijevaju korisici ili kako je uobičajan u jeziku.

Zaključujući ovu temu Špiranec (2014, 14) konstatira da iza svih tih rasprava preovladava mišljenje da prevladavajući pristup indeksiranju u bibliotekama i mnogim drugim informacijskim ustanovama i komercijalnim servisima po svojoj je prirodi ipak nomološki, utemeljen na objektivističkim načelima s uporištem pitanju o čemu je dokument, pri čemu usredotočenost na dokument treba osigurati objektivnost, neutralnosti i dosljednost u označavanju.

U tome od velikog značaja su alati koji pomažu u provođenju indeksiranja, a među njima svakako je i Univerzalna decimalna klasifikacija, jer se njeno korištenje referira na drugi dio indeksnog procesa, prevođenje. Time ustvari prvi stepen indeksiranja, pojmovna analiza, treba biti urađena od strane eksperata koji predlažu pojmove za reviziju klasifikacija što uveliko jamči kvalitet dodijeljene oznake za određeni pojam.

Tako je u politici UDK klasifikacije (Universal Decimal Classification, u daljem tekstu: UDK) predviđeno, redovito osuvremenjavanje sistema pomoću autoriziranih dopuna, a uslijed promjena koje zahtijevaju korisnici ili uslijed potpunog osavremenjivanja (revizije) pojedine skupine.⁶

Pri tome, neophodno je istaći da sve izmjene i dopune UDK brojeva svakako spadaju u nadležnost UDK Konzorcija i objavljuju se u publikaciji Izmjene i dopune UDK koje izlaze jednom godišnje u izdanju UDK Konzorcija, te je za očekivati da se pojavi i broj za informacijsku i medijsku pismenost.⁷

Potrebu brzog prilagođavanja klasifikacijskih sistema promjenama, kao i važnost ažuriranja novih oznaka, potvrdila je i analiza korištenja indeksne oznake za pojmove *informacijska i medijska pismenost* iz UDK,

5 Vidi: Dizdar, Senada. 2011. *Od podatka do metapodatka*. Sarajevo: NUBiH, str. 63.

6 UDC Consortium. Dostupno na: www.udcc.org [citirano: 2015-12-15].

UDC Consortium. Cancellations to the UDC. Dostupno na: <http://www.udcc.org/index.php/site/page?view=cancellations> [citirano: 2015-12-15].

7 Ispisi UDK brojeva otpisanih u glavnoj bazi UDK „UDC Master Referene File“ mogu se naći na web stranicam UDK Konzorcija. Spomenute tekstualne datoteke moguće je pronaći pod imenom „Cancellations to the UDC“ i objavljuju se u .txt formatu pod godinom u kojoj su se promjene dogodile. UDC Consortium. Dostupno na: www.udcc.org [citirano: 2015-22-12.].

koja je urađena u uzajamnom katalogu Nacionalne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: NUB BiH).

Informacijska pismenost

Pojam informacijska pismenost (information literacy) koji se pojavio sedamdestih godina prošlog stoljeća (Zurkowski 1974) razvio se u pokret koji ima svoje pristaše, programe, asocijacije, standarde, publikacije i postaje sastavni dio nastavnih programa na svim nivoima obrazovanja. Razlog tome je što je to koncept koji predstavlja temelj cjeloživotnog učenja i zajednički je svim disciplinama, svim sredinama učenja i svim razinama obrazovanja. Ona omogućava učenicima (studentima) da jasnije definiraju informacijsku potrebu, proširuju svoje istrage, da postanu više self-usmjereni i preuzmu veću kontrolu nad vlastitim učenjem.⁸

Definirana na taj način, informacijska pismenost u kontekstu modernog društva znanja postaje vrstom funkcionalne pismenosti, metakompetencija koja omogućava usvajanje novih vještina i znanja, a pojam savremene pismenosti dodatno se proširuje, pa obuhvata: medijsku, bibliotečku, informatičku, digitalnu, te vizuelnu pismenost, pri čemu je ovome skupu pismenosti moguće dodati i neke druge vrste pismenosti neophodne za sticanje znanja.

Sastavni dio informacijske pismenosti je informatička pismenost, koja se često koristila u sinonimnom značenju za informacijsku pismenost, što ima i svoje uporište, jer se u izgradnji i upravljanju znanjem informacijska pismenost ne može definirati bez razmatranja i upotrebe informacijsko komunikacijskih tehnologija.⁹ Tako se informacijska pismenost u svom temeljnom određenju definira kao kognitivna, tehnološka pismenost, u kojoj se moraju poznavati

8 Već od prvog definiranja pojma informacijske pismenosti, sa vjerovatno najcitiranijim njenim pojmovnim određenjem, objavljeno je u Proglasu Američkog bibliotečkog društva (American Library Association – ALA) 1989. godine, pri čemu se informacijski pismene osobe definiraju kao: „one koje su naučile kako učiti (...) jer znaju kako je znanje organizirano, kako pronaći informacije i kako se njima koristiti na sasvim razumljiv način“. U istom dokumentu se navodi da je potrebno rekonstruirati proces učenja, što će studentima omogućiti da se aktivno uključe u obrazovni proces, te ih potači da: budu svjesni informacijske potrebe, prepoznaju informaciju koja može riješiti problem, pronađu potrebnu informaciju, vrednuju informaciju, organiziraju informaciju, djelotvorno se koriste informacijama. Više o ovome vidi u: ALA / ACRL definicija 2000. [online]. Dostupno na mreži <http://www.ala.org/acrl.html>. (2015-12-12.).

9 Informatičko znanje je sposobnost korištenja digitalne tehnologije, komunikacijskih alata i/ili mreža za definiranje podataka, pristup, upravljanje, integriranje i vrednovanje informacije, te stvaranje novih informacija ili znanja i mogućnost komuniciranja informacijama s drugima. International ICT Literacy Panel (2002). *Digital transformation: A framework for ICT literacy (A report of the International ICT Literacy Panel)*. Princeton, NJ: Educational Testing Service. from <http://www.ets.org/Media/Research/pdf/ictreport.pdf> (2015-12-12)

etička i pravna regulativa upotrebe informacija.

Međutim, unatoč snažnoj opredijeljenost bibliotečne zajednice za informacijsku pismenost, ovaj pojam još uvijek obilježavaju dvojbe na teorijsko-konceptualnoj razini i neravnomjerna rasprostranjenost u praksi. Konceptualna disperzija vidljiva je ponajprije u terminološkom aparatu, kojega karakterizira poplava termina koji se tumače kao nadogradnja informacijske pismenosti (npr. data literacy, workplace literacy, health literacy, academic literacy), ili se pak predlažu potpuno novi termini (npr. transliteracy, multiliteracy), ali i problem vezivanja ovog pojma od samog početka za termin informatička pismenost, pa time i njegovo jednoznačno definiranje.¹⁰

Tridesetak godina nakon što je Paul Zurkowski (1974.) definirao pojam informacijske pismenosti, taj je pojam počeo živjeti i na Univerzitetu u Sarajevu i prolaziti sve one teškoće s kojima se susretao i u mnogim razvijenim zemljama, počevši od toga da je smatran sinonimom za pojam informatička pismenost, ubjeđivanja njegovih promotora (od akademskog osoblja) da je pojam informacijska pismenost neadekvatan za akademsku zajednicu, do razumijevanja da je to ustvari metodologija i tehnika izrade naučnog rada koja se oduvijek provodi u nastavi i da tu ne treba ništa posebno mijenjati. Istražujući nastanak i implementaciju pojma informacijske pismenosti u Bosni i Hercegovini, može se reći da se u akademskoj zajednici najprije pojavio među bibliotekarima, a da je prvu implementaciju u nastavnom programu doživio u okviru Permanentnog obrazovanja, kojega je organizirala Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine.¹¹

UDK-a za informacijsku i medijsku pismenost

Međutim, mada je od prvog pojavljivanja pojma informacijske pismenosti u bosanskohercegovačkoj bibliotečkoj praksi prošlo više od petnaest godina, publikacije o informacijskoj pismenosti nisu konzistentno indeksirane, što se pokazuje i kao praksa u okruženju.

Kao ilustrativan primjer navodimo dodjeljivanje UDK oznake za priručnik *Informacijska pismenost: teorijski okvir i polazišta* autorica Sonje Špiranec i Mihaele Banek Zorice (2008), koji je u tri bibliografska nacionalna centra različito indeksiran. U Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici (NSK) u Zagrebu publikacija je dobila indeksnu oznaku 374:316.77, (UDK broj 374 u značenju Obrazovanje i obučavanje van škole i UDK

10 Koltay, Tibor. Maj 2014. „Big data, big literacies?“, Čitalište, 24: 3-8. Dostupno na: <http://citaliste.rs/br24.htm> (2015-12-12).

11 Dizdar, Senada, Lejla Hajdarpašić. Maj 2014. „Razvoj informacijske pismenosti na Univerzitetu u Sarajevu“, *Pančevačko čitalište* br. 24. Dostupno na: http://www.citaliste.rs/casopis/br24/dizdar_senada.htm (2015-12-12).

broj: 316.77 u značenju Sociologija komunikacija) u Nacionalnoj i univerzitetskoj biblioteci Bosne i Hercegovine (NUB BiH) UDK broj je 004:374 (UDK broj 004 u značenju Računarska nauka i tehnologija i UDK 374: u značenju Obrazovanje i obučavanje van škole), a u e-katalogu Narodne biblioteke Srbije je broj 371.3:004 (UDK broj 371.3 u značenju Nastavni metodi i postupci. Oblici nastave ; UDK broj 004 u značenju Računarska nauka i tehnologija)¹²

Uočena šarolikost odabranih UDK oznaka potakla je istraživanje o informacijskoj pismenosti i u e-katalogu NUB BiH.

U uzajamnom katalogu (COBISS.BH) pronađeno je pedesetak zapisa koji su direktno vezani za pojam informacijske pismenost, što je provjereno i kroz analizu predmetnih odrednica, te se korpus može smatrati adekvatnim i dovoljnim da posluži kao pokazatelj da se o UDK oznaci za informacijsku pismenost treba još dogovarati.

Naime, već prvi radovi koji su indeksirani 2006. godine nose za ovaj pojam UDK broj 002:004 ili nešto specifičniji 02:004.02.¹³

Rjeđe je označen samo brojem za školske ili visokoškolske biblioteke (027.7/.8)¹⁴ ili brojevima 001.3:004 i brojem 001.102.¹⁵ Nije neuobičajeno da se informacijska pismenost veže i za obrazovanje u bibliotekama, te se pojavljuje, naprimjer, i UDK broj 026/027:37.

Slična situacija je i u okruženju u COBISS sistemu

12 Osim varijacija u izboru oznaka i nejasnog odabira razreda koje je uzet kao oznaka područja, postoji problem i u načinu primjene kombinacije s dvotočkom koja obično označuje primjenu jednog područja na drugo u smjeru s desna na lijevo. Valja napomenuti da su svi spomenuti UDK brojevi otpisani i preusmjereni na druge oznake u zadnjoj reviziji UDK 2004. Navedeni primjeri su uzeti samo kao ilustracija. Publikacije Špiranec, Sonja, Mihaela Banek Zorica. 2008. *Informacijska pismenost: teorijski okvir i polazišta*. Zagreb: Zavod za informacijske studije.

Virtualna biblioteka Nacionalne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine <http://www.cobiss.ba/scripts/cobiss?command=CONNECT&base=10000> (2015-12-12)
Katalog Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu <http://katalog.nsk.hr/F?RN=396891225> (2015-12-12.)
Virtualna biblioteka Narodne biblioteke Srbije <http://www.vbs.rs/scripts/cobiss?command=CONNECT&base=70000&language=sr&script=cyr> (2015-12-12)

13 Primjer: Stopar, Karmen, Zlatka Rabzelj, ur. 2006. *Informacijska pismenost med teorijo in prakso - vloga visokoškolskih in specialnih knjižnic: zbornik prispevkov*. 2. skupno posvetovanje specialnih in visokoškolskih knjižnic (11. strokovno posvetovanje specialnih knjižnic in 4. strokovno posvetovanje visokoškolskih knjižnic z mednarodno udeležbo), Ljubljana, 19. oktober 2006. UDK: 02:004(063)(082)

14 Primjer: Sabljaković, Biserka. 2011. *Informacijsko opismenjavanje korisnika biblioteke Ekonomskog fakulteta*. UDK: 027.7/.8 školske biblioteke, visokoškolske biblioteke

15 Primjer: Šimić, Josip i Sonja Špiranec. 2015. *Informacijska pismenost: priručnik za studente*. Mostar: Sveučilište. Uporedi sa: Dizdar, Senada, Lejla Turčilo, Beba Ešrefa Rašidović, Lejla Hajdarpašić. 2014. *Informacijska pismenost: smjernice za razvoj mrežnih modula*. Sarajevo: Univerzitet, 2014.

(Srbija, Hrvatska, Crna Gora), gdje se pojam informacijska pismenost vodi najčešće kao UDK broj 004 i tom broju se onda pridružuju drugi brojevi, poput 02 ili 37.¹⁶

Upravo korištenje UDK broja 004 nije sporno, ako je u pitanju informatička pismenost ili primjena tehnologije u realizaciji informacijske pismenosti, ali jeste kao pojam za informacijsku pismenost. Naime, informatička pismenost je samo dio klastera informacijske pismenosti.

U Univerzalnoj decimalnoj klasifikaciji. Sistematske tablice iz 2004, je naveden broj UDK 004 Računarska nauka i Tehnologija. Računarstvo. *Klasifikacija obuhvata informatičku tehnologiju (računarstvo i telekomunikacije.)*¹⁷.

Nalazeći se pred dilemom šta uraditi, obratila sam se uredništvu UDK pri UDK Konzorciju za pomoć, i od njih dobila informacije da urednici još uvijek razmatraju o pravcu u kojem bi setrebalo potražiti rješenje s obzirom na opće značenje i širu primjenu samog pojma pismenosti kad se koristi u smislu vještina, kompetencija, znanja.¹⁸

U pismu sam, uz obrazloženje problematike, predložila i broj za informacijsku pismenost, povezujući tehnologiju, obrazovanje i informacije.

UDK: 001.102:004]37

Odgovor uredništva u kojem se daje odgovor na ovo razmišljanje, objašnjenja i prijedlog, pa našu korespondenciju navodim u cjelosti:

1. Pojam „pismenost“

Sam pojam „pismenosti“ nije specifičan za informacijsko područje – općenito, radi se o stečenim ili stjecanja vještina, kompetencija tj. o vrsti znanja koju ljudi moraju imati da bi razumijevali neko područje ljudske djelatnosti (bilo koje).

Uredništvo UDK je mišljenja da bi adekvatni broj za „pismenost“ trebalo uvesti kao specijalni pomoćni broj u tablici 37.01/.09 i da se na pismenost gleda kao na proces učenja i stjecanja vještina.

Druga mogućnost za koju uredništvo nalazi manju potporu u literaturi i drugim indeksnim jezicima jest da se „pismenost“ gleda „znanje“ (a ne kao 37 obrazovanje) onda imamo dvije mogućnosti: 001

16 UDK brojevi: UDK broj 02 je broj za Bibliotekarstvo, UDK broj 002 Dokumentacija. Knjige. Rukopisi Autorstvo, UDK broj 37 Obrazovanje. Prema Univerzalna decimalna klasifikacija: 2. srpskohrvatsko izdanje, I dio. Sistematske tablice. 2004. Beograd: Jugoslovenski bibliografsko-informacijski institut.

17 Univerzalna decimalna klasifikacija. Deo 1., Sistematske tablice. 2004. Beograd: Yubin, str. 71.

18 Slavić, Aida. Elektronička pošta od 30. juna 2015. godine. Posjedujem dopuštenje da ovu korespondenciju navedem u cjelosti.

u smislu znanje ili **005.336.4** intelektualni kapital (Intellectual capital. Expertise. Know-how)¹⁹. Urednici UDK su mišljenja da određivanje pismenosti kao znanje općenito pod 001 dovodi do gubljenja društvene perspektive i društvenog konteksta koji su silno važni za pojam pismenosti a koje se puno točnije iskazuje odabirom razreda 37 kao glavnog područja.

Trenutno u nedostatku bolje mogućnosti čini se da **005.336.4** ne treba odbaciti.

Ako se ne koristi broj **37** da se iskaže pojam pismenosti onda to ostavlja mogućnost korištenja **37** u smislu procesa ili postupka obučavanja/opismenjavanja, tj. može se reći **005.336.4:37** - poučavanje vještina know-how.

Drugi dio problema odnosi se na odabir broja kojim se iskazuje područje znanja na koje se neka pismenost može odnositi (informacijska, medijska, politička itd.)

2. Informatička pismenost nije upitna, to je vezano uz **004** - onda se može kombinirati ili se **001** ili s **005.336.4** da se kaže „znanje“ ili know-how i dodatno **37** kad se radi o obučavanju.

3. Informacijska pismenost

Izvjesno je da je „informacijska pismenost“ pojam koji je specifičniji od **001.102** (pojam informacije) tj. odnosi se na pronalaženje zabilježenih informacija u informacijskom prostoru, tj. ono što je trenutno pod **002, 01 i 02 i 07**.

Prema informacijama koje smo dobili od Uredništva UDK, cjelokupna revizija područja informacijskih i knjižničnih znanosti je u pripremi. Cilj je da novo revidirano područje objedini sva područja informacijskih službi, tj. arhive, muzeje, knjižnice i dokumentaciju.

Još nije odlučeno da li će se novo revidirano područje smjestiti pod **002 Dokumentacija** ili pod **01 Bibliografija**. Trenutno okupirana skupina 02 Bibliotekarstvo nema dovoljno praznih, nekorisćenih razina koje su potrebne da se smjesti struktura novog područja i uvedu novi pojmovi.

U očekivanju revizije informacijskih znanosti moguće je koristiti **002** ili **01/02** da iskaže predmet „pronalaženje zabilježenih informacija“ u općenitijem smislu.

Iz svega navedenog vidljivo je da bi bilo poželjno da se za označivanje informacijske pismenost koristi, kad god je moguće i broj **005.336.4:002 ili 01/02:37**.

U korespondenciji sa Uredništvom UDK raspravljalo

¹⁹ Svi brojevi preuzeti iz *Univerzalna decimalna klasifikacija. Deo 1., Sistematske tablice*. 2004. Beograd: Yubin, str. 78.

se i o pojmu medijska pismenosti.²⁰

4. Medijska pismenost, ako se radi samo o medijskoj pismenosti - to nije upitno. U sljedećim izmjenama i promjenama UDK planira se uvesti razred **07 Komunikacije. Mediji. Medijske studije** pod kojom će se naći postojeći razred 070 Novinarstvo:

Prva razmišljanja o razvoju razreda 07 jesu da bi on trebao uključiti (osim postojećeg broja za novinarstvo) i Nakladništvo, Medijski prijenos (radio, televiziju) te Internet kao medij. Posebno važan će biti broj za Internet koji će omogućiti da se sadržaji o Internetu kao mediju klasificiraju odvojeno od programskih i tehnoloških pitanja koja se sad nalaze pod 004.

Medijski studiji pod 07 omogućit će da se izbjegne konfuzija s literaturom pod **316.774** sociologija medija prije nego mediji sami po sebi.

Istraživanja su pokazala da većina dokumenta jeste indeksirana ovim brojem. I mada je ovaj broj prihvaćen u većini centara (nacionalne i narodne biblioteke u okruženju) za medijsku pismenost, čini se da time nije uspostavljena nužna veza između ovih pismenosti (informacijske i medijske) u samom UDK-a broju, što donekle iznevjerava očekivanja korisnika koji medijsku pismenost smatraju vrstom informacijske pismenosti.

Uredništvo UDK skrenulo je pažnju na nove mogućnosti praćenja izmjena i revizije UDK-a brojeva, s obzirom na bosanskohercegovačku situaciju. Radi se o novom online izdanju UDK koje je dostupno na engleskom i na hrvatskom i korisnicima u BiH. Hrvatski UDK Online dostupan je na <http://hr.udc-hub.com/hr/login.php>. Ukratko:

1. Otvoren je pristup cjelokupnom UDK na hrvatskom jeziku koje je prijevod zadnjeg izdanja UDC MR.

2. Pored cjelokupne baze zadnjeg izdanja UDK - Hrvatski UDK Online sadrži i preko 11000 otpisanih brojeva s informacijama kad su brojevi otpisani i na što su preusmjereni.

3. Možete zatražiti slobodan period korištenja od 15 dana.

4. Katedre bibliotekarstva imaju, mogu zatražiti slobodan pristup za korištenje u nastavi a možete zatražiti i besplatno korištenje u nastavi (vidite: <http://>

²⁰ „Američki centar za medijsku pismenost definira medijsku pismenost kao novi pristup u obrazovanju nastao u 21. stoljeću, koji kreira okvire za kvalitetan pristup, analizu, evaluaciju, kreaciju i participaciju u društvu na osnovu poruka u različitim formama, od printanih i video do online. Medijska pismenost omogućava razumijevanje uloge medija u društvu i daje građanima osnovne vještine za propitivanje poruka, ali i samoizražavanje putem njih.“ Vidi Turčilo, Lejla. 2015. „Informacijska i medijska pismenost: Diskurs prilike vs. diskurs opasnosti“. *Obrazovanje odraslih: časopis za obrazovanje odraslih i kulturu*, vol. XV, br. 1: 91-98, str. 92.

hr.udc-hub.com/hr/lis.php).

5. Kad budete koristili UDK Online - možete ostaviti komentare uredništvu unutar servisa.

Zaključak

Potrebu kategorizacije pojmova prepoznavamo kao nešto imanentno klasifikaciji, a to je klasifikacija sama, pa stoga i potreba da se pojmovima dosljedno dodjeljuju UDK oznake vjerovatno potiče od prvih početaka razumijevanja i pitanja: „šta je to predmet dokumenta i kako normirati predmete (pojmove) u katalogu?“ Stoga ne čudi da se u bibliografskom svijetu ponavlja spor oko sadržaja i njegovog normiranja, ali i izražavanje tog normiranog pojma u nekom od dokumentacijskih jezika, jer to predstavlja bar donekle rješavanje problema iz domena sadržajne obrade.

Indeksiranje dokumenta nije jednostavan posao, jer je on uvijek vezan za kognitivne i jezičke probleme koji se često referiraju za problematiku *about* i *aboutnessa* i pitanja da li ti pojmovi iznevjeravaju korisnikovo očekivanje u pretraživanju i rezultatima odziva. Uz ove probleme bitna odlika indeksne oznake ovisi i o dokumentacijskom jeziku koji se koristi u doznačavanju pojmova, pa tako izostatak broja u klasifikacijskom shemama otvara mogućnosti raličitog indeksiranja istog ili sličnog dokumenta (što naravno i nije loše), što generalno narušava načelo dosljednosti, a rezultat je veća količina nerelevantnih dokumenata u pretraživanju.

Takav problem je i sa UDK oznakama za pojam informacijska i medijska pismenost, koji se i na jezičkom planu različito definiraju, a posebne UDK oznake za ove pojmove još uvijek ne nalazimo u UDK shemi. U radu su ponuđena neka od rješenja koja bi mogla pomoći da se postigne veća dosljednost u indeksiranju dokumenata sa ovom tematikom.

Za informacijsku pismenost ponuđen je UDK broj **005.336.4** koji se odnosi na intelektualni kapital uz mogućnosti kombiniranja sa drugim brojevima (naprimjer **005.336.4:002** ili **01/02]:37**), ovisno o predmetu dokumenta. Za medijsku pismenost bi se mogao koristiti UDK broj **316.774**, pri čemu ove prijedloge ne treba shvatiti kao vrstu bilo kakve isključivosti, ili korištenja i drugih brojeva, nego kao mogućnost da se ovi pojmovi što dosljednije predstave i dokumenti međusobno povežu prilikom pretraživanja.

Naravno, ključni problem predstavlja pristup ažuriranim izdanjima UDC Konzorcija, što bi svakako ove i slične probleme umnogome smanjilo.

I na kraju, izgleda da postoji problem i u pozicioniranju

ove dvije pismenosti u smislu odnosa vrste i roda. Kako ih povezati? Čini mi se da je i to jedan od problema i da o njemu svakako treba razmišljati pri dodjeljivanju UDK broja.

Zahvala

Zahvaljujem se dr. sc. Aidi Slavić, glavnoj urednici UDK-a Konzorcija na korisnim savjetima i pomoći, te pristajanju da se naša prepiska objavi za koju smatram da je plodonosna i korisna za bosanskohercegovačku biblioteku zajednicu.

Literatura

Dizdar, Senada, Lejla Hajdarpašić. Maj 2014. „Razvoj informacijske pismenosti na Univerzitetu u Sarajevu“, *Pančevačko čitalište* br. 24. Dostupno na: http://www.citaliste.rs/casopis/br24/dizdar_senada.htm (2015-15-12).

Dizdar, Senada. *Od podatka do metapodatka*. 2011. Sarajevo: Nacionalna i univerzitetska biblioteka BiH.

Gavranović, Drahomira. 2014. „Osuвременjavanje sustava za sadržajno označivanje: primjer UDK skupine 2 religija i teologija“, *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 57, 1-3: 117-140.

Katalog Nacionalne i univerzitetske knjižnice u Zagrebu. Dostupno na: <http://katalog.nsk.hr/F?RN=396891225> (2015-12-12.)

Koltay, Tibor. Maj 2014. „Big data, big literacies?“, *Čitalište*, 24: 3-8. Dostupno na: <http://citaliste.rs/br24.htm> (2015-12-12).

Medelyan, Olena, Ian H. Witten. 2006. „Measuring inter-indexer consistency using thesaurus“. *Proceedings of the 6th ACM/ IEEE-CS joint conference on digital libraries*. Chapel Hill: ACM.

Dostupno na: <http://researchcommons.waikato.ac.nz/bitstream/handle/10289/1345/06-OM-IHW-Thesaurus-autokeyphrase.pdf?sequence=1> [citirano: 2015-12-12].

Medelyan, Olena, Eibe Frank, Ian H. Witten. 2009. „Human-competitive tagging using automatic keyphrase extraction“. *EMNLP 09 Proceedings of the 2009 Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing: Volume 3*. Dostupno na:

http://www.cs.waikato.ac.nz/ml/publications/2009/maui_emnlp2009_1dataset.pdf [citirano: 2016-1-2].

Lancaster, F.W. 2003. *Indexing and abstracting in theory and Practice*. Champaign, IL: University of Illinois, Graduate School of Library and Information Science.

Langridge, Derek. 1989. *Subject analysis: principles and procedures*. London; New York: Bowker-Saur.

Slavić, Aida. Elektronička pošta od 30. juna 2015. godine.

Špiranec, Sonja. 2014. „Subjektivna paradigma sadržajnog označivanja“. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 57, 1/3:1-14

Turčilo, Lejla. 2015. „Informacijska i medijska pismenost: Diskurs prilike vs. diskurs opasnosti“. *Obrazovanje odraslih: časopis za obrazovanje odraslih i kulturu*, vol. XV, br. 1: 91-98.

Virtualna biblioteka Nacionalne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine. Dostupno na: <http://www.cobiss.ba/scripts/cobiss?command=CONNECT&base=10000> (2015-12-12)

Virtualna biblioteka Narodne biblioteke Srbije. Dostupno na: <http://www.vbs.rs/scripts/cobiss?command=CONNECT&base=70000&lani=sr&scri=cyr> (2015-12-12)

Univerzalna decimalna klasifikacija. Deo 1., Sistematske tablice. 2004. Beograd: Yubin.

UDC Consortium. Dostupno na: www.udcc.org [citirano: 2014-01-15].

UDC Consortium. Cancellations to the UDC. Dostupno na: <http://www.udcc.org/index.php/site/page?view=cancellations> [citirano: 2014-01-15].

Zaštita bibliotečke građe

Preservation of library materials

UDC 025.85

Mr. sc. Sonja Polimac

sonja.polimac@gmail.com

Sažetak: *Hiljadama godina, od pojave pisma i pisanih dokumenata, biblioteke su čuvale i štatile zabilježeno pamćenje generacija, a to čine i danas. Napredak civilizacije prati i neprestano usavršavanje sredstava i materijala za pisanje. Danas, biblioteke čuvaju dokumenta iz prošlosti, pisanu baštinu, ali se njihovi fondovi obogaćuju i velikom količinom savremenih izdanja koji su produkt velikog naučnog i tehnološkog razvoja čovječanstva. Statistika pokazuje da je u prva dva mjeseca 2015. godine u svijetu publikovano preko 470 hiljada novih knjiga, a samo u jednom danu preko 4.300. Prema svjetskim statistikama, dnevno, u opticaju je preko 300 miliona primjeraka novina. U svijetu je preko 3 milijarde korisnika interneta, a dnevno se obavi preko 2 milijarde i 650 miliona pretraživanja na Googleu. Pred bibliotekama je veliki izazov kako postupati i štititi bibliotečku građu da bi bila sačuvana za buduće generacije, a istovremeno odgovoriti svom prevashodnom zadatku – učiniti informaciju dostupnom svakom pojedincu, što je postulat savremenog demokratskog društva.*

Ključne riječi: *biblioteke, pisana baština, zaštita pisane baštine, demokratsko društvo*

Abstract: *Lasting very long, from phenomenon of alphabet and written documents, libraries preserved historical memory and they do that nowadays. Permanent improvement of stationary follows improvement of civilisation. Nowadays, libraries preserve library materials, written heritage, but their collections receive many current editions which are products of great scientific and technological development of mankind. Statistics presented that more than 470 thousand new books published at the world during two first months in 2015 and more than 4.300 in only one day. According to world statistics, daily, more than 300 million of periodicals are published. There are more than 3 milliard of internet users and more than 2 milliard and 650 million of searchings on Google. There is a great challenge in front of libraries, how preserve library materials for next generations and*

at the same time, answer – information must be accessed for every user, which is postulate of currant democratic society.

Keywords: libraries, written heritage, preservation of written heritage, democratic society

Zaštita pisanih dokumenata - definicije

Zaštita bibliotečke i arhivske građe obuhvata: smještaj i čuvanje građe u spremištima, kadrovsku politiku i postupke, tehnike i metode čuvanja bibliotečke i arhivske građe i informacija koje one sadrže.

IFLA (International Federation of Library Association) pod pojmom „zaštite” podrazumijeva sva upravnja, administrativna i kadrovska pitanja bitna za čuvanje i dobrobit bibliotečkih zbirki.

Preventivna zaštita osigurava optimalne uvjete čuvanja bibliotečke i arhivske građe s ciljem da uspori procese prirodnog starenja materijala od kojih je sastavljena pisana baština. Preventivna zaštita podrazumijeva zaštitu građe i tokom korišćenja u čitaonici, zaštitu tokom transporta građe izvan ustanove, kao i brigu o njoj na izložbama i drugim manifestacijama. Preventivne mjere zaštite poduzimaju se i za slučaj krađe i prirodnih katastrofa i ratova.

Zaštita izvorne pisane baštine prenošenjem na druge medije (preformatiranje) postaje sve popularnija. Preformatiranje omogućava očuvanje izvornog dokumenta od mehaničkih oštećenja i prekomjernog korišćenja. Novi format ujedno predstavlja sigurnosnu kopiju izvornika i omogućava veću dostupnost intelektualnom sadržaju izvornog dokumenta, a dostupnost informacijama je imperativ savremenog doba. Tehnike preformatiranja su fotokopiranje, mikrofilmovanje, digitaliziranje.

Digitalizacija: snimanjem pomoću digitalne kamere ili skeniranjem dobiva se elektronska slika u binarnom digitalnom kodu. Slika se može vidjeti na zaslonu kompjutera, pohraniti na magnetnom i optičkom mediju i ispisati na papiru. Prednosti digitalizacije se ogledaju u bržoj dostupnosti informacijama, lakšem pretraživanju dokumenata (automatsko pretraživanje), a krajnji cilj je ostvarenje vizije „biblioteka bez zidova“.

Digitalizacija omogućava efikasnu zaštitu dokumenata, mogućnost elektronske restauracije. Reprodukcijska kopija ne gubi na kvalitetu, a korišćenje visokokvalitetne kopije u funkciji je zaštite izvornog dokumenta. Nedostatak standarda, problem zastarijevanja kompjuterske opreme (hardware i software) i visoki troškovi primjene predstavljaju određene nedostatke koji se vremenom sve više prevazilaze.

Često se pojmovi konzervacije i restauracije upotrebljavaju kao sinonimi. Iako su usko povezani i usmjereni ka istom cilju, razlika postoji.

Konzervacija: ukupnost preventivnih i zaštitnih postupaka usmjerenih osiguranju trajanja materijalne konfiguracije nekog objekta. Naime, konzervacija rukopisa, knjiga, dokumenata obuhvata čišćenje, nadzor, odgovarajuće pakovanje, odlaganje u klimatsko podešenim depozima, kao i mjere zaštite pri upotrebi. Konzervacijom se mogu baviti samo osposobljeni stručnjaci uz odgovarajuću opremu i materijale.

Restauriranje: svaki zahvat koji nastoji, u granicama mogućeg, vratiti objektu njegovu relativnu čitkost i funkcionalnost. Vrlo zahtjevan i složen proces kod kojeg ne smije biti grešaka. U restauraciji važno je poštivanje etičkih načela.

Konzervatorsko-restauratorski rad je veoma složen i odgovoran posao jer se zahvati rade na unikatnim dokumentima od posebne kulturno-historijske vrijednosti. Danas, konzervatorsko-restauratorski posao podrazumijeva timski rad stručnjaka različitih profila poput historičara umjetnosti, biologa, hemičara, arhivista, bibliotekara, kustosa, a u novije vrijeme i informatičara.

Zaštita pisanih dokumenata od antike do danas

Faktori koji izazivaju propadanje pisanih dokumenata su: utjecaj okoline (vlaga, temperatura, svjetlost, aerozagađenost) i utjecaj čovjeka, odnosno njegov odnos prema građi. Veliki broj pisanih dokumenata i rukopisa osuđen je na propadanje, bilo zbog lošeg materijala od kojeg je napravljen ili zbog neodgovarajućeg skladištenja i održavanja, ali često i zbog iznenadnih prirodnih katastrofa. Industrijski proizvedeni papir koji se koristi od sredine 19. stoljeća, a kojim su napisani milioni dokumenata, izložen je samouništenju zbog kiselosti koja se tokom starenja papira povećava. Historijski izvori ukazuju da se od najstarijih vremena vodila briga o zaštiti pisanih dokumenata. Zna se da su papirusi premazivani biljnim ekstraktima radi zaštite od insekata. Plinije Stariji, antički pisac i naučnik, u enciklopedijskom djelu „Naturalis Historiae“, gdje je sakupio većinu znanja svojega vremena, piše o zaštiti knjiga od insekata. Vitruvije u djelu „De architectura“ govori kako graditi zgrade biblioteka da se sačuvaju knjige. Sve do 18. stoljeća pisani dokumenti zbog njihovog načina izrade i ograničene upotrebe

nisu bili zabrinjavajuće ugroženi. Međutim, teškoće oko čuvanja bibliotečke građe nastaju kasnije, u 19. stoljeću zbog pojave lošijih vrsta papira i propadanja starih rukopisa usljed upotrebe i dugotrajnog prirodnog starenja. To je tražilo razvijanje novih metoda i tehnika restauracije. Krajem 18. stoljeća prvi put je primijenjen kemijski postupak u restauraciji. Sredinom 19. stoljeća publikovana je zbirka empirijskih metoda restauracije.

Hronologija skupova na temu zaštite pisanih dokumenata

- Prva međunarodna konferencija o čuvanju i restauriranju rukopisa održana je u Sent Gallenu 1898. godine. Na konferenciji je obrazovan stalni komitet predstavnika najvećih evropskih biblioteka. Zadatak komiteta bio je rad na sastavljanju kataloga najstarijih ugroženih rukopisa. (Radosavljević 1986, 89)
- Drugi sastanak Društva knjižničara Italije, održan iste godine, razmatrao je utjecaj vlage i topline na bibliotečku građu.
- Konferencija njemačkih arhivista organizovana je 1899. godine u Dresdenu (ZAPON konferencija). Prvi put je razmatrana primjena konkretnih postupaka zaštite građe - laminacija.
- Kongres knjižničara, Pariz 1900. godina. Tematika je bila čuvanje novina i periodike i zaštita od kukaca.
- Požar u Nacionalnoj knjižnici u Torinu, 1904. godine, potaknuo je intenzivniji rad na zaštiti građe.
- U SAD 1909. godine, Department of Agriculture angažovao se na proučavanju utjecaja sumpornih oksida na svojstva papira.
- Prvi međunarodni kongres arhivista i knjižničara, Bruxelles 1910. godine, raspravljao je o arhivima za čuvanje kino dokumenata i zvučnih dokumenata.
- U Hamburgu 1911. godine, utvrđene su norme o kvalitetu kože i drugih materijala za uvez knjiga.
- Laminacija, danas općenito prihvaćena metoda zaštite, prvi put je primijenjena 1936. godine u Nacionalnom arhivu u Washingtonu.

Zaštita pokretnih kulturnih dobara dobila je značaj koji zaslužuje tek u periodu poslije Drugog svjetskog rata. Na međunarodnom planu doneseno je, pod pokroviteljstvom UNESCO-a, niz konvencija, pravilnika i preporuka, sa ciljem da se preduzimaju odgovarajuće mjere na zaštiti i očuvanju kulturnih

dobara od svih mogućih vidova propadanja, oštećenja ili otuđenja. U kontekstu međunarodnih konvencija svaka država članica organizuje i treba da štiti baštinu koju sačinjavaju kulturna dobra na njenoj teritoriji, ali i šire, kao svjetsku kulturnu baštinu koja je odraz cjelokupnih dostignuća čovječanstva. Države treba da izrade vlastite programe zaštite kulturne baštine koristeći dostignuća nauke (mikrofilmovanje, deacidifikacija papirne građe, digitalizacija baštine). Zaštita kulturnog dobra podrazumijeva organizovan i stručan pristup ovom radu, počev od istraživanja, proučavanja, vrednovanja, fizičke zaštite, pa do upoznavanja javnosti sa značajem kulturne baštine i izradom registra i pregleda zaštićenih dobara.

U Evropskoj uniji neke države imaju razrađene programe zaštite građe: Newsplan (Velika Britanija), Metamorfoze (Nizozemska), TIDEN (Skandinavija), Projekt zaštite starih hrvatskih novina (Hrvatska), IFLA: Preservation and Conservation(projekt). Osnova projekta - pisana baština koja nastaje treba se čuvati s istom skrbi kao i povijesna baština. Cilj je da biblioteke i slične institucije odgovore potrebama savremenog doba - a to je učinkovita dostupnost informacijama, ali ne na štetu dokumenata.

Od međunarodnih organizacija koje se bave problemima i unapređenjem konzervatorske službe danas su najpoznatiji: ICOM (International Council of Museum) sa sjedištem u Parizu, koji ima svoju radnu grupu za knjige, rukopise i dokumenta, te IIC (International Institute for Conservation of Historic and Artistic Works), sa sjedištem u Londonu, UNESCO (The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization), IFLA (International Federation of Library Associations)

Tradicionalna biblioteka građa - papir i ostali materijali

Biblioteke čuvaju raznovrsnu građu, ali generalno možemo reći da je najviše građe na papiru jer se papir za pisanje koristi hiljadama godina. Procjenjuje se da je još uvijek preko 90% bibliotečke građe na papiru. Prvi papir proizveli su Kinezi, a u Evropu su ga donijeli Arapi u 12. stoljeću. Na našem prostoru papir se počeo upotrebljavati u 14. stoljeću. Za proizvodnju papira značajni su datumi: 1799. god. kada je u Francuskoj započela mašinska izrada papira i 1848. godina kada se u Njemačkoj počinje praviti čisti drveni papir. (Memija, 2007, 46)

Papir je dvodimenzionalna tvorevina nastala ukrštanjem, preplitanjem i međusobnim povezivanjem vlakana uglavnom biljnog porijekla i klasifikuje se po gramaturi (masa g/1 m²) Papir je materijal koji ima gramaturu do 150g/ m² a preko te gramature nazivaju se polukartoni i kartoni. Papirom na temelju debljine smatraju se materijali do 0,3 mm debljine.

Vrste papira

Papiri od tekstilnih materijala (krpe od lana, kono-plje i pamuka) su najkvalitetnije vrste papira (papiri za novčanice i dokumente, biblijski papir, cigaretni papir, ...).

Bezdrveni papiri i kartoni (primarno proizvedena vlakna) – ova vrsta proizvodi se od celuloze uz eventualni dodatak otpadnog tekstila (poštanski papir, papir za umjetnički tisak, papir za crtanje, filter papir, foto papir, kancelarijski papir, natron papir, pergamin papir, nabrani (krep) papir, svileni papir, voštani papir i sl.).

Papiri od vlakana visokog prinosa (drvenjača i poluceluloza) – jeftina sirovina. Ove vrste papira su najmasovniji proizvod industrije papira (novinski i roto papir, razne vrste tiskarskih papira za duboki i visoki tisak i sl.). Papiri od otpadnog i starog papira: obično se proizvode od nesortiranog starog papira i kvalitet im ovisi o kvalitetu starog papira.

Papiri proizvedeni od jednogodišnjih biljaka (žitarica, stabljika šećerne trske, bambusovih stabljika i sl.) su rijetke i kvalitetne vrste papira koje se ne proizvode industrijski.

Osnovni sastojci papira:

Drvenjača je proizvod dobiven mehaničkom obradom drveta uz minimalnu kemijsku obradu pomoću otopina kemikalija niske koncentracije. Razlikujemo bijelu, smeđu i kemijsku drvenjaču, a postupak proizvodnje uglavnom se svodi na razvlaknjivanje drva što se naziva *fibrilacija* ili *defibracija*.

Papir od drvenjače sadrži mnogo lignina. Lignin je drvena komponenta osjetljiva na utjecaj većine kemikalija, svjetlosti i povišene temperature, a produkti razgradnje su obojene tvari. Papir od drvenjače ima slaba mehanička svojstva i brzo požuti. Jeftin je i gotovo idealan za izradu novinskog papira jer je za novine potreban kratkotrajan dobar površinski izgled.

Poluceluloza se prema sastavu i svojstvima nalazi se između celuloze kao kvalitetnijeg i drvenjače kao manje kvalitetnog proizvoda. Sadrži mnogo lignina i hemiceluloze, a priprema se prethodnim kuhanjem sječke i tretmanom kemikalijama. Razlikujemo: neutralno sulfitni postupak i hladno alkalni postupak. Papir od takvih vlakana nešto je kvalitetniji od onog proizvedenog od drvenjače, osobito u pogledu čvrstoće koju mu daje prisutnost hemiceluloze.

Celuloza je bijela vlaknasta tvar bez okusa i mirisa, po kemijskom sastavu ugljikohidrat, polisaharid (složeni šećer) sastavljen od mnogo molekula monosaharida glukoze. Temperatura zapaljenja je 290 °C. Celuloza je relativno higroskopna tvar, apsorbira 8-14 % vode, a razgrađuje je enzim celulaza. Za proizvodnju koriste se isti postupci kao i kod proizvodnje poluceluloze, ali provodi se još i naknadna obrada vlakana

(rafiniranje, oplemenjivanje i bijeljenje mase vlakana). Razlikujemo sulfatnu i sulfitnu celulozu. Sulfatna ima bolja mehanička svojstva i upotrebljava se za proizvodnju ambalažnog papira, a sulfitna je bjelja i ljepšeg izgleda te se upotrebljava za pisače i tiskovne papire.

Za poboljšanje kvaliteta papiru se dodaju punila gips, kreda ili kaolin. Ova sredstva povećavaju glatkoću, smanjuju prozirnost i povećaju bjelinu papira. Za povećanje vodootpornosti papira dodaju se ljepila: kolo-fonijsko ljepilo (keljivo), škrob, modificirani lignin i sl. Boje za papir, slično kao i ljepila, dodaju se u papirnu smjesu ili naknadno na gotovi papir. Razlikuju se kisele, bazične, pigmentne i supstantivne boje, koje se dodatkom fiksirnog sredstva (najčešće aluminijeva sulfata) vežu na vlakna.

Koža se uglavnom koristi za uvez knjiga. Osnovni sastojak kože su proteini, posebno kolagen. Prirodna koža dobiva se od sirove kože životinjskog porijekla. Za knjigovezačke svrhe naročito su prikladne fine kože biljno štavljenih ovčijih i svinjskih koža. Umjetna koža ne sadrži kolagen, već se sastoji od umjetnih vlakana koja imaju svojstva slična koži. Obično su puno jeftiniji materijali od prirodne kože i češće se koriste.

Ljepenka je višeslojni nesavjetljivi materijal koji nastaje tako što se mokri listovi papira slažu jedan preko drugoga, presuju i suše. Razlikujemo ravnu i valovitu ljepenkicu (ukoliko se međusobno slijepe više slojeva papira od kojih su neki valoviti, a drugi ravni). Valovita ljepenka ima slabija mehanička svojstva, ali je lakša i koristi se pretežno kao ambalažni materijal. Osim kvaliteta samog papira važnu ulogu ima i ljepilo, a u tu svrhu koristi se vodeno staklo, škrobno ljepilo i razna sintetička ljepila.

Tekstilni materijali koriste se kao knjigovezački materijal (konac za šivanje), kao materijal za označavanje stranica i kao materijal za uvezivanje. Razlikujemo prirodna i umjetna tekstilna vlakna od kojih se upredanjem dobiva pređa, a tkanjem se od pređe dobivaju tkanine. Od biljnih vlakana najčešće se upotrebljava pamuk i neka, tzv. gruba vlakna kao, npr. konoplja, juta i sl. Od umjetnih vlakana najčešća su viskoza, poliesterska i poliamidna vlakna.

Materijali od poliplasta – postoji čitav niz različitih materijala. Po sastavu su vještački polimeri i vrlo su otporni materijali. Koriste se za uvez, za slikovnice koje mogu biti vodootporne, literatura za slijepe i sl.

Fotografski materijal su sve vrste fotografskih slika crno-bijele i u boji, negativ, pozitiv, otisci na svim tipovima materijala. Fotografija je tehnika digitalnog ili kemijskog zapisivanja prizora iz stvarnosti na fotoosjetljivom materijalu. Podloga može biti razna vrsta materijala staklo, film, papir. Emulzijski sloj (ili vezivni sloj) je želatina, kolodij koji povezuje podlogu

sa materijalom koji je fotoosjetljiv (srebro, bojila ili čestice pigmenta raspršene u emulzijskom spoju).

Celuloid je plastična masa izrađena na bazi nitroceluloze i predstavlja podlogu za emulziju. U profesionalnoj kinematografiji perforirana traka širine 35 mm postala je standardna filmaska traka. Nitratni film – nosač emulzije izrađen je od nitroceluloze u smjesi sa kamforom. Ova traka je veoma elastična, providna, bezbojna, trajna i jeftina ali je veoma opasna zato što je samozapaljiva. U filmskoj industriji 50-ih godina 20. stoljeća nitratni film zamijenjen je acetatnim filmom, gdje je podloga celulozni acetat koji je stabilniji, sporo se razgrađuje. Danas se koristi poliesterska podloga i takvi filmovi su najtrajniji - sigurnosni film.

Danas, biblioteke pored konvencionalne građe (štampani i audiovizuelni dokumenti) sve više informacija čuvaju u digitalnom obliku kao razne vrste elektronske građe (DVD, diskete, mrežne publikacije...). Osnovno obilježje elektronskih publikacija je da su podvrgnute stalnim promjenama, to znači da ne postoji čvrsti, stalni tekst koji bi se mogao pohraniti. Jedan od načina rješenja ovoga problema je da se periodički pohranjuje kompletan dokument ili datoteka.

Svi dokumenti po hemijskom sastavu predstavljaju polimerne materije. Tradicionalni materijali kao što su papir, koža, pergament su prirodno i polimeri, dok noviji mediji trake diskovi, filmovi se oslanjaju na vještačke polimere PVC, poliestar. Svi polimeri, kao i sve druge organske materije, podložni su propadanju, starenju. U hemijskom pogledu reakcijama hidrolize, oksidacije kao i drugim hemijskim procesima kidaju se veze u dugim lancima polimera i gube se prvobitna svojstva materijala. Brzina raspadanja različitih polimera varira, neki mogu trajati milenijima, dok drugi tek neku deceniju.

Neprijatelji bibliotečke građe – uzroci i vrste oštećenja

Vrste oštećenja

Kemijska oštećenja; mijenja se sastav tvari, tj. produkt kemijske promjene nije više ista tvar kao ona prije kemijske promjene. Kemijsku promjenu uvijek prati i fizikalna promjena tj. promjenom sastava tvari mijenja se i njezino energijsko stanje.

Fizikalna oštećenja; mijenja se samo energijsko stanje tvari, a sastav tvari može ostati nepromijenjen. Fizikalna promjena može biti uzrok kemijske promjene – npr.: zagrijavanjem može doći do odvijanja kemijske reakcije.

Mehanička oštećenja; ne mora sadržavati ni kemijsku ni fizikalnu promjenu, a uzrokuje oštećenje (poderani papir).

Uzroci oštećenja knjiga mogu biti fizikalni, kemijski i biološki. Međutim, najčešće dolazi do kombinova-

nog djelovanja navedenih uzroka oštećivanja. Tako se vlažni dokumenti mogu lakše mehanički oštetiti, vlažne dokumente lakše napadaju plijesni i insekti, dokumenti koje su nagrizli insekti i glodari ili koji su nagorjeli mogu se lakše mehanički oštetiti i sl.

Utjecaj temperature

Temperatura je fizikalna veličina kojom se izražava toplotno stanje neke materije. Ona ovisi o tome koliko unutrašnje energije (toplote) sadrži neko tijelo određene mase i pritiska. Temperatura ne može prelaziti s tijela na tijelo, nego prelazi toplota, a temperature se izjednačavaju. Osjećamo kada je neko tijelo toplije ili hladnije od našeg tijela, a uočavamo i fizikalne promjene volumena, pritiska i agregatnog stanja koje pri tome nastaju (primjer voda)

Jedinica za mjerenje temperature u SI sistemu je kelvin (K), a koriste se i druge temperaturne skale, u Evropi Celzusijska (°C), u SAD Fahrenheitova (°F). Najniža teoretski moguća temperatura je 0 K (-273,15 °C) i zove se apsolutna nula.

Ispitivanja su pokazala da je proces starenje papira koji se tri dana izlaže temperaturi od 100 °C ekvivalentan dvadesetpetogodišnjem prirodnom starenju. Utvrđeno je da uz konstantne ostale parametre samo povećanje temperature za 9,8°C dvostruko ubrzava hemijske reakcije u papiru. Građa na višim temperaturama se isušuje, postaje krta i lomljiva, pogoduje razvoju insekata, gljivica.

Utjecaj vlage: U atmosferi uvijek je prisutan određeni sadržaj vode (vlage) koji možemo izraziti kao odnos mase vode i volumena zraka u kojem se ta voda nalazi. Vlažnost se iskazuje kao:

Apsolutna vlažnost zraka: ukupni sadržaj vode u gramima po prostornom metru zraka (g/m³). *Relativna vlažnost zraka:* odnos vodene pare koju sadrži određena zapremina zraka na datoj temperaturi prema maksimalnoj količini vodene pare koju bi ta ista zapremina mogla da primi, odnosno koju sadrži pri tački zasićenja na istoj temperaturi. Ona se izražava u %.

Niska relativna vlaga (ispod 40% RV) u zrokuje sušenje papira, ljepljivost, punila, vlakana, što uzrokuje krutost papira. Previsoka relativna vlaga (iznad 70% RV) omogućava razvoj bakterija i plijesni, smanjuje čvrstoću papira, ljepljivost. (Radosavljević 1986, 28)

Utjecaj svjetlosti

Svjetlost je elektromagnetsko zračenje vidljivo ljudskom oku. Ostale vrste elektromagnetskih zračenja (toplinsko, ultraljubičasto, mikrotalase, radiotalase) naše tijelo osjeća na drugi način. Prirodu svjetlosti objašnjava dualistička teorija koja objedinjuje talasnu i korpuskularnu teoriju. Pojave prostiranja svjetlosti (npr. interferencija, difrakcija i polarizacija) objašnja-

va talasna teorija, dok uzajamno djelovanje svjetlosti sa materijom u procesima emisije i apsorpcije kvantna teorija. U SI sistemu jedinica za jakost svjetlosti je Candela (simbol cd). Svjetlost možemo definisati kao sva zračenja koje emitiraju izvori svjetlosti, pa kažemo da svjetlost obuhvata ultraljubičasto, vidljivo i infracrveno zračenje. Ljudsko oko reagira samo na vrlo ograničeni raspon talasnih dužina, na vidljivu svjetlost. Valne duljine: UV (ultravioletno, područje; 100 - 400nm), VIS (vidljivo, 400 - 700 nm), IC (infracrveno, 700 - 1000 nm). Boje su male frekvencijske razlike u području vidljive svjetlosti. Najkraću talasnu dužinu imaju ljubičasta i plava svjetlost, a najdužu crvena svjetlost. Spektar vidljivog zračenja čine: ljubičasta boja (najveća frekvencija, najkraća talasna dužina), plava, zelena, žuta i narandžasta, crvena boja (najniža frekvencija, najduža talasna dužina).

Razlikujemo prirodne (npr.: zvijezde) i umjetne (npr.: sijalice) svjetlosne izvore. Obične sijalice su najrasprostranjenija vrsta rasvjete. Upotrebom električne energije zagrijava se do usijanja volframova nit, pri čemu kao posljedica nastaje svijetlo. Prednosti ovih sijalica je malo UV zračenje i niska cijena, a nedostak je jako zagrijavanje, slabo osvijetljenje i relativno mali rok trajanja. U halogenim sijalicama se umjesto zraka okolica niti puni inertnim gasovima sa dodatkom male količine halogenih elemenata. Prednost ovih svjetiljki je duža trajnost, jače svjetlo, a nedostatak više UV zračenja. Fluorescentna rasvjeta su cijevi koje su pod sniženim tlakom ispunjene živinim parama ili inertnim plemenitim plinom (neon). Prednost je njihova ekonomičnost, proizvode malo topline, daju dobro osvijetljenje, a nedostatak visok nivo UV zračenja.

Izlaganje materijala prekomjernoj svjetlosti izaziva slabljenje i krhkost celuloznih materijala, ljepljivost, tkanine i kože, izbljeđivanje, požućivanje ili tamnjenje papira i tinte (fotohemijske reakcije). Optimalne vrijednosti osvijetljenja za čitaonice su 200-300 luksa, u spremištima je dovoljno 50-200 luksa. Spremišta zaštititi od prirodnog svjetla i uglavnom koristiti umjetne izvore osvijetljenja. Za izložbe bi svjetlo trebalo biti slabijeg intenziteta 50-70 luksa osam sati dnevno tokom 60-90 dana.

Mjere zaštite građe postižu se optimiziranjem intenziteta osvijetljenja za svaku specifičnu vrstu građe. Koristiti vještačke izvore osvijetljenja sa malim količinama štetnog zračenja. Izlaganje građe dnevnom svjetlu je štetno zbog velike količine UV zraka tako da ga je potrebno eliminisati ili filtrirati (razna sjenila, zastori, roletne...)

Utjecaj kiselina i atmosferskih zagađivača

Kiseline u papiru izazivaju hemijsku reakciju hidrolize celuloznih makromolekula, čime se smanjuje stupanj polimerizacije. Mehanička čvrstoća celuloznih

vlakana se smanjuje i mijenja se osobine papira, papir stari. Kiseline u papiru mogu nastati kao produkt onečišćenog zraka, kao posljedica životnih aktivnosti bioloških uzročnika oštećenja, djelovanjem kiselih crnila i pigmenata i kao produkt razgradnje same celuloze pod utjecajem svjetla i vlage.

Plinoviti zagađivači: izduvni plinovi i industrijska zagađenja atmosfere. Najčešći zagađivači su sumporov dioksid (SO_2), sumporovodik (H_2S) i dušikov dioksid (NO_2) koji su topivi u vodi (kisele kiše). Ovi plinovi sa vlagom iz zraka stvaraju kiseline koje štetno djeluju na bibliotečku građu (nagrizaju je). Unutar same biblioteke mogu postojati potencijalni izvori štetnih plinovitih zagađenja (pušenje, kuhanje, isparavanje boje i sl.) i te izvore je nužno ukloniti i/ili neutralizirati

Kruti zagađivači: prašina, čađ, razne nečistoće (tekstilna vlakanca, sitne čestice minerala i biljaka, masnoće) oštećuju, deformišu i onečišćavaju građu. Na ovaj vid oštećenja posebno je osjetljiva suvremena bibliotečka građa (magnetni i optički mediji).

Biološki faktori oštećenja mogu potjecati iz biljnog (bakterije, plijesni) ili životinjskog svijeta (insekti, glodari), te čovjek.

Plijesni i drugi mikroorganizmi

Razmnožavanje i rast mikroorganizama ovisi o kiselosti, organskom sadržaju materijala te o temperaturi, vlazi i atmosferi. Pojedine bakterije uzrokuju gnjiljenje kože, pergamene i drugih materijala koji se koriste za sastavne dijelove knjige. Bakterije koje razgrađuju celulozu najčešće su aerobne, nazivaju se celulolitičkim bakterijama. One uz pomoć enzima razgrađuju celulozu do glukoze koju upotrebljavaju za ishranu. Plijesni i drugi mikroorganizmi su stalno prisutni u zraku i na predmetima, i to u aktivnom obliku (vegetativni oblik) i/ili u obliku spora (spirogeni oblik). Plijesan se razvija u povoljnim uvjetima visoke vlage, mraka, topline i lošeg strujanja zraka. Vлага (iznad 65 % RV), mrak, loše strujanje zraka idealni su uvjeti za razvoj plijesni. Toplina je jedan od preduvjeta, ali ne i nužni preduvjet jer se plijesni mogu razviti i na nižim temperaturama. Plijesni napadaju gotovo sve oblike bibliotečke građe, a posebno oštećenja mogu napraviti na papiru, platnu koži, fotografijama i ljepilima korištenim za uvez građe. Plijesan uzrokuje slabljenje čvrstoće papira. Plijesan se najprije razvija na korici knjige jer su one, kao spoljašnja zaštita knjige, najviše izložene nepovoljnim mikroklimatskim uslovima. Prisutnost plijesni na papiru očituje se u obliku različito obojanih mrlja. Boja mrlje ovisi o sastavu papira, kiselosti, vrsti ljepila i punila, prisutnosti metala i svih ostalih komponenti.

Kod pojave plijesni prvo je potrebno utvrditi da li je ona aktivna ili neaktivna. Aktivna plijesan je vlažna,

ljepljiva, sluzava i razmazuje se, dok je neaktivna suha praškasta i može se očistiti četkicom. Potrebno je mikrobiološkom analizom provjeriti njihovu toksičnost i u skladu sa nalazom po potrebi zaštititi osoblje. Ukoliko infekcija nije širih razmjera čišćenje je najbolje obaviti vani pomoću kistova i usisivačima. Ukoliko se građa ne smije iznositi kontaminirano područje treba izolovati od ostatka biblioteke. Potrebno je zatvoriti prostoriju i blokirati centralni sistem provjetravanja da se plijesan ne proširi po čitavoj zgradi.

Za vrijedniju građu posao valja prepustiti stručnjacima konzervatorima. Što prije treba otkriti uzroke pojave plijesni i eliminisati ih. Pod hitno treba smanjiti relativnu vlažnost u prostoriji u kojoj je uočena pojava plijesni, a police i podove detaljno usisati i dezinfikovati. Nakon vraćanja građe u sanirani prostor svakodnevno treba pratiti kretanje temperature i relativne vlažnosti i kontrolisati građu da bi se uočilo eventualno ponovno nastajanje plijesni.

Preventivne mjere podrazumjevaju održavanje dobrih higijenskih uvjeta, dobro provjetravanje prostora, održavanje temperature i vlažnosti ispod 29 °C i 65% RV. Provjera novoprimitljene građe na eventualnu infekciju kako ne bi postala izvor zaraze. Najefikasnija i najjednostavnija metoda je redovni pregled građe da se na vrijeme uoči pojava stvaranja plijesni.

Insekti su vrstama najbrojniji razred velike grupe člankonožaca. Oni obuhvataju više vrsta nego sve ostale životinjske skupine. Do sada je otkriveno oko 1000.000 vrsta insekata. U spremištima bibliotečke građe hrane se različitim organskim proizvodima biljnog i životinjskog porijekla kao što su koža, pergamen, drvo, te različite vrste ljepila, a mogu se hraniti i samim papirom.

Najeza insekata može učiniti velike štete na zbirka. Važno je prepoznati vrstu oštećenja i vrstu uzročnika. Živi insekti, jajašca, odrasli ili larve najčešće se nalaze unutar ili između knjiga. Ostaci insekata, crne kuglice, sumnjive hrpice ili fina prašina na policama ispod knjiga ukazuje na prisustvo insekata. Insektima pogoduju topli, mračni, prljavi i loše provjetravani prostori, a nastala šteta je trajna u vidu rupa, tunela, izjedene površine listova. Najviše štete uzrokuju knjižna uš, ribica, kućni moljac, crvotočine, žohari.

U slučaju najeze insekata potrebno je vršiti dezinfekciju što rade stručnjaci. Odabrani postupci treba da budu maksimalno učinkoviti i neškodljivi za građu i ljude. Hemijski postupak dezinfekcije vrši se špricanjem, prskanjem i zaprašivanjem insekticidima (sumporni fluorid), dezoksidacija. Dezinfekcija zamrzavanjem dokumenata je veoma učinkovita metoda. Proces zamrzavanja mora biti brz, dovoljnog trajanja i na dovoljno niskoj temperaturi (- 20 °C).

Prevenција podrazumijeva provođenje higijenskih mjera (redovno čišćenje i kontrola prostora), postav-

ljanje ljepila, mamaca za insekte, postavljanje zaštitnih mreža na prozore, ugradnja automatskih vrata. Održavanje temperature između 16 i 18°C, relativne vlage između 50 i 65%, te stalna ventilacija mogu spriječiti pojavu i razmnožavanje insekata.

Glodari su najveći red sisara i čine preko 45% svih sisara. Red glodara ima preko 3000 vrsta, a u našoj zemlji živi oko 50 vrsta. Svi glodari imaju duple gornje sjekutiće nalik dlijetu. Ovi sjekutići rastu neprestano tokom celog života, pa mogu da glodu bilo šta bez mogućnosti da se istroše. Oni svoja staništa prave na tamnim i skrovitim mjestima. Ako se nastane u biblioteci mogu prouzrokovati velike štete knjižnom materijalu i opustošiti cijele zbirke. Vrste koje se sreću u biblioteci su: kućni i poljski miš, crni i smeđi štakor.

Znakovi kao što su vidljive štete na dokumentima, neugodan miris i izmet ukazuju na prisutnost glodara. Deratizacija je efikasna metoda uništavanja glodara, vrši se kontinuirano u određenim vremenskim intervalima i obavljaju je stručne osobe. Najbolje mjere zaštite su preventivne: higijena i onemogućavanje ulaska ili unošenja glodara.

I čovjek može prouzrokovati oštećenja dokumenta. Uzroci destrukcije mogu biti namjerni kao što je masovno uništavanje knjiga s motivima ideološkog, političkog, kulturološkog i religioznog karaktera, vandalizam ... Nenamjerni uzroci su mnogobrojni: čuvanje dokumenata u neprimjerenim prostorima i neodgovarajućoj mikroklimi, pogrešne procjene prilikom konzervacije i restauracije, ratna razaranja i dr.

Preventivna zaštita bibliotečke građe

ZAŠTITA predstavlja mjere i aktivnosti koje predupreduju, sprečavaju i usporavaju uništavanje bibliotečkog materijala. Cilj aktivnosti je usporiti procese prirodnog starenja materijala od kojih je sastavljena pisana baština.

Preventivna zaštita podrazumijeva brigu o pravilnom smještaju građe, zaštitu tokom korištenja u čitaonici, zaštitu građe tokom transporta izvan ustanove, kao i brigu o njoj na izložbama i drugim manifestacijama. Preventivne mjere zaštite poduzimaju se i za slučaj krađe i prirodnih katastrofa i ratova.

Zakon o bibliotečkoj djelatnosti i podzakonski akti o zaštiti građe predstavljaju pravni okvir za zaštitu i rad same biblioteke.

Politika zaštite je aktivnost koja se kontinuirano provodi, a njen obim zavisi od stanja fonda, materijalnih potreba i finansijskih mogućnosti biblioteke. Utvrđuju se prioritete za zaštitu, način pohrane različite građe, zaštita od krađe, štetočina, čovjeka. Izrađuju se planovi prostornog i kvalitetnog smještaja pristigle građe, educiranja osoblja o pravilnom postupanju s građom, o načinu izlaganja građe - izložbe (sigurnost,

mikroklima...). Izrađuju se uputstva o korišćenju građe u slobodnom pristupu, jasni kriteriji za korišćenje radnog prostora u čitaonici i dr.

Fizička sigurnost je stvaranje sigurnog okruženja u bibliotekama i čitaonicama (videonadzor), prevencija kriminalnog i asocijalnog ponašanja i upoznavanje korisnika i osoblja sa pravilima ponašanja.

Sigurnost bibliotečke građe predstavlja označavanje pripadnosti građe određenoj ustanovi (npr. pečat, sustavi elektronske zaštite...). Upute za osoblje i posjetitelje o postupanju prilikom opasnosti u slučaju vanredne situacije (vandalizam, krađa, napad, nestanak struje, kvar na instalacijama, dojava o bombi i sl.). Zaštita od požara i fizičko obezbjeđenje objekta su zakonom propisane sigurnosne preventivne mjere zaštite. Koriste se vatrodojavni sistemi, sustavi za ručno gašenje (protivpožarni aparati, hidranti, vitlovi s crijevima), automatski sistemi za gašenje požara (sprinkleri). Potrebna je redovna kontrola ispravnosti uređaja i sistema.

U cilju fizičke zaštite obezbjeđuje se spoljašnja rasvjeta objekta, noćni čuvari, automatski protuprovalni sistem (videonadzor) i provodi se redovna provjera funkcionisanja sistema.

Zaštita u slučaju katastrofa

Plan mjera brine o sigurnosti i spašavanju ljudi i materijalnih dobara u slučaju požara, poplava ili nepredvidivih događaja kao što su elementarne katastrofe ili ratna djelovanja. Ovi planovi se baziraju na procjeni: vanjskih opasnosti (lokacija biblioteke (dio grada), industrijski i prirodni rizici, zagađenje, analiza događanja u zadnjih pet godina) i unutrašnjih opasnosti (građevinske karakteristike objekta, kvaliteta spremišta, vrsta bibliotečkog materijala, prisutnost drugih materijala kemikalije i sl.

Plan sadrži arhitektonske karakteristike zgrade (izlazi, prozori, vrata, centralno grijanje...), raspored spremišta, podatke o građi. On definiše prioritete za spašavanje i opisuje tehnike, postupke i redoslijed spašavanja, a također, predviđa i lokaciju za privremeni smještaj. U planu se definišu obaveze i zadaci sa uputama za uposlenike u datim okolnostima.

Primjena mjera preventivne zaštite (protupožarna, protuprovalna, briga o ispravnosti instalacija i dr.) predupređuje neželjene pojave – požar, poplavu, krađu... U slučajevima iznenadnih događaja elementarne nepogode, terorizam, ratna razaranja dobar plan omogućava učinkovitu i brzu evakuaciju i spašavanje zatečenih osoba i materijalnih dobara.

Spašavanje bibliotečke građe započinje intervencijama koje se provode na mjestu katastrofe. Organizuje se služba za spašavanje, vrši se preliminarna procjena

štete, utrađuju se potrebe za specifičnom opremom i sredstvima, osiguravaju se mikroklimatski uslovi radi sprječavanja daljnjeg propadanje građe. Vršiti se fotografisanje (fotodokumentacija) oštećene građe radi podnošenja odštetnog zahtjeva. Osigurava se prostor za popisivanje, pakovanje i intervencije na građi koja zahtijeva sušenje na zraku i ostale manje zahvate. Organizuje se prijevoz oštećene građe na rezervnu lokaciju.

Sušenje građe može se vršiti raznim tehnikama: umjetno sušenje (kemijska sredstva), sušenje zamrzavanjem, sušenje grijanjem u vakuumu, sušenje zamrzavanjem u vakuumu (liofilizacija). Pošto svi postupci sušenja imaju svoje prednosti i nedostatke vlažnu građu je do izbora metode sušenja potrebno zamrznuti kako bi se spriječile mehaničke deformacije građe i razvoj plijesni.

Sušenje na zraku koristi se za sušenje ne sasvim mokre građe (može se obaviti na licu mjesta u biblioteci). Prednost je jednostavnost, ne zahtijeva skupu opremu i materijale, ali nedostatak metode je dugotrajnost procesa i uglavnom završava sa mehaničkim deformacijama. Liofilizacija je metoda sušenja koja se provodi na smrznutom materijalu, a temelji se na sublimaciji vode, odnosno direktnom prijelazu leda u vodenu paru. Proces je dugotrajan i skup, prikladan je za uklanjanje vlage iz vrlo osjetljivih termolabilnih tvari osjetljivih na vodu. Koristi se za papir, karton, fotografije, pergament i druge organske materijale osjetljive na vlagu.

Saniranje posljedica katastrofe nastavlja se razvrstavanjem fonda na građu koja je za otpis i zamjenu kupovinom novog primjerka, građu kojoj je potreban uvez (knjigovezački poslovi) i građu kojoj je potrebna konzervacija i restauracija. Izbor najprikladnijih metoda konzervacije i restauracije i procjena troškova, uvidom u vrstu i stepen oštećenja dokumenata, određuju stručnjaci, a postupci se vrše na osnovu liste prioriteta.

Radmila Petrović u knjizi „Arhivi i biblioteke u poplavama, posle poplava, protiv poplava“ na interesantan način u vidu preporuka ukazuje na greške u postupanju sa mokrom građom i nabraja slijedeće:

NE

Ne budite nestrpljivi.

Ne otvarajte mokre knjige. Knjiga treba da bude zatvorena, ako se od blata pere vodom ili spužvom.

Ne skidajte blato mehanički.

Ne skidajte buđ sa mokrih knjiga, jer ćete je samo utrljati u papir i obojiti ga. Buđ se skida sa suhih ili polusuhih knjiga i papira pažljivim četkanjem.

Ako otvarate knjigu, ne širite je mnogo, jer će se u mokrom stanju prelomiti leđa knjige.

Ne odvajajte pojedinačne listove knjige dok je mokra, jer će se pocijepati.

Ne uspravlajte knjige dok su mokre.

Ne vješajte preko kanapa ili najlona potpuno mokru knjigu, jer će težina oštetiti blok knjige.

Ne presujte mokru knjigu, jer će blato prodrjeti u papir i oštetiti njegovu strukturu.

Ne dozvolite da iko pokuša konzervaciju *in situ*.

DA

Budite strpljivi.

Isključite grijanje i struju i uspostavite cirkulaciju zraka.

Skinite sa knjiga prljavštinu i blato prije sušenja. Ovo se najjednostavnije može izvesti spužvom. Ne upotrebljavajte pri tom toplu vodu. Ne četkajte i ne trljajte povez.

Knjigu držite zatvorenu sve dok na sebi ima blato.

Mokar materijal stalno kontrolišite zbog pojave plijesni.

Osušeni materijal dezinfikujte i provjeravajte svakih nekoliko dana. (1990)

Manipulacija bibliotečkom građom

U biblioteci briga o dokumentu, u cilj njegove zaštite, je ugrađena u svaki segment bibliotečkog poslovanja od evidentiranja u prijemnom odjeljenju, do smještaja i usluživanja korisnika. Označavanje knjiga zbog evidentiranja, označavanja vlasnika, inventure, posudbe, revizije i dr., ako se radi na samoj publikaciji, vrši se mekom grafitnom olovkom. Upotreba naljepnica i ljepljivih traka nije poželjna.

Za korisnike izrađuju se obavijesti i upute o pravilima korištenja bibliotečke građe i čitaonica. U čitaonicama je zabranjeno konzumiranje hrane, pića, pušenje i narušavanje mira. Bibliotečka građa ne smije se dirati prljavim rukama, šarati i dopisivati napomene, tekst signirati markerima i drugim sredstvima za pisanje, mehanički oštetiti zavrtnjem ili savijanjem listova, ubacivanjem raznih predmeta i sl.

Često se u bibliotekama nalaze fotokopir aparati kojima rukuju korisnici. Aparati za fotokopiranje se koriste pod nadzorom bibliotekara, odnosno oni trebaju biti u njegovom vidokrugu.

Korisnike treba upoznati sa pravilima koja građa se ne smije kopirati, a to su: rijetke knjige i fotografije, osjetljivi uvezi, građa na pergameni, dokumenti s pečatima kao i novija građa ako je oštećena, ako knjiga

ima čvrst uvez (ne može se rastvoriti više od 90 stepeni). Također, potrebno je slikovito prikazati (npr.: putem postera) kako rukovati sa građom prilikom kopiranja da ne bi došlo do oštećenja. Građu koja se često kopira poželjno je zaštititi prenošenjem na drugi medij mikrofilmovanjem ili digitalizacijom.

Smještaj bibliotečke građe

Pravila smještaja i uslovi čuvanja bibliotečke građe (magacini i njihova oprema) su određena nacionalnim pravilnicima, bibliotečkim standardima i preporukama organizacija IFLA i dr. U ove dokumente ugrađena su sva iskustva pozitivne prakse kao i saznanja nauke.

U Federaciji Bosne i Hercegovine ovu materiju reguliše „Pravilnik o tehničko-zaštitnim i drugim uslovima i mjerama za čuvanje, održavanje i korištenje bibliotečke građe“ (Službene novine Federacije BiH, br. 26/2000.)

Prostor za smještaj građe treba da je odgovarajući i siguran. Prozori moraju biti zaštićeni od dnevne svjetlosti. Prostor mora biti bezbjedan vezano za vodu-vodne i elektro intalacije. Rasvjeta sa UV zaštitom treba da je udaljena od polica najmanje 30 cm. Potrebno je svakodnevno mjeriti i bilježiti vrijednosti temperature i vlažnosti. Kako bi uslovi bili optimalni prostor po potrebi treba hladiti ili dogrijavati i provjetravati. U prostoru se ne smije držati cvijeće i ne smije se unositi hrana. Potrebno je redovno čišćenje prostora i građe.

Za odlaganje građe koriste se metalne police i ormari zaštićeni slojem zapečenog laka (otporni na vatru). Police na vrhu treba da su zatvorene (zaštita od prašine). Vodi se računa o provjetravanju, odnosno potrebno je osigurati dobro strujanje zraka u spremištu i između polica s knjigama. Iz tog razloga police i ormari treba da su odmaknuti od stropa i poda najmanje po 10 cm, a od zidova 5 cm kako se ne bi stvarao kondenz na građi. Izbjegava se pretrpavanje polica knjigama, a za uspravan položaj knjiga koriste se držači (L ili T profil). Knjige velikog formata na policama se odlažu vodoravno.

Listovi nestandardnih veličina (nacrti, planovi, geografske karte...) čuvaju se vodoravno položeni u posebnim ladicama. Više dokumenata pohranjenih u istoj ladici odvajaju se svilenim papirom i ostavlja se dovoljno mjesta za vađenje i manipulaciju. Dokumenti velikog formata čuvaju se u obliku svitaka na valjcima promjera 10-20 cm.

Sitni tisak (čestitke, plakati...) razvrstavaju se po vrsti i veličini i pohranjuju u zaštitnu ambalažu koja ih štiti od hemijskog i mehaničkog oštećenja. Časopisi, brošure, novine stavljaju se u kutije, fascikle i kartonske

mape. Danas se novinska štampa često iz praktičnih razloga mikrofilmuje ili digitalizira (Hemeroteka-zbirka novina).

U spremištima za neke vrste građe često se koriste i papirna i kartonska ambalaža (zaštitne kutije, omoti, zaštitne vrećice, mape, kutije za potrebe transporta i dr.). Ambalaža štiti građu od mehaničkih oštećenja prilikom rukovanja i transporta, zadržava svjetlo, prašinu, a njen lužnati karakter (pufer) dodatno štiti građu od aerozagađenja i nepovoljnih mikroklimatskih uslova. U slučaju požara i poplava ona je dodatna zaštita ugrožene građe.

Zaštitna ambalaža treba sadržavati visok postotak celuloze (preko 87 %) i pufer lužnatog karaktera. Ona ne smije sadržavati lignin i sumpor koji razarajuće utiču na građu. Zaštitna ambalaža za fotografsku građu mora proći PAT (Photo Activity Test), propisan ANSI (American National Standards Institute) standardom IT.2 1988. Test ispituje djelovanje materijala od kojih je izrađena zaštitna ambalaža na fotografsku građu.

U spremištima treba obezbjediti stabilne mikroklimatske uslove za čuvanje bibliotečke građe. Nepoželjno je variranje temperature i vlažnosti zraka. Optimalni mikroklimatski uslovi smještaja:

za građu na papiru - temperatura od 13-18 °C i vlažnost 50-60 %

za crno-bijeli film - temperatura ispod 18 °C i vlažnost 40%

za film u boji - temperatura ispod 2 °C i vlažnost 40%

Konzervacija i restauracija

Konzervacija predstavlja skup preventivnih mjera kojima se vrši zaštita dokumenata od propadanja bez obzira na uzrok i vrstu oštećenja. Dokument se čuva u prvobitnom stanju.

Restauracija je krajnji oblik zaštite koji se provodi kad je šteta već učinjena. Restauracija je niz fizičko-hemijskih aktivnosti da bi se već oštećeni materijal vratio u prvobitno stanje. Temeljni princip restauracije knjiga je taj da se zahvatom ne naruši izvorni izgled knjige i da se ne naprave nova oštećenja.

Bibliotekari i konzervatori u svim fazama zaštite bibliotečke građe, a posebno prilikom konzervatorsko-restauratorskih zahvata, moraju poštivati *etička načela*. Obavezno je vođenje pravovremene i precizne dokumentacije o stanju predmeta, kao i o svim metodama i upotrijebljenim materijalima u toku intervencije. Na predmetu smiju se obavljati samo najpotrebnije intervencije koje neće ugroziti estetsku, povijesnu i fizičku cjelovitost kulturnog dobra. Povijesni dokazi ne smiju se uništiti, krivotvoriti ili ukloniti. *Osnovna pravila restauracije su:*

Primjenjene tehnike moraju biti reverzibilne i ne smiju štetno djelovati na postojeće materijale. Mora se nastojati sačuvati maksimalna količina originalnog materijala. Upotrebljeni materijali treba da su isti ili što sličniji originalnom. Sve intervencije obavljaju kompetentne osobe.

Restauracija – predradnje koje se provode na pisanom dokumentu

Prije same restauracije potrebno je odraditi obavezne predradnje. Građa se evidentira, opiše se vrsta i uzrok oštećenja, identifikuje se materijal od kojeg je građa sačinjena i izradi fotodokumentacija knjižnog bloka i korica. Potom se vrši odabir metode restauracije pri čemu se vodi računa o povijesno-estetskoj vrijednosti dokumenta, vrsti materijala i stupnju oštećenja. Na izbor metode restauracije utječe i veličina zbirke koju treba restaurirati kao i raspoloživa materijalna sredstva.

Intervencija započinje mehaničkim čišćenjem površinske prljavštine. Koriste se: za isčetkavanje mekane četke, za brisanje mrlja obične ili električne gumice, a za uklanjanje većih naslaga pažljivo struganje skalpelom. U slučaju plijesni, listovi se moraju dezinficirati i nakon toga oni se peru u otopini alkohola i vode.

Nakon čišćenja određuje se pH vrijednost papira. Ako je pH vrijednost ispod 7 radi se o kiselom papiru i vrši se neutralizacija potapanjem listova u vodenu otopinu kalcijum hidroksida. Postupak traje dok se ne postigne zadovoljavajuća pH vrijednost papira (neutralan pH 7 ili slabo alkalniji pH preko 7)

Metoda ručne restauracije pisanog dokumenta - tehnika rada

Metoda se koristi za dopunu dijelova dokumenta koji nedostaju i za ojačavanje njegovih rubova koji su upotrebom najizloženiji oštećenjima.

Kad manjih oštećenja na nedostajuća mjesta lijepi se papir sličnog kvaliteta i izgleda, a za fiksiranje se koristi ljepilo za dokumenta. U ovom slučaju japanski papiri koji se koriste za popunu treba bojom i debljinom što više odgovarati izvornom papiru.

U slučaju većih oštećenja listovi se kaširaju na japanski papir ili se njime oblažu sa obje strane. Japanski papir treba biti što tanji da se ne bi smanjila čitljivost dokumenta. Listovi se namoče i uz pomoć mekog kista premažu ljepilom (karboksimetil celuloza) kako bi ojačali i kako bi se japanski papir što bolje zalijepio za list knjige. Dokumenti pisani tintama koje su osjetljive na vodu potrebno je prethodno fiksirati premazivanjem sintetičkim polimerima, tzv. topljivim najlonom ili polivinil-acetatom. Restaurirani listovi se suše i presuju najprije među bugačicama, a potom se u slogovima presuju među muzejskim kartonima. Nakon sušenja višak japanskog papira upotrijebljenog

pri restauraciji reže se makazama ili knjigovezačkim nožem.

Prednost ove metoda je što ne zahtijeva nikakva strojenja, a manje oštećeni listovi mogu se popravljati i u samom knjižnom bloku bez razvezivanja.

Nedostak ovog postupka ogleda se u velikim troškovima jer on zahtijeva mnogo vremena za izvođenje i stručan kadar. Teško se postiže jednoličnost, kako u boji, tako i u debljini popune u odnosu na izvorni dokument. Metoda koristi se za restauraciju izuzetno vrijedne građe. Oštećeni primjerak novije štampane građe jeftinije je zamijeniti novim nego ga restaurirati.

Metoda restauracije dolijevanjem papirne kaše - tehnika rada

Ovom metodom dijelovi dokumenta koji nedostaju nadopunjavaju se posebno pripremljenom papirnom kašom. Kaša se pravi od celuloznih vlakana, ljepila i velike količine vode. Kako bi debljina nadomještenih dijelova bila jednaka izvornoj debljini papira moraju se napraviti proračuni. Razlikuju se ručno dolijevanje papirne kaše i rad pomoću stroja. Kod strojne restauracije izvedba je brža, a i estetski izgled dokumenta je bolji jer se proračuni rade pomoću kompjutera. Metoda je prikladna za izrazito oštećena dokumenta djelovanjem insekata i glodara. Zbog velikih troškova koristi se za restauraciju isključivo stare i vrijedne bibliotečke građe.

Odabire se uzorak boje koji najviše odgovara boji originalnoga papira. U kompjuterski program unose se parametri: odabrani uzorak boje, visina, širina, debljina, površina dijelova lista koji nedostaju, te broj listova koji će se restaurirati u jednoj operaciji. Kompjuterski se proračunava količina celuloznih vlakana, radne vode i empresola.

Listovi se namoče vodom, oštećenja se premazuju ljepilom i u stroju se polažu na plastične mrežice. Tekst na papiru štiti se od mogućeg prekrivanja vlaknima, pomoću maski voštanog papira. Na tako pripremljene listove nalijeva se ranije pripremljena suspenzija razrijeđene papirne mase. Djelovanjem slobodnog pada voda u stroju se cijedi, pri čemu vlakna papirne mase nasjedaju na rubove i oštećene dijelove lista. Listovi se vade iz stroja zajedno sa plastičnom mrežicom i kratko presuju između dva filca. Nakon što filc upije višak vlage, listovi se vade iz prese, skidaju s plastične mrežice i nastavljaju prešati između dvije bugačice. Suhi listovi se obrezuju slijedeći originalni format, listovi slažu u slogove i ponovno presuju među muzejskim kartonima. Nakon presovanja knjižni slogovi pripremljeni su za uvez.

Literatura

Holcer, Dunja. 2009. „Protupožarna zaštita u hrvatskim narodnim knjižnicama“. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 52, 1/4: 220-236

IFLA Načela za hrambo knjižničnega gradiva in za ravnanje z njim. Dostupno na: <http://www.arhiv.gov.si/fileadmin/arhiv.gov.si/pageuploads/KONSERVACIJA/publikacije/IFLA.pdf>

Kocić, Katarina, Željko Mladićević. 2012. „Konzervacija i restauracija štampanog materijala u Narodnoj biblioteci Srbije“. *Glasnik biblioteke*, 18:37-50. Dostupno na: http://www.cacak-dis.rs/elektronska_izdanja/gb18/kocic-mladicevic-konzervacija.pdf

Krtalić, Maja. 2008. „Pristupi, metode i dostignuća u zaštiti novina“. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, 51, 1/4:1-18.

Krtalić, Maja, Damir Hasenay. 2011. „Zaštita pisane baštine u knjižnicama – analiza stanja i moguće perspektive upravljanja zaštitom hrvatske pisane baštine“. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, 54, 1/2:37-66

Krtalić, Maja, Damir Hasenay, Kristina Kiš. 2012. „Upravljanje zaštitom u slučaju katastrofa: utjecaj ratnih iskustava na upravljanje zaštitom u slučaju katastrofa u hrvatskim knjižnicama“. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, 55, 3/4:103-118.

Krtalić, Maja, Damir Hasenay, Tatjana Aparac-Jelušić. 2011. „Upravljanje zaštitom pisane baštine u knjižnicama – teorijske pretpostavke“. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, 54, 1/2:1-36.

Memija, Emina. 2007. *Od slike do knjige: iz historije pisma, knjige, štampe i biblioteke*. Sarajevo: Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine.

Petrović, Radmila, Zoran Pekić, Miodrag Koljević. 1990. *Arhivi i biblioteke u poplavama, posle poplava, protiv poplava*. Beograd: Narodna biblioteka Srbije; Arhiv Srbije.

Pravilnik o tehničko-zaštitnim i drugim uslovima i mjerama za čuvanje, održavanje i korištenje bibliotečke građe. 2000. *Službene novine Federacije BiH*, br. 26

Radosavljević, Vera. 1986. *Zaštita i čuvanje bibliotečke i arhivske građe*. Beograd: Narodna biblioteka Srbije.

Skrobica, Vanja. *Protokol o zaštiti knjižne građe*. Dostupno na: http://issuu.com/skafetin/docs/za_tita_i_prevencija. (03/02/15)

Stefanović, Olivera, Nada Mirkov-Bogdanović. 2012/2013. „Zaštita stare i retke bibliotečke građe“. *Glasnik Narodne biblioteke Srbije*. Dostupno na: https://www.nb.rs/view_file.php?file_id=4112

UNESCO Konvencije iz oblasti kulture. Dostupno na: <http://www.mcp.gov.ba/doc/Unesco%20konvencije%20iz%20oblasti%20kulture%20Bos.pdf>

Zakon o bibliotečkoj djelatnosti. 1995. *Službeni list RBiH*, br. 37.

Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o bibliotečkoj djelatnosti. 2003. *Službene novine FBiH*, br. 28.

Izazovi identifikacije dematerijaliziranih objekata nacionalne bibliografske kontrole*

Challenges of Identifying Dematerialized Objects of National Bibliographic Control

UDC 025.3/.4(0.034.2)

Doc. dr. Lejla Hajdarpašić

Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu
Odsjek za komparativnu književnost i bibliotekarstvo
lejla.hajdarpasic@ff.unsa.ba

Sažetak: Iako je u uspostavi nacionalne, te posljedično tome, Univerzalne bibliografske kontrole nad mrežnim publikacijama ili „dematerijaliziranim“ objektima bibliografske kontrole, institucija obaveznog primjerka najoptimalniji mehanizam za identifikaciju, ali i prikupljanje, očuvanje te promoviranje ukupne digitalne baštine pojedine zemlje, zbog složenosti ekstenzije nacionalnih zakona o obaveznom primjerku, na međunarodnoj bibliotečkoj sceni brojne su inicijative u razvijanju sistema rane identifikacije mrežnih publikacija prepoznale konstruktivna rješenja za identifikaciju nacionalno relevantnih mrežnih publikacija. O takvim pokušajima svjedoči i u literaturi zanemareni europski BIBLINK projekt, kojeg ovaj rad zapravo prepoznaje kao primjer aplikacijskog profila. Propitujući potencijale i jednako tako nedostatke sistema identifikacije temeljenih na modelu obogaćenih metapodataka, rad zaključno akcentira da razvijanje sistema rane identifikacije mrežnih publikacija može djelimično pomoći procese identifikacije dematerijaliziranih objekata nacionalne bibliografske kontrole, te da ih treba prepoznati kao pomoćne elemente sastavnica nacionalne bibliografske kontrole.

Ključne riječi: nacionalna bibliografska kontrola, BIBLINK projekt, metapodaci, aplikacijski profili, interoperabilnost

**

Summary: Although in the establishment of national, and consequently, the Universal Bibliographic Control of online publications, or “dematerialized” objects of bibliographic control, the institution of legal deposit is the most optimal mechanism for identification, as well as collection, preservation and promotion of the overall digital heritage of the country, due to the complexity of national legal deposit laws extensions, on the international library scene numerous initiatives in development of early identification systems of online publications recognized the con-

structive solutions for the identification of nationally relevant online publications. Such attempts attests, in literature frequently ignored, European BIBLINK project, which this paper recognizes as an example of the application profile. By questioning potentials and shortages of identification systems based on the rich metadata model, in conclusion this work emphasizes that development of early identification systems of online publications can partially help the processes of identifying dematerialized objects of national bibliographic control and that they should be recognized as auxiliary elements of the national bibliographic control components.

Keywords: national bibliographic control, BIBLINK project, metadata, application profiles, interoperability

Uvodna razmatranja

Identifikaciju kao radni proces nacionalne bibliografske kontrole koji se bavi pitanjem kako prepoznati nacionalno relevantne publikacije su u tradicionalnom okruženju, u velikoj mjeri, pored prakse sastavljanja štamparskih i / ili izdavačkih kataloga te instituta obaveznog primjerka, omogućavali sistemi poput CIP-a, ISBN, ISSN-a i drugi identifikacijski mehanizmi. Pomenuti sistemi utemeljeni na međusobnoj saradnji izdavačkog sektora te bibliotečke zajednice omogućavali su da se nacionalna štampana izdavačka produkcija pojedine zemlje pravovremeno identifikira, prikupi, uključi u nacionalne bibliografije i trajno čuva za sve buduće naraštaje. Tim je etabliranim i međusobno snažno ovisnim praksama rastuća pojava mrežnih publikacija 90-tih godina prošlog stoljeća nametnula velike izazove. Iz perspektive bibliografskog praćenja, pitanje identifikacije mrežnih publikacija, a koje karakterizira česta promjenjivost, složen odnos sa njihovim mogućim štampanim ekvivalentima, česta neopremljenost publikacija sa osnovnim bibliografskim podacima itd. od vitalne je važnosti jer determinira sve preostale radne procese nacionalne bibliografske kontrole. Otuda je očekivano na međunarodnoj bibliotečkoj sceni problematika

* Prerađeno poglavlje neobjavljene doktorske disertacije *Oblici nacionalne bibliografske kontrole u digitalnom okruženju* odbranjene 2014. godine na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu u mentorstvu prof. dr. Senade Dizdar.

identifikacije mrežnih publikacija, relativno brzo iznjedrila set rješenja za identifikaciju novih objekata bibliografske kontrole koja su, između ostalog, već etablirane prakse i teorijska saznanja tradicionalnog okruženja, a s ciljem jačanja bibliografske kontrole, u mjeri u kojoj je to moguće, pokušala adaptirati, implementirati i u novom rastućem informacijskom prostoru. Ekstenzijom tradicionalnih sistema identifikacije, ISSN i ISBN svjetskih sistema za jedinstvenu identifikaciju, te programa za razmjenu bibliografskih podataka sa izdavačima odnosno programa izrade skraćenih kataloških zapisa za publikacije u pripremi za štampu itd, kao važnih pratećih elemenata sastavnica nacionalne bibliografske kontrole, pokušalo se odgovoriti na neke od zahtjeva identifikacije mrežnih publikacija, premostiti kontraproduktivnost upotrebe URL-ova u identifikacijske svrhe i tome slično. Za nacionalnu bibliografsku kontrolu ključno "sredstvo" identifikacije nacionalno relevantnih publikacija, obavezni primjerak, a ponegdje i dobrovoljni obavezni primjerak, prepoznao se posve legitimno i kao najpouzdanije pomagalo na koje se nacionalni bibliografski centri mogu osloniti u njihovim naporima usmjerenim ka bibliografskoj kontroli mrežnog prostora. Donošenje strukturom stabilnih nacionalnih zakona o obaveznom primjerku ne samo da može doprinjeti procesima identifikacije, već i prikupljanja i očuvanja ukupne baštine u pojedinoj zemlji, otuda su mnoge zemlje potencijale ove zakonski regulirane prakse pokušale žurno iskoristiti, proširiti netom nakon pojave mrežnih publikacija. No, budući da je proširenje zakonske legistative koja reguliše procese dostavljanja obaveznog primjerka dosta kompleksan i dugotrajan proces, naporima usmjerenim ka bibliografskom praćenju novog informacijskog okruženja (uporedo sa pomenutim naporima adaptacije pratećih sistema nacionalne bibliografske kontrole) rezultirali su različitim pristupima identifikaciji i pronalaženju mrežnih publikacija to jest i obrascima nacionalne bibliografske kontrole. Kao odgovor na problematiku praćenja mrežnog prostora, odabira nacionalno relevantnih mrežnih publikacija, njihove obrade, uključivanja u nacionalne bibliografije itd. pojedine su međunarodne inicijative u sistemima koji se temelje na modelu obogaćenih metapodataka to jest u razvijanju sistema rane identifikacije mrežnih publikacija, temeljenih na aktivnoj saradnji izdavača i nacionalnih bibliografskih centara, prepoznali konstruktivna rješenja za identifikaciju novih objekata nacionalne / Univerzalne bibliografske kontrole.

Potencijali i nedostaci aplikacijskih profila: Primjer BIBLINK projekta

Reprezentativni međunarodni pokušaj istraživanja mogućnosti uspostavljanja direktne veze između nacionalnih bibliografskih centara i izdavača a s ciljem jačanja bibliografske kontrole i sljedstveno tome

omogućavanja brzine i potpunosti izrade nacionalnih bibliografija u digitalnom okruženju, pojavio se u formi europskog projekta BIBLINK. Pod vodstvom Britanske biblioteke, a u saradnji sa nacionalnim bibliotekama iz Francuske, Norveške te sa Nacionalnom bibliotekom iz Madrida, Kraljevskom bibliotekom iz Den Haaga, Univerzitetom u Bathu (Velika Britanija), Otvorenim univerzitetom u Kataloniji i UKOLN-om, BIBLINK projekt pokrenut je 1996. godine sa sljedećim temeljnim ciljevima: uspostaviti direktne veze između izdavača i nacionalnih bibliografskih centara kako bi se postigla bibliografska kontrola elektronskih publikacija, dogovoriti bibliografski opis za elektronske publikacije kao pomoć bibliografskoj kontroli, omogućiti nacionalnim bibliografskim centrima podatke o elektronskim publikacijama prije njihova objavljivanja, omogućiti izdavačima registraciju novih elektronskih publikacija (bilo preko Interneta ili na CD-Rom-u), omogućiti da elektronske publikacije nose obogaćene bibliografske podatke kao svoj integralni dio s ciljem olakšavanja pronalaska istih, omogućiti bibliotekama da na vrijeme dobivaju informacije o elektronskim publikacijama, označiti elektronske publikacije na jedinstven način, dostaviti bibliotekama bibliografske zapise o elektronskim publikacijama kako bi iste integrirali u svoje kataloge¹.

U vezi sa pomenutim ciljevima oko unapređenja nacionalnih bibliografskih službi, a slijedeći etablirane prakse oko razmjene bibliografskih podataka, BIBLINK u jačanju, preoblikovanju već uspostavljenih modela saradnje s izdavačkim sektorom, osnaživanja postojećih sistema razmjene bibliografskih podataka, prepoznaje moguća konstruktivna rješenja za bibliografsko praćenje elektronske građe uopće. U tom smislu, projekt uvodi pojam BIBLINK demonstratora koji osigurava prostor za izradu i razmjenu bibliografskih zapisa i čija je temeljena komponenta radni prostor BIBLINK-a, kompjuterski posredovan zajednički radni prostor za izradu, procesiranje i transmisiju metapodataka između izdavača i biblioteka. Proces izrade bibliografskog zapisa, kao rezultat dvosmjerne komunikacije između izdavača i nacionalnih bibliografskih centara, koja nije isključila mogućnost učešća centara za identifikaciju (npr. ISSN i ISBN mreža) u radnom prostoru, odvija se u nekoliko generičkih faza: izdavači dostavljaju bibliografske podatke u radni prostor BIBLINK-a, nacionalni bibliografski centri preuzimaju te proširuju podatke, nacionalni bibliografski centri proširene zapise vraćaju nazad u radni prostor BIBLINK-a, izdavači preuzimaju proširene podatke iz radnog prostora i ugrađuju ih u zaglavlje publikacija odnosno koriste ih u vlastitim sistemima.

¹ Patel, Manjula, i Robina Clayphan. 2000. „Project BIBLINK: Linking Publishers and National Bibliographic Agencies.“ <http://www.ukoln.ac.uk/metadata/publications/biblink/proj-biblink.html> Datum pristupa: 10.10.2013.

U predloženom virtualnom sistemu koji omogućava automatski protok metapodataka između nacionalnih bibliografskih centara i izdavačke zajednice, uvodi se i pojam BIBLINK jezgre, zapravo proširene, sa nekoliko elemenata opisa, Dublin Core jezgre, koja se sastoji od 18 elemenata opisa². Kao Nordic Metadata Project, ONIX projekt i dr. i ovaj projekt upravo u modelu „obogaćenih metapodataka“ prepoznaje snažne alate za jačanje bibliografske kontrole. Iz Dublinskog osnovnog skupa elemenata metapodataka koji sadrži 15 elemenata opisa koji se odnose na sadržaj jedinice (Naslov, Predmet, Opis, Izvor, Jezik, Odnos, Obuhvat), jedinicu kao intelektualno vlasništvo (Autor, Izdavač, Saradnik, Prava) i na primjerak koji se opisuje (Datum, Tip, Format, Identifikator), BIBLINK jezgra preuzima 12 elemenata opisa (Naslov, Autor, Ključne riječi, Opis, Izdavač, Ostali saradnici, Datum objavljivanja, Format, Identifikator, Jezik i Prava) te ih proširuje sa dodatnih pet elementa opisa: Mjesto izdanja, Učestalost, Opseg, Cijena, Podatak o izdanju i Zahtjevi sistema.

Iskustva u vezi s primjenom metapodataka omogućena Dublin Core inicijativom (*engl.* Dublin Core Metadata Initiative: DCMI) pokrenula su brojne modifikacije, ekstenzije jezgre, rezultirali pokušajima povezivanja Dublin Core jezgre sa MARC-om, HTML-om i drugim sistemima, te su rezultirala i pomenutom BIBLINK jezgrom najprije zarad postizanja interoperabilnosti između različitih shema metapodataka koja je neprijeporno važan princip u implementaciji metapodataka, pristupu izvorima (bez obzira na nepodudarnost različitih shema metapodataka), mogućem korištenju metapodataka i u svrhe koje primarno nisu definirane, odnosno zadovoljenja, kako Duval i drugi navode, osnovnih principa interoperabilnosti³: *modularnosti* (kombiniranje metapodataka iz različitih standarda), *proširivosti* (oblikovanje metapodatkovih standarda namjenjenih potrebama specifične zajednice ili potrebama specifične aplikacije), *usavršavanja* (oblikovanje semantičkih proširenja, utvrđivanje detaljnih razina opisa koji udovoljavaju potrebama određene aplikacije) i *višejezičnosti* (usvajanje arhitekture metapodataka koja uvažava jezičku i kulturnu raznolikost).

Koncept interoperabilnosti, to jest sposobnost više sistema s različitim hardverskim i softverskim platformama, strukturama podataka i sučeljima da razmjenjuju podatke s minimalnim gubitkom sadržaja i

funkcionalnosti⁴, se u relaciji sa metapodacima može sagledavati sa različitih aspekata, a u odnosu na njihove primarne funkcije. Caplan P. s tim u vezi cijeni da je primarna interoperabilnost metapodataka kao struktuiranih informacija koje opisujući i objašnjavajući objekte, olakšavaju pohranjivanje, pretraživanje, upotrebu i upravljanje informacijskim objektima,⁵ zapravo *interoperabilnost pretraživanja* odnosno sposobnost obavljanja pretraga diverznih skupova metapodataka i dobivanja smislenih rezultata. U vezi s tako definiranom interoperabilnošću pretraživanja, bitne poteškoće oko pohranjivanja, pretraživanja te prezentacije mogu prouzrokovati sljedećih nekoliko razlika u korištenju metapodataka: *semantičke razlike* (odsustvo korespondencije u značenju elemenata metapodataka različitih shema), *razlike u praksi* (različite zajednice imaju različite prakse opisa), *razlike u reprezentaciji* (čak kada su definicije elemenata identične, podaci mogu biti snimljeni u različitim oblicima, ovisno o pravilima reprezentacije), *različiti nazivi* (nepodudarni rječnici su čest problem pretraživanja metapodataka različitih predmetnih područja), *jedinice vs zbirke* (posebni problemi nastaju kada korisnici žele kombinirati metapodatke koji opisuju unitarne objekte), *različite verzije* (različit tretman reprodukcija), *različiti jezici* (iako pojedine zbirke mogu biti dominantno jednojezične, mreža je inherentno međunarodna).⁶

U teoriji i praksi raznim metodama moguće je izbjeći pomenute prepreke u uspostavi interoperabilnosti, između ostalog, struktuiranjem aplikacijskih profila (*engl.* Application Profile), posebnih shema metapodataka čija je temeljna svrha prilagoditi i kombinirati postojeće sheme u pakete prilagođene specifičnim potrebama određene aplikacije i zajednice, uz nužno očuvanje interoperabilnosti s originalnom shemom metapodataka⁷.

Budući da je u tom kontekstu, Dublin Core jezgra to jest njen generični, osnovni skup elemenata metapodataka, koji su zamišljeni kao elementi maksimalne interoperabilnosti, zapravo prethodila struktuiranju

4 *Understanding metadata*. 2004. NISO (National Information Standards Organization). Bethesda, MD: NISO Press. <http://www.niso.org/standards/resources/UnderstandingMetadata.pdf> Datum pristupa: 09.12.2013. Sličnu definiciju interoperabilnosti koristi i Radna grupa o metapodacima, formirana od strane CC:DA. Više o tome: CC:DA /ALCTS/CCS/Committee on Cataloging: Description and Access. 2000. Task Force on Metadata: Final report. <http://www.libraries.psu.edu/tas/jca/ccda/tf-meta6.html> Datum pristupa: 09.12.2013.

5 *Understanding metadata*. 2004. NISO (National Information Standards Organization). Bethesda, MD: NISO Press. <http://www.niso.org/standards/resources/UnderstandingMetadata.pdf> Datum pristupa: 09.12.2013.

6 Caplan, Priscilla. 2003. *Metadata fundamentals for all librarians*. Chicago: American Library Association. Str. 33

7 Duval, Eric et al. 2002. „Metadata principles and practicalities.“ *D-Lib Magazine*. 8(4). doi:10.1045/april2002-weibel Datum pristupa: 12.10.2014.

2 BIBLINK - LB 4034 D3.1 Minimum Data Set. <http://hosted.ukoln.ac.uk/biblink/wp3/d3.1/> Datum pristupa: 10.10.2013.

3 Duval, Eric et al. 2002. „Metadata principles and practicalities.“ *D-Lib Magazine*. 8(4). doi:10.1045/april2002-weibel Datum pristupa: 12.10.2014.

BIBLINK jezgre, jezgra se ima prepoznati kao aplikacijski profil dablinske sintakse. Interoperabilnost je ovdje ostvarena na nivou *sheme metapodataka* čije su temeljne vrste iscrpno klasificirali Chan L. i Zeng M.: *derivacija* - shema se stvara iz postojećih shema, prilagođava se potrebama određene zajednice, nerijetko se pojednostavljuje ili proširuje dodatnim komponentama (npr. MODS je nastao derivacijom MARC 21 standarda); *aplikacijski profili* – ovaj koncept nastoji odgovoriti na potrebe pojedinaca za propisivanjem sheme ili shema, osigurati osnovnu strukturu i zajedničke elemente te omogućiti različite nivoe dubine i detalja za različite zajednice korisnika, aplikacijski profili se obično sastoje od elemenata metapodataka izvučenih iz jedne ili više shema; *križanje* – mapiranje elemenata, semantike i sintakse iz jedne sheme u drugu obično uz pomoć tablice, križanje je najčešće korištena metoda za omogućavanje interoperabilnosti između shema; *sklopka* – mapiranje više shema; *metapodatkovni okvir* – kostur prema kojemu se različiti objekti integriraju u dano rješenje; *metapodatkovni registri* – prikupljanje podataka o shemama metapodataka kojim se promoviraju šire usvajanje, standardizacija i interoperabilnost metapodataka putem omogućavanja njihovog pronalaska, ponovne upotrebe u različitim disciplinama i zajednicama.⁸

Podjelivši interoperabilnost metapodataka na tri razine – shema, zapis i repozitorij – autori navode da se interoperabilnost na nivou zapisa postiže konverzijom metapodatkovnih zapisa to jest prebacivanjem podataka uređenih po jednoj shemi u bazu koja koristi drugu shemu, te ponovnim korištenjem podataka i integracijom koja se temelji na modularnosti metapodataka i korištenja različitih tipova metapodataka iz različitih shema s ciljem stvaranja novih zapisa⁹.

Prema pomenutoj podjeli te karakteristikama interoperabilnosti koja se uspostavlja na nivou sheme metapodataka, BIBLINK jezgra pokazuje da je aplikacijski profil kao jedan od načina formalizacije shema metapodataka (temeljene na Dublin Core-u), u kontekstu realizacije radnih procesa nacionalne bibliografske kontrole višestruko korisno rješenje.

Budući je aplikacijski profil shema dizajnirana za određenu aplikaciju, a koja se sastoji od elemenata metapodataka iz jedne ili više predhodno definiranih shema, njima se mogu odrediti ograničenja oko upotrebe elemenata (npr. obavezni, neponavljajući), definirati dozvoljene ili potrebne reprezentacije podataka, dakle, izraziti načela modularnosti te proširi-

vosti prema općim aplikacijskim zahtjevima odnosno potrebama zajednice. Svaki aplikacijski profil u tom kontekstu treba ponuditi informacije o korištenoj shemi (shemama) to jest uključenim elementima, mora definirati kako će se koji element primjenjivati, te treba strukturirati vodič o tome kako će se svaki element ponaosob koristiti¹⁰. Drugim riječima, prednost ovog pristupa ogleda se u mogućnosti fokusiranja na standardizaciju metapodataka specifičnih za određenu zajednicu ali tako da ti specifični moduli mogu formirati kompleksne strukture metapodataka koji će biti u skladu s normama zajednice i istovremeno očuvati interoperabilnost među njima.¹¹ Heery R. i Patel M.¹² otuda legitimno karakteriziraju aplikacijski profil kao formalizam koji rješava sukob između dvije zainteresirane strane, onih koji razvijaju standarde i žele potaknuti dosljednost i kontinuitet modela podataka te onih koji razvijaju aplikacije i zahtijevaju fleksibilna inovativna rješenja. U oba slučaja izgradnja aplikacijskih profila je motivirana potrebom da se raznolikim korisničkim skupinama poboljša pristup izvorima¹³.

Aplikacijski profili kao vrste shema metapodataka optimiziraju se za određenu aplikaciju, specifičan kontekst, održavajući interoperabilnost sa shemom na kojoj su utemeljeni, a BIBLINK jezgra se u tom kontekstu primarno fokusira na jednostavan i brz protok informacija u BIBLINK prostoru. Ipak, da je proces izrade i razmjene metapodataka u ovom prostoru tek naizgled jednostavan svjedoči jedan od scenarija¹⁴ po-

10 Neuroth, Heike, i Traugott Koch. 2001. „Metadata Mapping and Application Profiles. Approaches to providing the Cross-searching of Heterogeneous Resources in the EU Project Renardus.“ *DCMI International Conference on Dublin Core and Metadata Applications*, 122-129. <http://www.nii.ac.jp/dc2001/proceedings/product/paper-21.pdf> Datum pristupa: 12.10.2014.

11 Duval, Eric et al. 2002. „Metadata principles and practicalities.“ *D-Lib Magazine*. 8(4). doi:10.1045/april2002-weibel Datum pristupa: 12.10.2014.

12 Heery, Rachel, i Manjula Patel. 2000. „Application profiles: Mixing and matching metadata schemas.“ *Ariadne*. 25 <http://www.ariadne.ac.uk/issue25/app-profiles/> Datum pristupa: 13.10.2014.

13 Godby, Carol Jean, Devon Smith, i Eric Childress. 2008. „Encoding Application Profiles in a Computational Model of the Crosswalk.“ U: *Metadata for Semantic and Social Applications. Proceedings of the International Conference on Dublin Core and Metadata Applications*, edited by Jane Greenberg and Wolfgang Klas, 3-14. Berlin: Universitätsverlag Göttingen.

14 Noordermeer, Trudi. 2000. „A Bibliographic Link Between Publishers Of Electronic Resources And National Bibliographic Agencies: Project BIBLINK.“ *Exploit Interactive*. 4. <http://www.exploit-lib.org/issue4/biblink/> Datum pristupa: 21.05.2013. Druga dva scenarija detaljno opisuju razmjenu metapodataka između nacionalnih bibliografskih centara i izdavača koji koriste SGML sintaksu za pripremu publikacija u prvom, te CD-Rom u drugom slučaju, i koji dostavljaju jednostavne metapodatke o publikacijama s ciljem uključivanja istih u nacionalne bibliografije te s ciljem dobivanja obogaćene verzije SGML zaglavlja, odnosno ugradnje obogaćenog Dublin Core zapisa u elektronsku naslovnu stranicu CD-Rom-a. Više o tome: *BIBLINK - LB 4034 D8.1 User Requirements Specification*. 1998. <http://hosted.ukoln.ac.uk/biblink/wp8/d8-1v5.pdf> Datum pristupa: 21.05.2013.

8 Chan, L., i M. Zeng. 2006. „Metadata Interoperability and Standardization - A Study of Methodology Part I: Achieving Interoperability at the Schema Level.“ *D-Lib Magazine*. 12(6). <http://www.dlib.org/dlib/june06/chan/06chan.html> Datum pristupa: 20.09.2014.

9 Ukontrastu sa interoperabilnosti na nivou zapisa, interoperabilnost na nivou repozitorija moguće je postići struktuiranjem repozitorija koji se temelje na OAI protokolu.

menute dvosmjerne komunikacije kojeg je BIBLINK projekt već u drugoj fazi realizacije anticipirao: mrežno mjesto nove publikacije izdavač čini dostupnim na web serveru na uobičajen način, izdavač koristi ulazni obrazac BIBLINK radnog prostora (dalje u tekstu: BW) da napravi zapis, BW konvertuje BIBLINK zapis u UNIMARC zapis i pohranjuje ga u UNIMARC polje, BW konvertuje UNIMARC zapis u NacMARC (UKMARC, IBERMARC) zapis i pohranjuje ga u NacMARC polju, BW šalje elektronsku poštu nacionalnom bibliografskom centru koja sadrži kopiju BIBLINK i NacMARC zapisa, nacionalni bibliografski centar preuzima NacMARC u svoj lokalnu MARC bazu podataka, nacionalni bibliografski centar pohranjuje prošireni NacMARC zapis u NatMARC polje, BW konvertuje prošireni NatMARC zapis u prošireni UNIMARC zapis koristeći se minimalnim konverzijskim tablicama dobivenim od nacionalnog bibliografskog centra, BW osavremenjuje neka ili sva polja BIBLINK zapisa na temelju proširenog UNIMARC zapisa, BW šalje elektronsku poštu izdavaču koja sadrži HTML (META tag) verziju proširenih BIBLINK polja, nacionalni bibliografski centar šalje elektronsku poštu BW-u obavještavajući da je zapis kompletan, BW zaključava zapis s ciljem sprečavanja budućih intervencija na istom, izdavač kopira HTML META tagove iz elektronske pošte i ugrađuje ih u zaglavlje publikacije.

Pomenuti scenario svakako ukazuje na velike potencijale BIBLINK radnog prostora u kontekstu konverzije metapodataka u nacionalni MARC format odnosno potencijalna uključivanja zapisa u nacionalne bibliografije, a osim što je projekt veliku pažnju posvetio ispitivanju mogućnosti konverzije zapisa, te anticipiranju nekoliko scenarija razmjene metapodataka, jednako tako, nije zanemario važno pitanje identifikacije elektronskih publikacija. U traganju za sistemom to jest sistemima označavanja koji odgovara potrebama i strukturi BIBLINK radnog prostora i sljedstveno tome specifičnim lokalnim praksama nacionalnih bibliografskih centara, projekt predlaže dodjelu oznaka ISBN, ISSN te SICI, a jednako tako i oznake DOI te URN ako su dostupne u vrijeme stvaranja demonstratora BIBLINK.¹⁵ Izbor upotrebe pomenutih sistema u BIBLINK-u se argumentira nemogućnošću da se u širokom dijapazonu postojećih identifikacijskih sistema odabere samo jedan sistem koji ima potencijal zadovoljiti sve relevantne parametre (sintaksa sistema, mogućnost citiranja, pitanje automatizacije, jedinstvenost, trajnost, opseg građe koju sistem pokriva itd.) kada je identifikacija dokumenata isporučenih u BIBLINK prostor u pitanju.

15 *Recommendation for an Identification Scheme for BIBLINK. BIBLINK - LB 4034 D2.1 Identification*. 1999. <http://hosted.ukoln.ac.uk/biblink/wp2/d2.1/doc0007.htm> Datum pristupa: 18.08.2013.

Treba primjetiti da je BIBLINK prijedlog, ponajprije njegova jezgra s predloženim skupom elemenata, odnosno proces formiranja bibliografskog zapisa u radnom prostoru BIBLINK-a, svojevrsna inačica CIP-a, koja ima potencijal osigurati dosta brzu identifikaciju, registraciju elektronskih publikacija te i njihovog podskupa mrežnih publikacija.¹⁶ Radni prostor BIBLINK-a koji dozvoljava izdavačima da proširene, vraćene zapise ugrade u elektronske publikacije, a nacionalnim bibliografskim centrima olakšava procese uključivanja mrežnih publikacija u nacionalne bibliografije, govori u prilog toj tvrdnji.

Kao svojevrsan ekvivalent CIP-a za produkte elektronskog izdavaštva, BIBLINK sistem se prepoznao kao vitalan za budućnost odnosa između izdavača i biblioteka jer, između ostalog, izrada deskriptivnih metapodataka u ranoj fazi izrade i produkcije informacijskih izvora na mreži oslobodila bi katalogizatore dijela njihovih obimnih poslova to jest dozvolila im da se u potpunosti koncentriraju na konzistentnost pristupa i autorsku i druge kontrole¹⁷. Kao korist ovoga sistema u kontekstu ideje kvaliteta koja se mora osigurati treba prepoznati i pokušaj da se u struktiranom BIBLINK sistemu zapravo racionalizira, u mjeri u kojoj je to moguće, radni proces identifikacije produkata elektronskog izdavaštva, a jednako tako, u vremenu u kojem nije postojala direktna veza između izdavača i nacionalnih bibliografskih centara, a u kojem je osmišljen, BIBLINK projekt je upozorio da elektronsku građu, osobito mrežne publikacije, ne

16 Institut CIP-a se svojom dugom tradicijom postojanja potvrdio kao program koji, u decentraliziranom obliku ili ne, višestruko koristi bibliotečkoj i izdavačkoj zajednici te drugim zainteresiranim zajednicama. Informirajući o novim produktima nacionalne izdavačke industrije, CIP olakšava procese nabave u bibliotekama, knjižarama, ima edukativnu i promotivnu funkciju za izdavače, često se koristi kao sredstvo kontrole pristizanja obaveznog primjerka i sl. Otuda ne iznenađuje što su se, kroz historijsku prizmu posmatrajući, na redovitoj osnovi, na međunarodnoj bibliotečkoj sceni, akcentirale dugoročne koristi ovoga instituta. Već je Međunarodni kongres iz 1977. prepozao CIP kao praktičan način jačanja nacionalne bibliografske kontrole, Međunarodni CIP susret iz 1982. godine, organiziran od strane IFLA-e i UNESCO-a posebno je razmatrao mogućnosti standardizacije CIP-a, IFLA i UNESCO su potom 1983. godine istakli da tadašnje velike bibliografske i tehnološke promjene, koje su pogodile bibliotečku i informacijsku zajednicu, istovremeno proširuju ulogu CIP-a. U setu savremenih propitivanja ovoga programa pažnje vrijedno je međunarodno istraživanje o postojećim te planiranim aktivnostima nacionalnih biblioteka u vezi sa njihovim CIP programima, koje je realizirano 2004. godine pod vodstvom Kongresne biblioteke. Više o tome: *Survey of National CIP Programs: Results and Analysis*. Prepared by Library of Congress for the 70th IFLA World Library and Information Congress, Buenos Aires, Argentina John Cello, Chief and CIP Division Staff Beacher Wiggins, Director for Acquisitions & Bibliographic Access, August 2004. <http://archive.ifla.org/VII/s12/pubs/s12-Survey-National-CIP-Programs.pdf> Datum pristupa: 10.12.2014.

17 Beaudiquez, Marcelle. 2001. „Uses and usefulness of national bibliographies : which perspectives?“ 67th IFLA Council and General Conference, August 16-25. <http://ifla.queenslibrary.org/IV/ifla67/papers/114-199e.pdf> Datum pristupa: 10.08.2015.

prati adekvatna bibliografska kontrola, da sve figure povezane fenomenom elektronskog izdavaštva trebaju bibliografske informacijeto jest da brojna pitanja oko uspostave UBC-a treba hitno i u mjeri u kojoj je to moguće na međunarodnom nivou istražiti.

Projekt je aktualizirajući ulogu i značaj metapodataka u digitalnom informacijskom okruženju, kada je identifikacija i pretraživanje mrežnih publikacija u pitanju, povezivanje izdavača i biblioteka i sl, podsjetio na velike obaveze i odgovornosti nacionalnih bibliografskih centara na „tržištu metapodataka“. U tom kontekstu, i u širem koji uvažava cjelokupnu problematiku organizacije znanja u elektronskom okruženju, BIBLINK jezgra je zapravo pokušaj izgradnje konsenzusa među uključenim stranama, praktičan vodič za izradu metapodataka namjenjenih za razmjenu, snažan poticaj za raspravu o kvaliteti metapodataka¹⁸ te i evidentan primjer aplikacijskog profila koji svjedoči o tome da je DCMI inicijativa kroz fokusiranje na teoretska i praktična pitanja interoperabilnosti odigrala značajnu ulogu u osvještavanju međunarodne bibliotečke zajednice o teorijskim i praktičnim pitanjima interoperabilnosti izvan zatvorenog MARC okruženja¹⁹.

Od zaključenja projekta, na međunarodnoj pozornici posmatrajući, interes za aplikacijske profile se bitno povećao. Aplikacijski profili su se počeli struktuirati u različite svrhe²⁰, brojne su međunarodne i nacionalne inicijative pokušale dati svoj doprinos ovom području, te su njihovi naponi rezultirali struktuiranjem aplikacijskih profila namjenjenih specifičnim znanstvenim područjima npr. DC Education Scheme, RSLP (UKOLN), SHEMAS i dr. Osim što se aplikacijskim profilima mogu bitno reducirati faze struktuiranja i implementacije novih shema, njihovom se izradom može potaknuti i harmonizacija²¹ u upotrebi

18 Više o tome: Hillmann, Diane, i Jon I. Phipps. 2007. „Application profiles: Exposing and enforcing metadata quality.“ Proceedings of the International Conference on Dublin Core and Metadata Application, Singapore, 27-31 August. <http://dcpapers.dublincore.org/pubs/issue/view/30> Datum pristupa: 18.08.2015.

19 Caplan, Priscilla. 2003. *Metadata fundamentals for all librarians*. Chicago: American Library Association. Str. 85/86

20 Da dokumentiraju semantiku i ograničenja za skup metapodataka, da pomognu zajednicama da harmoniziraju prakse oko metapodataka, da identificiraju nadolazeće semantike kao moguće kandidate za formalnu standardizaciju, kao vodiči za semantička križanja i konverzije formata, za tumačenje ili predstavljanja nasljeđenih ili vlasničkih metapodataka u kontekstu široko shvaćenih standarda, ili za dokumentiranje pravila i kriterija prema kojima se određeni skup metapodataka kreirao. Prema: Baker, Thomas et al. 2005. *Dublin Core Application Profile Guidelines [DCMI Working Draft]*. <http://dublincore.org/usage/documents/profile-guidelines/> Datum pristupa: 25.10.2015.

21 Više o tome: Dekkers, Makx. 2001. „Application Profiles, or how to Mix and Match Metadata Schemas.“ *Cultivate Interactive*. 3. <http://www.cultivate-int.org/issue3/schemas/> Datum pristupa: 23.11.2014.

metapodataka. Između ostalog, temeljem tih saznanja očekivano su Coyle i Baker već 2009. godine struktuirali nedostajuće generičke *Smjernice za Dublin Core aplikacijske profile*²², koje se ne bave problematikom stvaranja mašinski-čitljivih implementacija aplikacijskih profila već prije donose generičke upute namjenjene primarno dizajnerima aplikacijskih profila.

Zaključna razmatranja

Iako se razvijanjem sistema rane identifikacije mrežnih publikacija, mogu pomoći procesi identifikacije nacionalno relevantnih mrežnih publikacija te, posljedično tome, procesi uključivanja mrežnih publikacija u nacionalne bibliografije, njihovi potencijali tek djelimično rješavaju brojna pitanja u vezi sa radnim procesima nacionalne bibliografske kontrole koja su se tradicionalno mogla uspješno razriješiti zahvaljujući zakonski uređenoj praksi dostavljanja obaveznog primjerka. Prikupljanje te i očuvanje nacionalno relevantnih mrežnih publikacija u tom smislu su posebno znakoviti. Bespredmetno je da uključivanje nacionalno relevantnih mrežnih publikacija u nacionalne bibliografije i u mrežnom okruženju s pravom treba počivati na pretpostavci da je uključene publikacije moguće konsultirati, uz uvažavanje definiranih uslova pristupa. Treba u tom smislu primijetiti i da je dosezanje svih postavljenih ciljeva tematiziranog BIBLINK sistema determinirano najprije aktivnim učešćem svih radnim prostorom predviđenih aktera. Drugim riječima, uspostava ovakvog i sličnih sistema ostvariva je uz adekvatne softverske podrške, izvjesnu pravnu regulativu ali najprije je ovisna od aktivne saradnje izdavača i nacionalnih bibliografskih centara, saradnje koja u velikoj mjeri može diktirati i određene korekcije, unapređenja sistema, uspješnost povezivanja sistema za identifikaciju mrežnih publikacija sa postojećim bibliotečko-informacijskim sistemom nacionalnih bibliografskih centara, ali i pomoći procese poboljšanja kvalitete mrežnih publikacija u smislu njihove bibliografske opremljenosti. U tom kontekstu, ovakve sisteme treba prepoznati kao pomoćna, prateća sredstva, a ne trajna rješenja bibliografskog praćenja, kontrole mrežnog prostora. Odgovarajuća preoblikovanja nacionalnih zakona o obaveznom primjerku, to jest uključivanje mrežnih publikacija u obuhvat obaveznog primjerka, su pretpostavka uspješnosti programa nacionalne te i Univerzalne bibliografske kontrole u savremenom informacijskom prostoru.

22 Coyle, Karen, i Thomas Baker. 2009. *Guidelines for Dublin Core Application Profiles [DCMI Recommended Resource]* <http://dublincore.org/documents/profile-guidelines/> Datum pristupa: 25.10.2015.

Literatura i izvori

- Baker, Thomas, Makx Dekkers, Thomas Fischer, i Rachel Heery. 2005. *Dublin Core Application Profile Guidelines [DCMI Working Draft]*. <http://dublincore.org/usage/documents/profile-guidelines/>. Datum pristupa: 25.10.2015.
- Beaudiquez, Marcelle. 2001. „Uses and usefulness of national bibliographies : which perspectives?“ 67th IFLA Council and General Conference, August 16-25. <http://ifla.queenslibrary.org/IV/ifla67/papers/114-199e.pdf> Datum pristupa: 10.08.2015.
- BIBLINK - LB 4034 D3.1 Minimum Data Set*. <http://hosted.ukoln.ac.uk/biblink/wp3/d3.1/> Datum pristupa: 10.10.2013.
- BIBLINK - LB 4034 D8.1 User Requirements Specification*. 1998. <http://hosted.ukoln.ac.uk/biblink/wp8/d8-1v5.pdf> Datum pristupa: 21.05.2013.
- Caplan, Priscilla. 2003. *Metadata fundamentals for all librarians*. Chicago: American Library Association. Str. 33
- CC:DA /ALCTS/CCS/Committee on Cataloging: Description and Access*. 2000. Task Force on Metadata: Final report. <http://www.libraries.psu.edu/tas/jca/ccda/tf-meta6.html> Datum pristupa: 09.12.2013.
- Chan, L., i M. Zeng. 2006. „Metadata Interoperability and Standardization - A Study of Methodology Part I: Achieving Interoperability at the Schema Level.“ *D-Lib Magazine*. 12(6). <http://www.dlib.org/dlib/june06/chan/06chan.html> Datum pristupa: 20.09.2014.
- Coyle, Karen, i Thomas Baker. 2009. *Guidelines for Dublin Core Application Profiles [DCMI Recommended Resource]*. <http://dublincore.org/documents/profile-guidelines/> Datum pristupa: 25.10.2015.
- Dekkers, Makx. 2001. „Application Profiles, or how to Mix and Match Metadata Schemas.“ *Cultivate Interactive*. 3. <http://www.cultivate-int.org/issue3/schemas/> Datum pristupa: 23.11.2014.
- Duval, Eric, Wayne Hodgins, Stuart Sutton i Stuart L. Weibel. 2002. „Metadata principles and practicalities.“ *D-Lib Magazine*. 8(4). doi:10.1045/april2002-weibel Datum pristupa: 12.10.2014.
- Godby, Carol Jean, Devon Smith i Eric Childress. 2008. „Encoding Application Profiles in a Computational Model of the Crosswalk.“ U: *Metadata for Semantic and Social Applications*. Proceedings of the International Conference on Dublin Core and Metadata Applications, edited by Jane Greenberg and Wolfgang Klas, 3-14. Berlin: Universitätsverlag Göttingen.
- Heery, Rachel, i Manjula Patel. 2000. „Application profiles: Mixing and matching metadata schemas.“ *Ariadne*. 25 <http://www.ariadne.ac.uk/issue25/app-profiles/> Datum pristupa: 13.10.2014.
- Hillmann, Diane, i Jon I. Phipps. 2007. „Application profiles: Exposing and enforcing metadata quality.“ Proceedings of the International Conference on Dublin Core and Metadata Application, Singapore, 27-31 August. <http://dcpapers.dublincore.org/pubs/issue/view/30> Datum pristupa: 18.08.2015.
- Neuroth, Heike, i Traugott Koch. 2001. „Metadata Mapping and Application Profiles. Approaches to providing the Cross-searching of Heterogeneous Resources in the EU Project Renardus.“ *DCMI International Conference on Dublin Core and Metadata Applications*, 122-129. <http://www.nii.ac.jp/dc2001/proceedings/product/paper-21.pdf> Datum pristupa: 12.10.2014.
- Noordermeer, Trudi. 2000. „A Bibliographic Link Between Publishers Of Electronic Resources And National Bibliographic Agencies: Project BIBLINK.“ *Exploit Interactive*. 4. <http://www.exploit-lib.org/issue4/biblink/>
- Patel, Manjula, i Robina Clayphan. 2000. „Project BIBLINK: Linking Publishers and National Bibliographic Agencies.“ <http://www.ukoln.ac.uk/metadata/publications/biblink/proj-biblink.html> Datum pristupa: 10.10.2013.
- Recommendation for an Identification Scheme for BIBLINK. BIBLINK - LB 4034 D2.1 Identification*. 1999. <http://hosted.ukoln.ac.uk/biblink/wp2/d2.1/doc0007.htm> Datum pristupa: 18.08.2013.
- Understanding metadata*. 2004. NISO (National Information Standards Organization). Bethesda, MD: NISO Press. <http://www.niso.org/standards/resources/UnderstandingMetadata.pdf> Datum pristupa: 09.12.2013.

Univerzalna bibliografska kontrola i obavezni primjerak*

Universal bibliographic control and legal deposit

Azra Smajić

Nacionalna i univerzitetska biblioteka BiH
azra@nub.ba

Sažetak

U radu se razmatraju zakonske odredbe koje regulišu pitanje obaveznog primjerka u Bosni i Hercegovini, sa posebni osvrtom na zakonske odredbe zemalja u regionu, posebno sa stajališta vrste građe i biblioteke koje dobivaju obavezni primjerak. Analizom smo došli do saznanja da glavni uzroci problema nastaju kada je u pitanju redovnost i potpunost, neadekvatne i neprecizno definirane zakonske odredbe, te nepostojanje efikasnog mehanizma njihovog pridržavanja i poštivanja. To je slika koja karakterizira sadašnje stanje obaveznog primjerka u Bosni i Hercegovini.

Obzirom na sve to, nužno se nameće pitanje izmjene i dopune Zakona o bibliotečkoj djelatnosti unutar kojeg je Zakon o obaveznom primjerku koji bi se trebao utvrditi kao sistem koji će biti nezamjenjiv segment našeg bibliotečkog sistema.

Gljučne riječi: univerzalna bibliografska kontrola, nacionalna bibliografija, obavezni primjerak, Zakon o obaveznom primjerku, NUBiH, UNIMARC

Abstract

The study is based on considering the legal regulations that regulate the issue of legal deposit in Bosnia and Herzegovina, with special reference to the legal regulations of countries in the region, especially from the standpoint of types of library materials and libraries that receive legal deposit. Analyzing this we have come to conclusion that the main causes of problems arise when it comes to the regularity and completeness, inadequately and imprecisely defined legal regulations and the absence of effective mechanism of compliance with the provisions. It is the image that characterizes the current state of legal deposit in Bosnia and Herzegovina.

Considering that, necessarily arises the question of amendments to the Law on Library Activity and Law on legal deposit, which should be determined as a system that will be an irreplaceable part of our library system.

Keywords: *Universal bibliographic control, national bibliography, legal deposit, Law on legal deposit, NULB&H, UNIMARC*

Uvod

Univerzalna bibliografska kontrola smatra se jednim od temeljnih programa međunarodne bibliotečke zajednice. Uspjeh ovog programa zasigurno se može vezati uz činjenicu da se on bavi osnovnim pitanjem struke: *kako učiniti pristupačnim zapise o građi objavljenj o širom svijeta svima onima koji te zapise trebaju iz bilo kojeg razloga i sa bilo kojeg mjesta.* Program Univerzalne bibliografske kontrole može biti ostvaren jedino pomoću djelotvornih bibliografskih pomagala koja su izrađena tako da omogućavaju vidljivost i razumijevanje zapisa u cijeloj međunarodnoj zajednici.

Osnovno bibliografsko pomagalo na koje se naslanja Univerzalna bibliografska kontrola od samog početka jesu nacionalne bibliografije. Kao zbirka bibliografskih zapisa o ukupnoj izdavačkoj produkciji jedne zemlje, one su sredstvo koje omogućava praćenje kulturnog, naučnog, prosvjetnog i ekonomskog stanja u određenom periodu.

U mnogim zemljama, pa tako i u našoj, objavljivanje nacionalne bibliografije uređeno je zakonom. Država obično imenuje ustanovu koja će preuzeti zadaću nacionalnog bibliografskog centra, čija je dužnost pripremanje i izdavanje nacionalne bibliografije. U Bosni i Hercegovini, Nacionalna i univerzitetska biblioteka BiH obavlja ovu dužnost. Da bi se bibliografija mogla izraditi, država obavezuje izdavače i autore da besplatno dostave određeni broj primjeraka svojih publikacija, što se u struci naziva **obaveznim primjerkom**.

Obavezni primjerak, sakupljen, sreden i obrađen na odgovarajući način, od neprocjenjive je vrijednosti. On pruža mogućnost da se kultura naroda proučava sa raznih aspekata, a kada je u pitanju nacionalna bibliografija, ona se može pouzdano izrađivati samo na temelju obaveznog primjerka.

Veoma je bitan i način na koji je zakonski riješeno pitanje obaveznog primjerka u Bosni i Hercegovini, te na koje probleme nailazimo pri sprovođenju tog

* Prerađeno poglavlje neobjavljenog završnog diplomskog rada odbranjenog na Filozofskom fakultetu u Univerzitetu u Sarajevu 2013. godine u mentorstvu prof. dr. Senade Dizdar.

zakona.

Analizom Zakona o bibliotečkoj djelatnosti Bosne i Hercegovine iz 1995. godine, cilj nam je prikazati sve prednosti i nedostatke zakonskih odredbi, te ukazati na potrebu redefiniranja istih, stavljajući ih nasuprot zakonima o obaveznom primjerku iz zemalja regiona.

Zakon o bibliotečkoj djelatnosti BiH iz 1995. godine, unutar kojeg se nalazi i Zakon o obaveznom primjerku, vremenom je postao neadekvatan i neprecizan, te da ovim Zakonom tek djelimično pratimo programe UBC-a (Universal bibliographic control) i UAP-a (Universal Availability of Publications), obzirom da je Zakonom naglašeno da nacionalna bibliografija uključuje samo štampane publikacije. Sve ovo je posljedica neadekvatnog zakona koji ne ide u korak sa vremenom, posljedica nedosljednog odnosa između bibliotekara, sa jedne strane, i izdavača, sa druge strane koji u potpunosti zanemaruju svoje obaveze koje se odnose na obavezni primjerak.

Nastanak i značenje Univerzalne bibliografske kontrole

Univerzalna bibliografska kontrola (UBK) je jedan od temeljnih programa međunarodne bibliotečke zajednice koja se zasniva na međunarodnoj saradnji i razmjeni bibliografskih informacija između svih zemalja svijeta.

Zadaća univerzalne bibliografske kontrole je učiniti pristupačnim zapise o građi objavljenoj širom svijeta, stvaranjem svjetskog sistema kontrole i razmjene bibliografskih informacija, te razvoj nacionalnih bibliografija.

Zbog toga je potrebna standardizacija bibliografskih zapisa, odnosno izrada međunarodno prihvatljivih standarda za bibliografski opis različitih vrsta građe.

Na zasjedanju Međunarodne federacije bibliotekarskih društava, koje se održalo u Grenobleu, 1973. godine, glavna tema je bila Univerzalna bibliografska kontrola.

Zaključen je konačni cilj ovog programa, a to je „da se osnovni podaci o svim publikacijama koje izlaze u bilo kojoj zemlji svijeta daju što brže na raspolaganje čitavom čovječanstvu, i to u obliku koji je međunarodno prihvatljiv.“ (Verona 2012)

Prvi korak ka stvaranju dugoročnog programa Univerzalne bibliografske kontrole napravljen je 1973. godine na sastanku Izvršnog odbora IFLA-e u Briselu (Anderson 2008), međutim program postaje operativan u jula 1974. godine.

Nacionalna bibliografska kontrola kao dio Univerzalne bibliografske kontrole

Osnovno bibliografsko pomagalo na koje se program Univerzalne bibliografske kontrole oslanja od samog

početka jeste nacionalna bibliografija koja predstavlja “cjelovit skup zapisa o nacionalnoj kulturnoj baštini, sredstvo kojim se ostvaruje potpuna bibliografska kontrola. To je zbirka bibliografskih zapisa o ukupnoj štamparskoj i nakladničkoj proizvodnji u zemlji, koju redovno izdaje nacionalni bibliografski ured kao posebnu publikaciju.” (Horvat 2000)

Nacionalna bibliografija je ključni pokazatelj duhovnog, kulturnog, naučnog i obrazovnog razvoja jedne zemlje.

Kao popis cjelokupne izdavačke produkcije na području države, ona ima brojne funkcije, među kojima su svakako najvažnije one koje se tiču zaštite i očuvanja kulturne baštine, te omogućavanja da se to naslijeđe koristi u svrhu unapređivanja pojedinca i društvene zajednice u cjelini. Osnovno i najpouzdanije sredstvo za izradu nacionalne bibliografije je obavezni primjerak, institucija kojom države svojim građanima već stoljećima osiguravaju slobodan pristup građi.

U skladu sa zaključcima sa Pariške konferencije (Međunarodna konferencija o kataložnim načelima, 1961.), osamdesetih godina prošlog stoljeća definirane su osnovne komponente nacionalne bibliografske kontrole, a to su: zakonsko reguliranje obaveznog primjerka, nacionalna bibliografija, nacionalna bibliografska agencija - u većini slučajeva nacionalna biblioteka koja je odgovorna za nadzor nad bibliografskim servisima u zemlji i razmjenju bibliografskih zapisa. (Beauquiez 1998)

Važno je naglasiti da bez osnovnog bibliografskog pomagala poput nacionalne tekuće bibliografije nije moguća ni učinkovita Univerzalna bibliografska kontrola.

Nacionalne tekuće bibliografije¹ (Hrvatska enciklopedija 2 2000, 102) veoma su bitne jer donose bibliografske zapise o ukupnoj izdavačkoj proizvodnji u zemlji. Nacionalna bibliografija ima dvostruku funkciju. Ona treba biti cjelovit skup zapisa o kulturnoj baštini neke zemlje, te treba omogućiti potpunu bibliografsku kontrolu. (Horvat 2000)

Važnosti i koristi nacionalnih tekućih bibliografija su višestruke, počev od toga da zemlja, u kojoj se izrađuje tekuća nacionalna bibliografija, može pratiti promjene u kulturi, nauci, prosvjeti, društvu, privredi i drugim granama za pojedina razdoblja. U Bosni i Hercegovini je, kao i u mnogim drugim državama, zakonski određeno koja se ustanova brine za izradu i

¹ Neke od prvih nacionalnih bibliografija nastale su u 16. stoljeću. Dva francuska autora, François de La Croix Du Maine i Antoine Du Verdeier objavili su zasebna djela pod istim naslovom *Francuska bibliografija*. Kasnije su te dvije bibliografije nadopunjene i spojene u jedno djelo pod istim nazivom. Spomenimo i nacionalnu bibliografiju iz 1595. godine *Katalog engleskih štampanih knjiga* koju je objavio Andrew Maunsell. Važno je nadodati da je prva tekuća nacionalna bibliografija pokrenuta u Francuskoj 1811. godine pod nazivom *Bibliografija Francuske*.

izdavanje nacionalne bibliografije, a to je Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine (NUBBiH).

Definisanje pojma *obavezni primjerak*

U okviru bibliotečke djelatnosti obavezni primjerak je određen kao zakonom predviđena obaveza pohranjivanja i trajnog čuvanja određenog broja publikacija svih vrsta tehničke reprodukcije i na svim vrstama medija, bez obzira na način javne distribucije.

Temeljne funkcije obaveznog primjerka su:

- arhivska funkcija (izgradnja i trajna zaštita nacionalne zbirke cjelokupne građe kao prenositelja svih informacija kao “nacionalne kulturne memorije”),
- korisnička funkcija (osiguravanje dostupnosti građi i informacijama),
- bibliografska kontrola i dr. (Katalanec 1997)

Privilegiju i obavezu dobivanja obaveznog primjerka određuje svaka država posebnim zakonskim propisima, koji definiraju temeljne karakteristike izabranog nacionalnog modela:

1. Osnovne funkcije i zadatke,
2. Obaveze izdavača i drugih proizvođača građe s jedne i primalaca (biblioteka i sl.) s druge strane,
3. Vrste i obuhvat građe (vrsta i broj primjeraka, cjelovitost odnosno selektivnost za građu ili primaoca),
4. Ustanove (biblioteke) koje primaju obavezni primjerak, te njihovu međusobnu koordinaciju i osiguravanje nadzora,
5. Način finansiranja (finansiranje građe, distribucije, obrade, pohrane, korištenja i trajne zaštite). (Katalanec 1997)

Dosadašnja praksa ukazuje na tri načina prikupljanja građe u bibliotekama, arhivima i drugim ustanovama kulture:

1. Obavezni primjerak (engl. legal deposit, franc. depot legal, tal. deposito legale) koji se prikuplja na temelju načela sveobuhvatnosti, kao, npr. u Francuskoj i Švedskoj ili na temelju selektivnosti, kao, npr. u Kanadi,
2. Primjerak za zaštitu autorskog prava (engl. copyright deposit, njem. Gesetzliche Pflichtlieferung) kojim se osigurava pristizanje one građe na temelju koje se štiti autorstvo (npr. u Brazilu, SAD, Španjolskoj), odnosno kojim se olakšava vlasniku intelektualnih doba-

ra da primi naknadu za svoj rad,²

3. Dobrovoljno dostavljen primjerak (engl. voluntary deposit) koji se obično osigurava.

Svrha dostavljanja obaveznog primjerka

Postoji više aspekata posmatranja i tumačenja svrhe obaveznog primjerka, međutim četiri aspekta su ključna:

- Obuhvatnost obaveznog primjerka koja se nastoji osigurati zakonskim putem ili pomoću dogovora između biblioteka i izdavača, na način da redovno pristiže sva građa bez obzira na predmet, oblik ili proizvođača;
- Očuvanje zbirke obaveznog primjerka koje u praksi treba imati zakonsku potporu kako bi se osigurao nesmetan priliv sredstava za odgovarajuću pohranu i zaštitu;
- Obavještenje o sadržaju zbirke obaveznog primjerka ostvaruje se u sklopu projekata nacionalnih bibliografija;
- Javna dostupnost zbirke obaveznog primjerka koja je uglavnom prisutna u zakonskim propisima o obaveznom primjerku. (Aparac-Gazivoda 1997)

Bez obzira na različitu praksu, aspekt obuhvatnosti i čuvanja građe koja pristiže kao obavezni primjerak posjeduje temeljnu svrhu, a to je prikupljanje nacionalne baštine radi očuvanja, razvoja i širenja nacionalne kulture jedne zemlje.

Sa ovom svrhom povezana su pitanja koja se odnose na vrstu građe koja se prikuplja, te posjedovanje zbirke obaveznog primjerka.

Postoji još jedna veoma važna svrha obaveznog primjerka, a to je sastavljanje i objavljivanje nacionalne bibliografije koja se nalazi u sklopu programa Univerzalne bibliografske kontrole.

Ciljevi obaveznog primjerka

U tekstu Obavezni primjerak-povlastica ili dužnost, Branka Hergešić eksplicitno navodi tri cilja obaveznog primjerka:

1. Cenzura, koja je ujedno i izvorna pokretačka snaga pri uspostavljanju mehanizama dostavljanja i čuvanja obaveznog primjerka,
2. Zaštita autorskih prava, vezano za rastuću znanstvenu i literarnu proizvodnju i potrebu da se autori zaštite od mogućih neovlaštenih korištenja,

² U Velikoj Britaniji zakonski propis o obaveznom dostavljanju štampanih i drugih stvari usvojen je kao *Copyright Act, 1911.* (zamijenio ga je novi *Copyright Design and Patent Act, 1988.* odnosno 1989., a određene su važne odredbe sadržane i u Zakonu o Britanskoj knjižnici (*British Library Act, 1972.*)).

3. Prikupljanje i čuvanje nacionalne izdavačke proizvodnje. (Hergešić 2012)

Sa druge strane, IFLA-in Ured za Univerzalnu bibliografsku kontrolu (Office for Universal Bibliographic Control) navodi iduće ciljeve obaveznog primjerka:

- prikupljanje i čuvanje nacionalne izdavačke proizvodnje,
- stvaranje pouzdanih bibliografskih zapisa o građi nacionalnog karaktera,
- očuvanje nacionalne baštine i
- osiguranje osnove za nacionalnu bibliografiju. (IFLA 2012)

Danas, gotovo sve nacionalne biblioteke u svijetu svoje fondove izgrađuju putem obaveznog primjerka. Riječ "obavezni" u zakonskim spisima javlja se tek od 19. stoljeća, pod čime se podrazumijevaju primjerci šampanih ili drugim putem umnoženih publikacija koje bibliotekama dostavlja izdavačka kuća ili sam autor. Postoje i dobrovoljni obavezni primjerci koji se postižu sporazumom između biblioteke i izdavača.

Kako navodi Branka Hergešić u njenom, već spomenutom radu, obavezni primjerak može biti potpun ili nepotpun, može biti besplatan, što se dešava najčešće, a može biti i potpuno ili djelomično plaćen ukoliko se radi o prethodno sklopljenim ugovorima.

Nacionalne biblioteke kao skladištari obaveznog primjerka čuvaju ga kao dokument o autorskoj, nakladničkoj ili izdavačkoj djelatnosti jednog kraja. Na osnovu tog primjerka izrađuju nacionalne bibliografije, te na taj način pomažu nauci i kulturi dajući na upotrebu domaću literaturu.

Kao što postoje obaveze, tako postoje i koristi. Biblioteke, kao primaoci obaveznog primjerka uglavnom besplatno primaju cijelu knjižnu produkciju, dok davaoci imaju dokumentaciju o svojoj djelatnosti smještenu na jednom mjestu, imaju bibliografiju u kojoj je objavljen popis njihovih knjiga i časopisa, te posjeduju zaštitu autorskih prava.

U gotovo pet stotina godina postojanja obaveznog primjerka, njegove funkcije i namjene mijenjale su se kroz stoljeća. Od prvog zakona o skladištenju jedne kopije svakog štampanog djela u dvorsku biblioteku prije puštanja u prodaju, pa sve do današnjih dana, odredbe o ovoj obavezi imale su različite ciljeve i interese, počev od zaštite autentičnosti prvog izdanja, čuvanja knjiga za naredna pokoljenja, sredstva cenzure, održanja i razvoja kraljevske ili nacionalne zbirke, trgovačkih privilegija, uslova za zaštitu autorskog prava, pa do osnove za konstituiranje nacionalne bibliografije i dostupnosti nacionalnoj kolekciji u naučno-istraživačke svrhe u 20. stoljeću.

Na međunarodnom planu, nacionalna zbirka koja se formira i popunjava putem sistema obaveznog pri-

mjerka omogućava implementaciju dvije zajedničke dugoročne programske obaveze UNESCO-a i IFLA-e, Univerzalnu bibliografsku kontrolu i Univerzalnu dostupnost publikacije (IFLA UAP 2012), kojom se obezbjeđuje da sve što je objavljeno bilo gdje u svijetu bude dostupno za svakoga u bilo kojem formatu, putem pozajmice ili kopije.

(Dizdar 2011, 273)

Izjava IFLA-e o obaveznom primjerku (IFLA 2012)

Po IFLA-inoj izjavi obavezni primjerak je od ključnog značaja za očuvanje i pristup dokumentarnom naslijeđu jedne države. Izdavači i biblioteke ulažu zajedničke napore kako bi u cijelom svijetu omogućile skladištenje obaveznog primjerka, bez obzira na njegov format ili tehnologiju.

UNESCO-ove *Smjernice za izradu pravnih akata o obaveznom primjerku* definiraju obavezni primjerak kao "zakonsku obavezu koja svaku komercijalnu ili javnu organizaciju i svakog pojedinca koji proizvodi bilo koju vrstu dokumentacije u više primjeraka obavezuje da dostavi jedan ili više primjeraka nadležnoj državnoj instituciji".

Skladištenje obaveznog primjerka često je regulisano zakonima, međutim, može se vršiti i na dobrovoljnoj osnovi. Snažan i efikasan sistem obaveznog primjerka treba postojati u svakoj zemlji. Koncept obaveznog primjerka je najuspješniji kada postoji uska saradnja između imenovanog "nacionalnog čuvara" (obično biblioteke) i onih koji su odgovorni za skladištenje obaveznog primjerka (obično izdavači ili autori).

Prednosti obaveznog primjerka

U izjavi IFLA-e o obaveznom primjerku tačno su određene njegove prednosti:

- Omogućava da svi štampani primjerci državnih publikacija na različitim vrstama medija budu dostavljeni pouzdanom "čuvaru"; obavezni primjerak omogućava i osigurava postojanje sveobuhvatne kolekcije dokumentarnog naslijeđa države.
- Obavezni primjerak omogućava sveobuhvatnu, standardiziranu katalogizaciju i kreiranje zapisa publikacija od čega korist imaju biblioteke, knjižare, izdavači, naučnici i javnost; te omogućava da "čuvar" služi kao državni referentni i informacijski centar za izučavanje i istraživanje svih aspekata državnog dokumentarnog naslijeđa.
- Obavezni primjerak podržava očuvanje i time doprinosi dugoročnom opstanku dokumentarnog naslijeđa jedne države.

- U konačnici, obavezni primjerak je temelj slobode informacija i garant informiranosti građanstva. (IFLA 2012)

Kao što je već spomenuto, u mnogim državama funkciju nacionalnog bibliografskog ureda obavlja nacionalna biblioteka. U Bosni i Hercegovini to je Nacionalna i univerzitetska biblioteka kao centralna biblioteka koja prikuplja, stručno obrađuje, čuva i daje na korištenje prvenstveno bibliotečku građu koja je nastala, odnosno koja se odnosi na Bosnu i Hercegovinu i koja objedinjuje i unapređuje poslove bibliotečke djelatnosti u Bosni i Hercegovini, te je namijenjena općem obrazovanju, informisanju i zadovoljavanju kulturnih i drugih potreba stanovništva.

Ipak, Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine nema priznat status nacionalnog bibliografskog centra, što se moglo zaključiti iz Zakona o bibliotečkoj i izdavačkoj djelatnosti BiH. (Centar za bibliografiju BiH i obnovu BOSNIACE, NUBBiH)

Iz ovoga proizilazi da se u Bosni i Hercegovini izdaju dvije nacionalne bibliografije. Pored *Bosanskohercegovačke bibliografije monografskih publikacija* koju izrađuje Nacionalna i univerzitetska biblioteka BiH u Sarajevu, Narodna i univerzitetska biblioteka RS u Banjoj Luci, od 2000. godine, izrađuje *Bibliografiju Republike Srpske : monografske publikacije* za podršku Republike Srpske. (COBISS.RS)

Nacionalna bibliografija (za publikacije izdate na području FBiH), sastoji od tri niza:

1. Bibliografija štampanih monografskih publikacija
2. Štampane serijske publikacije
3. Bibliografija priloga u serijskim publikacijama.

(Centar za bibliografiju BiH i obnovu BOSNIACE, NUBBiH)

Po potrebi se rade i retrospektivne bibliografije, dok se od 2002. godine bibliografija serijskih publikacija ne izrađuje.

Bibliografije se izdaju jednom godišnje, isključivo u štampanom obliku, u skladu sa međunarodnim normama bibliotečkih zapisa u formatu UNIMARC.

Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine tek djelimično prati programe UBC-a i UAP-a, obzirom da nacionalna bibliografija uključuje samo štampane publikacije. Na odjeljenju za bibliografiju NUBBiH smatraju da je ovakva pojava posljedica nedostatka stručnih kadrova, ali i nedosljednog odnosa sa izdavačima koji često zanemaruju dio Zakona o bibliotečkoj djelatnosti koji se odnosi na obavezni primjerak.

Iako, Zakon sam po sebi uključuje kaznene mjere u slučaju njegovog nepoštivanja, konkretno ne postoje

mehanizmi koji bi sproveli Zakon i sankcije u slučaju kršenja istog, u ovom slučaju nedostavljanja obaveznog primjerka, čime su na gubitku i Nacionalna i univerzitetska biblioteka BiH i korisnici, ali i međunarodna biblioteka zajednica.

U Zakonu o bibliotečkoj djelatnosti definirano je da je svako pravno i fizičko lice koje se bavi štampanjem i umnožavanjem štampanog materijala, dužno, o svom trošku, dostaviti Nacionalnoj i univerzitetskoj biblioteci, deset primjeraka od svakog štampanog materijala, zbog očuvanja svih štampanih materijala kao kulturnih vrijednosti i omogućavanja njihovog korištenja i proučavanja. (Zakon o bibliotečkoj djelatnosti RBiH 1995)

Od deset primjeraka monografskih publikacija, tri su namijenjena za interni fond, dva za fond razmjene, a po jedan primjerak se šalje nadležnim bibliotekama u Zenici, Tuzli, Banjoj Luci, Mostaru i Bihaću i drugim bibliotekama u BiH. Ovaj materijal ulazi u tekući nacionalni popis.

Za elektronske publikacije je zadužen Referalni centar za naučne informacije NUBBiH, međutim one ne spadaju u građu koja ulazi u sastav nacionalne bibliografije.

Izdavačka produkcija Bosne i Hercegovine prati se putem sistema CIP (Katalogizacija U Publikaciji) i bibliotečke baze podataka COBISS (the Co-operative Online Bibliographic System and Services). Vremenski rok za dostavljanje obaveznog primjerka nije definiran zakonom, tako da je deponovanje prepušteno savjesti izdavača.

Izdavač zvaničnih publikacija dužan je za potrebe međunarodne razmjene zvaničnih publikacija Nacionalnoj i univerzitetskoj biblioteci BiH besplatno i o svom trošku dostaviti petnaest primjeraka svakog štampanog materijala koji ima karakter zvanične publikacije. Pod zvaničnom publikacijom podrazumijeva se svaki štampani materijal koji izda društveno-politička zajednica ili njen organ kao svoje zvanično izdanje.

(Zakon o bibliotečkoj djelatnosti RBiH 1995)

Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, kao i sve ostale baštinske ustanove u ovoj zemlji, ima neriješeno pitanje finansiranja.

U članu 30. Zakona o bibliotečkoj djelatnosti RBiH glasi da je ova institucija pod nadležnošću države, međutim biblioteka se isključivo finansira od naplate članarina, usluga koje vrši kao centar za ISBN, ISSN i CIP, od projekata, te od grantova sa različitih nivoa vlasti.

Uz ovakve poteškoće, koje su dodatno usložnjene političkim prilikama u našoj zemlji, teško je očekivati da se u bliskoj budućnosti situacija popravi. Nedostatak kadrova i finansijskih sredstava negativno se odražava

va i na bibliografsku djelatnost, a koliko to šteti ionako narušenom ugledu države, možemo zaključiti ako se prisjetimo da nacionalna bibliografija nema samo dokumentarnu vrijednost nego da predstavlja i ogledalo historijskog, kulturnog i naučnog razvoja jedne zemlje.

Zakon o obaveznom primjerku u BiH

Bibliotečka djelatnost je djelatnost od posebnog društvenog interesa i regulisana je Zakonom o bibliotečkoj djelatnosti (Sl. list RBiH, br. 37 / 95).

Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine je centralna biblioteka čiji je osnovni zadatak da prikuplja, stručno obrađuje, čuva i daje na korištenje prvenstveno bibliotečku građu koja je nastala, odnosno koja se odnosi na Bosnu i Hercegovinu, objedinjuje i unapređuje poslove bibliotečke djelatnosti u Bosni i Hercegovini i namijenjena je općem obrazovanju, informisanju i zadovoljavanju kulturnih i drugih potreba stanovništva. Jedan od osnovnih vidova nabavke i prikupljanja bibliotečke građe je i dostavljanje obaveznog primjerka.

Obaveza dostavljanja besplatnih primjeraka odnosi se na pravna i fizička lica koja se bave izdavačkom djelatnošću ili štampanjem i umnožavanjem štampanog materijala, odnosno proizvodnjom audiovizuelnih, elektronskih i drugih publikacija koje imaju karakter bibliotečke građe.

Prema pomenutom zakonu (član 2.) bibliotečka građa obuhvata: knjige, brošure, časopise, novine, separate, disertacije, kataloge, prospekte, plakate, štampane letke, kartografske publikacije, standarde, patente, muzička djela, reprodukcije likovnih djela, razglednice, kalendare, fotografije, mikrofilmove, dijamikrokartice, gramofonske ploče, tonske kasete, video-kasete, magnetofonske i magnetne trake, kompakt diskove, rukopise i drugu građu namijenjenu bibliotečkoj djelatnosti. (Zakon o bibliotečkoj djelatnosti RBiH 1995)

Odredbe o obaveznom dostavljanju štampanog materijala odnose se i na zvanične publikacije. Pod zvaničnom publikacijom podrazumijeva se svaki štampani materijal kojeg izdaju društveno-političke zajednice (organi državne vlasti) kao svoje zvanično izdanje.

Radi očuvanja svih štampanih materijala kao kulturnih vrijednosti i omogućavanja njihovog proučavanja i korištenja, Zakon o bibliotečkoj djelatnosti, u odredbama o dostavljanju štampanog materijala /čl. 40./, propisuje: "svako pravno i fizičko lice, koje se bavi štampanjem i umnožavanjem štampanog materijala, dužno je Biblioteci BiH besplatno i o svom trošku dostaviti 10 primjeraka od svakog štampanog materijala. Odredbe stava 1. ovog člana odnose se i na pravna i fizička lica iz RBiH koja se bave izdavačkom djelatnošću ili štampanjem kada štampaju ili umnožavaju materijale u inostranstvu."

(Zakon o bibliotečkoj djelatnosti RBiH 1995)

Za potrebe međunarodne razmjene zvaničnih publikacija izdavač je dužan Biblioteci BiH besplatno i o svom trošku dostaviti po 15 primjeraka svakog štampanog materijala koji ima karakter zvanične publikacije.

Obavezni primjerci štampanog i drugog bibliotečkog materijala o vlastitom trošku dostavljaju se Nacionalnoj i univerzitetskoj biblioteci Bosne i Hercegovine, koja je odgovorna za prikupljanje i dalju distribuciju obaveznog primjerka. Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine prima i za svoje potrebe zadržava po 3 primjerka od svakog štampanog materijala i druge bibliotečke građe.

Po jedan primjerak svakog štampanog materijala distribuirati se dalje kantonalnim/regionalnim bibliotekama u Bosni i Hercegovini, koje svojim aktom odredi odgovarajuće resorno ministarstvo. Trenutno su to Javne ustanove – biblioteke u Tuzli, Banja Luci, Mostaru, Zenici i Bihaću. Dva od deset obaveznih primjeraka uvrštavaju se u fond za međunarodnu razmjenu publikacija.

Neispunjavanje odredbi o obaveznom dostavljanju štampanih stvari predstavlja prekršaj i kažnjava se novčanom kaznom i to pravno lice od 1.000,00 KM do 3.000,00 KM, a odgovorno lice u pravnom licu od 500,00 KM do 1.000,00 KM. Za isti prekršaj kaznit će se i fizičko lice kao samostalni privrednik novčanom kaznom od 1.000,00 KM do 2.000,00 KM.

Obavezni primjerci bibliotečke građe čuvaju se i dostupni su u svim bibliotekama u koje se distribuiraju, a informacije o njima dobijaju se putem kataloga i interneta. Bibliotečka građa nastala prikupljanjem obaveznog primjerka dostupna je i putem međubibliotečke posudbe, za biblioteke u Bosni i Hercegovini i inostranstvu.

Bosanskohercegovačke bibliografije: Niz A–bibliografija monografskih publikacija, Niz B–bibliografija serijskih publikacija i Niz C–bibliografija priloga u serijskim publikacijama, izrađene u Odjeljenju za bibliografiju Nacionalne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine, također daju sve informacije o tekućoj bosanskohercegovačkoj produkciji. (NUBBiH 2011)

Ciljevi i funkcije obaveznog primjerka u NUBBiH

Četiri su bitna aspekta odnosno funkcije obaveznog primjerka, koji se temelje odnosno proizlaze iz njegovog osnovnog cilja, izgradnje nacionalnog fonda i očuvanja nacionalne pisane odnosno štampane kulturne baštine. To su: potpunost, zaštita i očuvanje, informiranje i dostupnost.

Međunarodni ured za Opću bibliografsku kontrolu (IFLA International Office for Universal Bibliographic Control) navodi dva glavna cilja obaveznog primjerka:

- prikupljanje i čuvanje nacionalne štamparske produkcije,
- stvaranje pouzdanih bibliografskih zapisa o građi nacionalnog karaktera (radi izrade nacionalnih bibliografija)

Program Opće dostupnosti publikacija (Universal Availability of Publications) i počivana načelu da svaka zemlja sistemski prikuplja i obrađuje nacionalnu produkciju, što se najdjelotvornije i najpotpunije može postići zakonskim odredbama dostave obaveznog primjerka.

Ti se zadaci odnose na nacionalne biblioteke, dok se uloga drugih biblioteka uključenih u primanje obaveznog primjerka ne promatra uvijek niti u svim sredinama sa stajališta čuvanja i zaštite, već sa stajališta izgradnje fondova i njihovog aktivnog korištenja.

Na tim se osnovnim ciljevima i zadacima temelje i sadašnje odredbe o obaveznom primjerku u Bosni i Hercegovini.

Stanje

Zakonske odredbe kojima se u Bosni i Hercegovini reguliše obavezni primjerak nalaze se u Zakonu o bibliotečnoj djelatnosti iz 1995. godine.

Ovim zakonom reguliše se skladištenje materijala štampanog na području naše zemlje, odnosno materijala namijenjenog javnosti i izrađenog na štamparskoj mašini ili umnoženog nekim drugim mehaničkim, hemijskim ili elektronskim putem. Iako je predviđen za područje cijele države, primjenjuje se isključivo u Federaciji BiH, dok je u Republici Srpskoj pitanje obaveznog primjerka riješeno Zakonom o izdavačkoj djelatnosti iz 2004. godine (Zakon o izdavačkoj djelatnosti BiH 2004), te Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o bibliotečkoj djelatnosti iz 2008. godine koji uključuje i mrežne elektronske publikacije. (Zakon o izdavačkoj djelatnosti BiH 2008)

Aktuelni Zakon o bibliotečkoj djelatnosti BiH revidiran je 2003. godine, no njime se samo mijenja broj obaveznih primjeraka štampanih serijskih publikacija na području Federacije, iako je još na skupu *Stanje i perspektive bibliotekarstva u Bosni i Hercegovini*, održanog u maju 1996. godine naglašeno da Bosna i Hercegovina treba da prati dešavanja na međunarodnoj bibliotečkoj sceni, posebno kada su u pitanju programi UBC i UAP.

„Da bi građa umnožena savremenim sredstvima za umnožavanje intelektualne produkcije bila dostavljena Biblioteci BiH, potrebno je da Zakon o obaveznom primjerku što cjelovitije obuhvati terminologiju i na-

zive savremene građe koja je izvor informacija. Novi Zakon o bibliotečkoj djelatnosti, poglavlje VI član 40, gdje se govori o dostavljanju obaveznog primjerka, pominje samo dostavljanje štampanog materijala. Taj bi termin trebalo naknadno proširiti kako bi Biblioteka BiH imala bolji osnov za dobijanje što šireg dijapazona građe koja je temelj za izradu nacionalne bibliografije.” (Milićević 1996, 44-45)

U BiH ne postoji krovna bibliografska agencija koja rukovodi aktivnostima vezanim za skladištenje obaveznog primjerka i sastavljanje nacionalne bibliografije.

Zakon o bibliotečkoj djelatnosti BiH nema jasno izražene ciljeve, funkcije, sam značaj obaveznog primjerka i zaštite nacionalne baštine. Između ostalog, nije sasvim jasno ni na koje se teritorijalno područje zakon odnosi, na Federaciju ili državu Bosnu i Hercegovinu.

Upravo zbog toga je važno govoriti o potrebi donošenja novih ili harmonizaciji postojećih zakona o bibliotečkoj i izdavačkoj djelatnosti u skladu sa međunarodnim standardima, jer dok se uočeni nedostaci ne koriguju, nadležne institucije, u ovom slučaju konkretno Nacionalna i univerzitetska biblioteka BiH, jedino pojedinačnim naporima svojih zaposlenika može pokušavati da odgovori na zahtjeve i preporuke međunarodne bibliotečke zajednice i spriječi nekoherentan odnos prema nacionalnoj baštini.

Problemi

U prikazu stanja, uglavnom zakonskih odredbi, već smo naznačili i neke probleme ili bolje rečeno, razloge i korijene pojedinih problema koji obilježavaju sadašnju normativnu i stvarnu situaciju obaveznog primjerka u Bosni i Hercegovini.

Posebni problemi jesu problemi primanja na dosadašnji način regulisanog obaveznog primjerka, problem pohrane, obrade, korištenja i zaštite.

Akcent je stavljen na cjelinu obaveznog primjerka kao sistema, posebno kada je u pitanju njegova potpunost i redovitost, bez obzira da li su uzroci tog stanja i tih problema nedostaci u zakonskim odredbama ili možda u nešto kasnijem razvoju događaja, posebno kada je riječ o razvoju štamparske tehnologije, pojavi novih medija ili društvenim promjena na datom području.

Veoma važno je osvrnuti se na nedostatak zakonskih odredbi, neredovitost i nepotpunost prispjeća, te nefunkcionalnost sadašnjeg stanja.

Koliko god bile sveobuhvatne i precizne zakonske odredbe iz 1995. godine, kojima se određuje građa koja spada pod obavezu dostave obaveznog primjerka, one su se vremenom pokazale nedostatne.

Međutim, ono što je značajnije od toga jeste činjenica da su se vremenom pojavile nove tehnologije i novi mediji, koji ovim zakonskim odredbama nisu obuhvaćeni, što nije učinjeno ni kasnije, sve do danas.

Pod ovim se podrazumijevaju elektronske publikacije. Iz dana u dan sve je veći broj elektronskih publikacija, kako u svijetu, tako i kod nas, za koje nije regulisana zakonska obaveza dostave, prikupljanja i čuvanja.

Bez obzira na niz problema sa kojima je povezana zakonska regulacija obaveze dostave elektronskih publikacija, bilo to pravno, tipološki ili tehnički, potrebno je i taj medij što prije uključiti u zakonske odredbe o obaveznom primjerku.

Kao što smo već spomenuli, da bi se ostvarili osnovni cilj i funkcije, obavezni primjerak nužno mora biti redovan i potpun. Činjenica je da obavezni primjerak, onako kako je postojećim zakonskim propisima definiran, ne stiže u Nacionalnu i univerzitetsku biblioteku BiH ni redovno ni potpuno, što za sobom povlači da je još manje redovan i potpun u ostalim bibliotekama koje ga primaju. Zakonom je određeno da se obavezni primjerak dostavlja Nacionalnoj i univerzitetskoj biblioteci BiH odmah nakon izdavanja prvih primjeraka, međutim, to se ne poštuje.

Mahom privatizirani izdavači pozivaju se na trošak, odnosno prihod koji dostavljanjem obaveznog primjerka gube, a niko im to ne nadoknađuje, pa najčešće izbjegavaju svoje obaveze.

CIP (Cataloging in Publication) koji izdaje Nacionalna i univerzitetska biblioteka BiH, te uključivanje u Centre za ISBN, ISSN, te ISMN koji djeluju u ovoj ustanovi, dragocijeni su i od velike važnosti, ali nažalost nedovoljni mehanizmi da se postigne redovnost i potpunost obaveznog primjerka.

U ovakvoj situaciji, bez obzira na sav trud i nastojanja, opomene, usmena i pismena upozorenja, dopise i razgovore, Nacionalne i univerzitetske biblioteke BiH sa izdavačima i autorima, obavezni primjerak ne stiže redovno i poprilično je nepotpun, čime jedan od osnovnih ciljeva i funkcija obaveznog primjerka nije postignut.

Perspektive

Razumijevajući savremena teorijska razmatranja ciljeva i funkcija obaveznog primjerka, te imajući na umu težnju ka zakonskoj regulativi koja se sprovodi u svijetu, potrebno je iznijeti određene kriterije i principe u obliku smjernica za buduće zakonske propise, te stvaranje savremenog i djelotvornog sistema i mehanizma obaveznog primjerka u Bosni i Hercegovini.

Prvobitno, potrebno je što prije donijeti nove zakonske propise, napraviti izmjene i dopune, bez obzira da li će zakonski propisi o obaveznom primjerku biti zasebni ili kao dio Zakona o bibliotečkoj djelatnosti.

Nakon toga, potrebno je u zakonskim odredbama veoma precizno utvrditi koja će građa biti obuhvaćena obaveznim primjerkom, što znači, da pored redefiniiranja građe u Zakonu iz 1995. godine, u obavezni primjerak treba uključiti i elektronske publikacije.

Broj obaveznih primjeraka je utvrđen, pa tako Zakon o bibliotečkoj djelatnosti, član 40., propisuje da svako pravno i fizičko lice, koje se bavi štampanjem i umnožavanjem štampanog materijala, dužno je Biblioteci BiH besplatno i o svom trošku dostaviti 10 primjeraka od svakog štampanog materijala. Odredbe stava 1. ovog člana odnose se i na pravna i fizička lica iz RBiH koja se bave izdavačkom djelatnošću ili štampanjem i kada štampaju ili umnožavaju materijale u inostranstvu. (Zakon o bibliotečkoj djelatnosti RBiH 1995)

Obavezni primjerak bi se trebao uspostaviti kao jedan cjelovit sistem i kao takav bi trebao djelotvorno funkcionirati. Da bi se tako nešto ostvarilo, potrebno je predvidjeti i određene mehanizme, zakonske, institucionalne, prostorene itd.

Kako bi se prebrodio jaz između izdavača i bibliotekara, kao sakupljača obaveznog primjerka čije prikupljanje omogućava očuvanje nacionalne baštinske zbirke, možda bi se izdavačima trebale priznati određene povlastice, kako zbog gubitka vlastitih prihoda ne bi izbjegavali zakonske obaveze koje imaju prema Nacionalnoj i univerzitetskoj biblioteci BiH.

Zakonskim odredbama o obaveznom primjerku treba precizno utvrditi sistem obaveznog primjerka i mehanizam njegovog djelotvornog funkcioniranja, te s tim u vezi jasno razlučiti zaštitu i očuvanje kulturnog dobra, kulturne baštine na području pisane/štampane riječi od potrebe izgradnje fondova na nacionalnoj produkciji i njihovog korištenja. A sve to kao dio ukupnog razvoja biblioteka i bibliotekarstva u Bosni i Hercegovini odnosno kao bitnu sastavnicu bosansko-hercegovačkog bibliotečkog sistema.

Zakoni o obaveznom primjerku: analiza stanja u zemljama regiona

Zakon o Knjižnicama Republike Hrvatske, 1997. godina

Za razliku od Zakona o bibliotečkoj djelatnosti Republike Bosne i Hercegovine, ovaj Zakon o knjižnicama Republike Hrvatske u dva navrata je imao izmjene i dopune, što se desilo 1998. i 2000. godine.

Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu središte je hrvatskoga bibliotečkog sistema. Prvi propisi koji Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici omogućavaju redovitu dostavu obaveznog primjerka datiraju još iz 1816. godine.

U Zakonu o knjižnicama Republike Hrvatske iz 1997.

godine, član 37. govori o obaveznom primjerku.

„Pravna ili fizička osoba koja izdaje ili proizvodi građu iz članka 38. ovoga Zakona namijenjenu javnosti, dužna je od te građe besplatno i o svom trošku, a najkasnije u roku od 30 dana po završetku tiskanja, umnažanja ili proizvodnje, dostaviti Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu devet obaveznih primjeraka, od kojih Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu zadržava dva, a po jedan primjerak dostavlja sveučilišnim knjižnicama u Splitu, Rijeci, Puli i Osijeku, kao i u Mostaru te općeznanstvenim knjižnicama u Dubrovniku i Zadru.“ (Zakon o knjižnicama Republike Hrvatske 1997)

Obveznici dostavljanja su izdavači te proizvođači audiovizualnih i elektroničkih publikacija, dakle pravne i fizičke osobe koje izdaju ili proizvode građu za javnost, bez obzira je li namijenjena prodaji ili besplatnom rasprostranjivanju.

Za razliku od Zakona o bibliotečkoj djelatnosti BiH unutar kojeg se definira obavezni primjerak, u ovom Zakonu se naglašava da za štampanu ili umoženu, odnosno proizvedenu građu izdatu na više jezika ili raznim pismima ili u više izdanja, obavezni primjerci se dostavljaju posebno na svakom jeziku, na svakom pismu, za svako novo izdanje. Novim izdanjem smatra se izdanje koje se stavlja u promet sa promijenjenom naslovnom stranom, novim omotom, dopunjenim ili promijenjenim tekstom, novim slikama, tablicama i sličnim promjenama. (Zakon o knjižnicama Republike Hrvatske 1997)

Člankom 38. Zakona o knjižnicama Republike Hrvatske definirano je da se pod obaveznim primjerkom podrazumijevaju:

- **publikacije:** knjige, brošure, skripte, časopisi, novine, magazini, bilteni, geografske i druge karte, reprodukcije slikovnih umjetničkih djela, muzikalije, katalozi, kalendari, kazališni i drugi programi, te njihovi dodaci u štampanom, audiovizualnom i elektroničkom obliku, plakati, letci, kratki oglasi i saopćenja, razglednice,
- **audiovizualna građa:** gramofonske ploče, audio i video kasete, magnetofonske trake, snimljeni mikrofilmovi i kompakt diskovi,
- **elektronske publikacije:** kompaktni diskovi, magnetske trake, diskete, baze podataka i online publikacije.

Svi nakladnici, izdavači i proizvođači audiovizualne građe i elektroničkih publikacija u Republici Hrvatskoj, dužni su posljednjeg dana u tekućem mjesecu dostaviti Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu izvještaj o cjelokupnoj izdanoj, štampanoj, odnosno proizvedenoj građi tokom prethodnog mjeseca u dva primjerka. Izdanja povjerljivog sadržaja

oslobođene su obaveze dostavljanja, međutim njihovi naručitelji su dužni da ih trajno čuvaju u najmanje dva primjerka.

Zakonom se određuju i dodatni obavezni primjerci:

Službene publikacije

- Osim obaveze dostave devet obaveznih primjeraka, svi izdavači službenih publikacija dužni su, također, besplatno, o svom trošku, dostaviti Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici dva dodatna primjerka te Hrvatskoj informacijsko-dokumentacijskoj referalnoj agenciji (HIDRA-i)³ jedan primjerak svojih izdanja. Izdavači službenih publikacija gradova i općina dužni su dostavljati jedan primjerak tih publikacija narodnoj biblioteci koje su utemeljitelji. Službenim publikacijama smatraju se publikacije koje izdaju tijela državne vlasti, odnosno tijela lokalne samouprave i uprave kao svoja službena izdanja.

Županijski obavezni primjerak

- Svaki izdavač dužan je, također, dostaviti još po jedan primjerak publikacija matičnoj biblioteci na području županije na kojoj je njegovo sjedište radi stvaranja zavičajne zbirke.
- Izdavač s područja jedne županije koji štampa za nakladnika druge županije dužan je obavezni primjerak dostaviti matičnoj biblioteci na području županije u kojoj je njegovo sjedište. (Zakon o knjižnicama Republike Hrvatske 1997)

Neispunjavanje odredbi o obaveznom primjerku predstavlja prekršaj i kažnjava se novčanom kaznom i to fizička ili pravna osoba od 4.000,00 KN do 50.000,00 KN, a odgovorna osoba u pravnoj osobi od 500,00 KN do 10.000,00 KN.

Obavezni primjerci dostupni su u svim navedenim bibliotekama. Informacije o njima dobivaju se uvidom u katalog biblioteka, a dostupne su i na internetu. Sva biblioteka u Hrvatskoj i inozemstvu može ih posredstvom Nacionalne i sveučilišne knjižnice naručiti međubibliotečkom posudbom.

3 Hrvatska informacijsko-dokumentacijska referalna agencija - Hidra je stručna služba Vlade Republike Hrvatske za obavljanje informacijskih, dokumentacijskih i referalnih poslova. Misija ove agencije jeste osigurati dostupnost, unaprijediti korištenje javnih službenih informacijskih izvora Republike Hrvatske, pružati pomoć u pretraživanju i pronalaženju službene dokumentacije stranih zemalja i međunarodnih organizacija, te sudjelovati u izgradnji informacijske infrastrukture Vlade i tijela javne vlasti Republike Hrvatske koja se temelji na savremenim tehnologijama. Njen cilj je doći do informacija iz službenih izvora, osigurati njihovu bržu obradu po međunarodno utvrđenim standardima i omogućiti njihovu punu dostupnost najširem krugu korisnika. (HIDRA 2010)

Obavezni primjerak je temelj Hrvatske bibliografije:

- Niz A – knjige (mjesečno),
- Niz B – prilozi u časopisima (mjesečno), te
- Niz C – časopisi (godišnje) koje izdaje Nacionalna i sveučilišna knjižnica.

Obavezni primjerak mrežnih publikacija čuva se u Hrvatskom arhivu weba.

(Služba obaveznog primjerka NSK 2012)

Zakon o knjižničarstvu Republike Slovenije

Zakon o knjižničarstvu Republike Slovenije, u odnosu na zakone u ostalim zemljama regije, na određeni način najbolje i najpreciznije definira sve obaveze bibliotečke djelatnosti unutar koje je i Zakon o obaveznom primjerku.

Nakon uvodnog djela koji tačno naglašava zadatke bibliotečke djelatnosti u Republici Sloveniji, precizirano je centralno mjesto na koje se dostavlja obavezni primjerak, a to je Služba za pristizanje bibliotečke građe koja se nalazi unutar Narodne i univerzitetske knjižnice u Ljubljani.

U idućem dijelu tačno je definiran način na koji se obavezni primjerak dostavlja. Izdavači mogu koristiti standardni način isporuke, samo je bitno da na otpremnici naznače ko šalje publikacije, te da ne zaborave adresu pošiljaoca. Zatim trebaju napisati šta šalju i dati što više informacija o samoj publikaciji, te navesti koliko primjeraka svake publikacije dostavljaju.

Zakonom je određeno da se dostave četiri obavezna primjerka Narodnoj i univerzitetskoj biblioteci Republike Slovenije. Međutim postoje određeni izuzeci, kao npr.: publikacija koja je izdata od strane javnih sredstava ili ako je izdavač pravno lice dostavlja šesnaest obaveznih primjeraka. Obaveza se odnosi na sve javno finansirane publikacije, osim na tiraže manje od 150 primjeraka; za doktorske disertacije dostavljaju se dva primjerka; za izuzetno skupe publikacije kojima je prodajna cijena jednog primjerka viša od 1000 €, dostavljaju se dva primjerka; za elektronske publikacije potrebno je dostaviti jednu kopiju; za publikacije koje su objavljene u tiražu manjem od pedeset primjeraka nije potrebno dostaviti obavezni primjerak itd. (Zakon o knjižničarstvu Slovenije 2001)

Ovim Zakonom su određene i publikacije koje spadaju pod obavezni primjerak: knjige, brošure, serijske publikacije, separati, muzikalije, karte, faksimil, razglednice, plakati, naljepnice, vizitke, brošure, kalendari, katalozi i dr., elektronske publikacije dostupne na mreži, audiovizuelna građa i elektronske publikacije koje su kombinacija različitih vrsta zapisa. (Zakon o knjižničarstvu Slovenije 2001)

Zakonom je, također, određeno da je svrha obaveznog primjerka očuvanje nacionalne kulturne baštine. Narodna i univerzitetska knjižnica Republike Slovenije još od 1807. godine prikuplja obavezne primjerke i po tome se znatno razlikuje od ostalih biblioteka u regionu. Njihova kolekcija je izvanredna upravo zbog toga što uspijevaju održavati sve funkcije obaveznog primjerka i okupljati na jednom mjestu sve što ima veze sa Slovenijom, Slovencima i slovenskim jezikom, a pravni depozit je temelj te kolekcije.

Narodna i univerzitetska knjižnica i sve ostale biblioteke u Sloveniji koje primaju obavezni primjerak, moraju te publikacije prikladno obraditi kako bi svi podaci o njima bili dostupni u uzajamnom katalogu slovenskih biblioteka.

Na osnovu zaprimanja obaveznog primjerka ova biblioteka je dužna izdati Slovensku bibliografiju koja izlazi kvartalno, četiri puta godišnje i koja zadovoljava najmanje jedan od tri kriterija, a to su:

1. Slovenski autor,
2. Slovenski izdavač,
3. Slovenski jezik. (Zakon o knjižničarstvu Slovenije 2001)

Zakon o bibliotečko-informacionoj delatnosti Republike Srbije

Narodna skupština Republike Srbije u julu 2011. godine, izglasala je Zakon o obaveznom primjerku publikacija. (Zakon o knjižničarstvu Slovenije 2011)

Taj Zakon na snagu je stupio 24. oktobra 2011. godine i tim danom su prestale da važe sve odredbe iz Zakona o kulturnim dobrima iz 1994. godine.

Za razliku od ostalih zemalja u regiji Srbija je donijela zaseban Zakon o obaveznom primjerku, koji više nije u sastavu Zakona o bibliotekama.

Ovim zakonom uređuju se ciljevi i namjena obaveznog primjerka, vrste publikacija, broj obaveznih primjeraka, njihovo korištenje, zaštita, prava, obaveze, odgovornosti izdavača. Obaveza dostavljanja publikacija sada je na izdavačima. Prema članovima 5. i 7. Zakona o obaveznom primjerku publikacija, izdavači su dužni da dostave Narodnoj biblioteci Srbije pet primjeraka svake publikacije koju izdaju bilo da je ona proizvedena u zemlji ili inostranstvu.

Ono što čini potpuno osvježenje predstavlja i obaveza dostavljanja elektronske kopije štampane publikacije u skladu sa članom 8. ovog zakona.

Te kopije namijenjene su za korištenje na računari, isključivo u prostorijama depozitnih biblioteka, Narodne biblioteke Srbije i Biblioteke Matice srpske. Zakon nalaže da se njihovo kopiranje i distribucija onemoguće.

Publikacije se trebaju dostavljati u PDF formatu, Odjeljenju obaveznog primjerka u Narodnoj biblioteci Srbije.

Zakon o obaveznom primjerku Makedonije

Pored Srbije i Makedonija ima zaseban Zakon o obaveznom primjerku.

Pitanje obaveznog primjerka u Makedoniji regulisano je Zakonom o obaveznom primjerku revidiranim 2008. godine. Obavezni primjerak je zaštićen, on se skladišti i koristi u skladu sa propisima za posebnu, specijalnu zaštitu predmeta od izuzetnog značaja, kako kulturnog, tako i historijskog. (Zakon o obaveznom primjerku Makedonije, 1994-2008)

Obaveznim primjerkom smatraju se publikacije štampane ili izdate u Republici Makedoniji ili publikacije makedonskih izdavača izdate u inostranstvu. Zakonom je određeno da obavezni primjerak uključuje sljedeće vrste publikacija: knjige, brošure, periodiku, patente, standarde, kataloge, telefonske imenike, kalendare, plakate, letke, programe, prospekte, obrasce, poštanske marke, taksene marke, CD-ove, DVD-eve i drugu elektronsku građu, notne zapise, reprodukciju likovnih djela i crteža, kartografski materijal, razglednice, fotografije, audio kasete, gramofonske ploče, magnetofonske trake, multimedijalna građa, ostali slični radovi umnožavani na neki drugi način, namijenjeni za javnost.

(Zakon o obaveznom primjerku Makedonije, 1994-2008)

Prema ovom zakonu, misija obaveznog primjerka je stvoriti niz zabilježenih informacija koje služe kao prijenos i kolektivno sjećanje na duhovne vrijednosti Makedonije i Makedonaca. Njegov cilj jeste služiti kao ogledalo koje odražava makedonsku nacionalnu kulturu.

Ovim zakonom, obavezni primjerak je određen kao dio mozaika svjetske zajednice, kulture i civilizacije. Dakle, on predstavlja investiciju koja će ostati kao nasljedstvo budućim generacijama, pod pretpostavkom da je od vitalnog značaja za očuvanje i promociju makedonske nacionalne i kulturne posebnosti i dostignuća.

Ciljevi obaveznog primjerka definisani ovim zakonom su:

- Trajna zaštita i očuvanje nacionalne baštine, bilo to u štampanoj ili nekoj drugoj formi,
- Međunarodna promocija i afirmacija nacionalnog bogatstva,
- Priprema sekundarnih izvora informacija i njihova upotreba,
- Pružanje univerzalnog pristupa informacijama.

(Zakon o obaveznom primjerku Makedonije, 1994-2008)

Obavezni primjerak se isporučuje odmah nakon štampanja ili reprodukcije određene publikacije, ali uglavnom prije distribucije.

Za publikacije izdate u inostranstvu dostava se obavlja odmah nakon uvoza, ali prije puštanja u promet. Obavezni primjerak se mora dostaviti u identičnom stanju u kakvom će biti u prodaji.

Izdavač je dužan dostaviti:

- pet primjeraka za svaki jezik ili pismo u istom izdanju,
- pet uzoraka za svako novo štampanje,
- jedan primjerak magistarske i doktorske radnje,
- jednu kopiju za nosač slike i tona,
- prilikom svake dostave obaveznog primjerka na njemu treba pisati „obavezni primjerak“. (Zakon o obaveznom primjerku Makedonije, 1994-2008)

Štampane ili na neki drugi način reproducirane publikacije trebaju se dostaviti Narodnoj i univerzitetskoj biblioteci „Sv. Kliment Ohridski“ u Skoplju, kao Centralnoj depozitarnoj biblioteci.

Od dostavljenih uzoraka:

- Jedan primjerak se skladišti, zaštićuje, obrađuje i čuva kao arhivski materijal,
- Dva primjerka će se uskladištiti, zaštititi, obraditi, čuvati i davati na korištenje.

Preostala dva primjerka šalju se u Narodnu i univerzitetsku biblioteku „Sv. Kliment Ohridski“ u Bitolju i Narodnoj i univerzitetskoj biblioteci „Goce Delčev“ u Štipu, gdje će se ti primjerci uskladištiti, obrađivati, čuvati kao arhivski materijal i biti dostupni za korištenje.

(Zakon o obaveznom primjerku Makedonije, 1994-2008)

Zaključak

Ako zaključimo sve što je rečeno, prvobitno nam se nameće nužnost redefiniranja postojećeg Zakona o bibliotечkoj djelatnosti BiH, koji ni u kojem pogledu ne prati promjene u načinima distribucije i dostupnosti informacija. Potrebno je uočiti važnost proširivanja obaveze dostavljanja obaveznog primjerka i na elektronsku građu, bilo to u mrežnom ili materijalnom obliku, a što, također, zahtjeva pažljivo struktuiranje određenih elemenata zakona.

Trebalo bi obratiti više pažnje na odnos između davaoca i primaoca obaveznog primjerka, budući da u novim ekonomskim prilikama nije lako nametati oba-

veze koje obveznici ne žele izvršavati.

Kako bi se prebrodio jaz između bibliotekara i izdavača, potrebno je i veoma važno stvoriti i izgraditi odgovornost prema našoj kulturi, za šta je potrebno razumijevanje i svijest i sa jedne i sa druge strane.

Budući zakonski model trebao bi se prvenstveno baviti pitanjima kao što su: definiranje primarnih i sekundarnih zadataka i funkcija obaveznog primjerka, definiranje vrste građe na koju se odnosi zakon o obaveznom primjerku, te cjelovitost njenog dostavljanja, značaj obaveznog primjerka u sklopu nacionalne strategije međubibliotečke pozajmice, redovitost dostavljanja obaveznog primjerka, te dostava građe u izvornom obliku ili na savremenim medijima pohrane, definiranje sistema finansiranja obaveznog primjerka i pitanja zaštite cjelokupne građe, te odnos sistema obaveznog primjerka i biblioteka sa posebnim funkcijama u sklopu cjelovitog informacijsko-bibliotečkog sistema u Bosni i Hercegovini, odnosno mogućnost povećanja broja biblioteka koje primaju obavezni primjerak.

Donošenje stabilnih i objektivnih zakona o obaveznom primjerku, koji prate promjene u društvu u kojem nastaju, znatno doprinosi kulturnoj klimi jedne zemlje.

Da bi bibliotečka djelatnost Bosne i Hercegovine krenula istim putem sa zemljama regije, a onda i ostatkom svijeta, na tragu pomenutih međunarodnih iskustava, ona mora početi promovisati obavezni primjerak kao neophodan instrument za realizaciju programa bibliografske kontrole, te kao koncept čiji se višestruki ciljevi i funkcije ne mogu ostvariti bez adekvatne podrške zakonskih odredbi. Bitno je naglasiti da je koncept obaveznog primjerka, koncept koji nije u sukobu sa nosiocima autorskih prava.

„U skladu sa postojećim Zakonom o bibliotečkoj djelatnosti Bosne i Hercegovine i Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima Bosne i Hercegovine, potrebno je čuvati građu prispjelu po principu obaveznog primjerka na duži vremenski rok, ali istovremeno i brzo reagovati tj. hitno zahtijevati proširenje Zakona o autorskom pravu i drugim srodnim pravima BiH.“ (Hajdarpašić 2012)

Na osnovu gore iznesenih načela i kriterija, zakonskim odredbama o obaveznom primjerku potrebno je utvrditi sistem obaveznog primjerka, te mehanizam njegovog djelotvornog funkcioniranja i u vezi s tim jasno razlučiti zaštitu i očuvanje kulturnog dobra i kulturne baštine na području pisane, odnosno štampane riječi od potrebe izgradnje fondova na nacionalnoj produkciji i njihovog korištenja, a sve to kao dio ukupnog razvoja biblioteka i bibliotekarstva u Bosni i Hercegovini.

Literatura

Anderson, Dorothy. *IFLA's programme for UBC : the Background and the Basis*. U: Međunarodna federacija bibliotečkih udruženja i institucija. Dostupno na: http://www.nb.rs/view_file.php?file_id=491. Datum pristupa: 15.05.2013.

Aparac-Gazivoda, Tatjana. *Obavezni primjerak u suvremenom knjižničarstvu*. Dostupno na: http://www.knjiznicarstvo.com.hr/wp-content/uploads/2012/06/3_Aparac_1997_1.pdf. Datum pristupa: 15.05.2013.

Beauquier, Marcelle. 1998. *National bibliographic services at the dawn of the 21st century: evolution and revolution*. International Conference on National Bibliographic Services. Dostupno na: <http://www.ifla.org/VI/3/icnbs/beam-e.html>. Datum pristupa: 15.05.2013.

Bibliografija. 2000. Hrvatska enciklopedija 2 Be-Da. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.

Dizdar, Senada. 2011. *Od podatka do metapodatka*. Sarajevo: Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine.

Hajdarpašić Lejla. 2012. *Digitalno očuvanje građe prikupljene po principu obaveznog primjerka u : Informacijske ustanove za 21.stoljeće: zbornik radova*. Sarajevo, Zagreb

Hergešić, Branka. *Obavezni primjerak - povlastica ili dužnost*. Dostupno na: <http://dzs.ffzg.hr/text/Her-gešić-Obavezni%20primjerak.html>. Datum pristupa: 15.5.2013.

Horvat, Aleksandra. 2000. *Nacionalna tekuća bibliografija u službi Univerzalne bibliografske kontrole*. Vjesnik bibliotekara Hrvatske 43, 1/2. Dostupno na: http://dzs.ffzg.hr/text/nac_tekuca_bibl.html. Datum pristupa: 15.05.2013.

International Meeting of Cataloguing Experts. Copenhagen. 1969. Report. IFLA Annual. 1969. u : Eva Verona. *Univerzalna bibliografska kontrola i međunarodno ujednačavanje kataložnih postupaka*. Zagreb, Hrvatska, Jugoslavija: Sveučilište u Zagrebu, Centar za studij dokumentacije i informacionih znanosti. Dostupno na: <http://dzs.ffzg.unizg.hr/text/verona.htm>. Datum pristupa: 15.05.2013.

IZJAVA IFLA-e o obaveznom primjerku. 2012. Sarajevo: Asocijacija informacijskih stručnjaka- bibliotekara, arhivista i muzeologa.

Katalanec, Dragutin. *Od privilegije posjedovanja do obaveze dostupnosti*. Dostupno na:

znicarstvo.com.hr/wp-content/uploads/2012/06/5_Katalenac_1997_1.pdf. Datum pristupa: 15.05.2013.

Milićević, Nada. 1992-1996. *Rad na općoj nacionalnoj bibliografiji u Bosni i Hercegovini*. Saopćenje sa skupa : Stanje i perspektive bibliotekarstva u Bosni i Hercegovini Sarajevo 25. i 26. maj 1996. Sarajevo. Bibliotekarstvo, sv. 37-41 Dostupno na: http://www.openbook.ba/bibliotekarstvo/37/37_milicevic_rad.html. Datum pristupa: 09. 08. 2013.

Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine: *Obavezni primjerak*. Dostupno na: <http://www.nub.ba>. Datum pristupa: 15. 08. 2011.

Verona, Eva. *Univerzalna bibliografska kontrola i međunarodno ujednačavanje kataložnih postupaka*. Zagreb, Hrvatska, Jugoslavija: Sveučilište u Zagrebu, Centar za studij dokumentacije i informacionih znanosti. Dostupno na: <http://dzs.ffzg.unizg.hr/text/verona.htm>. Datum pristupa: 15.05.2013.

Zakon o bibliotečkoj djelatnosti Republike Bosne i Hercegovine. 1995. Dostupno na: <http://www.fmks.gov.ba/kultura/legislativa/fbih/36.pdf>. Datum pristupa: 09.08.2013.

Zakon o izdavačkoj djelatnosti Bosne i Hercegovine. 2004. Dostupno na: www.komorars.ba/bbm_azzuro/dokument.php?id=648. Datum pristupa: 09. 08. 2013.

Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o bibliotečkoj djelatnosti. 2003. Dostupno na: <http://www.fbihvlada.gov.ba/bosanski/zakoni/2003/zakoni/22bos.htm>. Datum pristupa: 09. 08. 2013.

Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o bibliotečkoj djelatnosti. 2008. Dostupno na: <http://www.narodnaskupstinars.net/lat/zakoni/arhiva.php>. Datum pristupa: 09. 08. 2013.

Zakon o knjižnicama Republike Hrvatske. 1997. Dostupno na: http://www.fer.unizg.hr/download/repository/Zakon_o_knjiznicama.pdf. Datum pristupa: 09.08.2013.

Zakon o obaveznom primjerku Makedonije. Службен весник на Република Македонија бр. 11/94, 92/08. Dostupno na: <http://nubsk.edu.mk/uslugi/za-izdavaci/zadolziten-primerok>. Datum pristupa: 09.08.2013.

Zakon o knjižničarstvu Slovenije. 2001. Dostupno na: http://www.ki.si/fileadmin/user_upload/Knjiznica/Pravilniki_Zakoni/Zakon.pdf. Datum pristupa: 09.08.2013.

Zakon o bibliotečko-informacionoj djelatnosti Republike Srbije. Dostupno na: http://www.unilib.bg.ac.rs/projekti/strucna_zvanja/1%20-%20zakon.pdf. Datum pristupa: 09.08.2013.

DOKUMENTARNO NASLIJEĐE

DOCUMENTARY HERITAGE

UDC 016:341.485(497.6 Srebrenica)''1992/1995''

Srebrenica – sjećanje za budućnost : bibliografija

Srebrenica – remembrance for the future : bibliography

Dženana Tuzlak

Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine

dzenanat@nub.b

Kako da živimo sadašnjost?

Kako da u prošlost ne gledamo?

(Abdulah Sidran. Pjesma o Srebrenici)

Sažetak: Bibliografija „Srebrenica – sjećanje za budućnost“ nastala je povodom obilježavanja 20. godišnjice genocida u Srebrenici. Sadrži 100 bibliografskih zapisa (monografske publikacije, neknjižna građa, članci i prilozi u kontinuiranim izvorima i zbornicima) koji dokumentuju zločin genocida nad Bošnjacima Srebrenice u julu 1995. Dio uvrštenih publikacija tematski osvjetljava i ratna zbivanja u Srebrenici od 1992-1995. u cilju sagledavanja svih događanja koja se prethodila tragediji Srebrenice. Izabrani bibliografski zapisi rezultat su pretraživanja lokalne baze podataka Nacionalne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine i uzajamne bibliografsko-kataloške baze COBIB.BH. Bibliografiju prati i autorski registar.

Ključne riječi: Srebrenica, genocid, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju.

Abstract: Bibliography „Srebrenica – remembrance for the future“ written regarding anniversaries of 20 years of genocide in Srebrenica. It included 100 bibliographical records (monographs, non-book materials, articles and contributions in continuing resource and proceedings) which are documents of genocide over Bosniacs in Srebrenica in July 1995. One part of publications explains events from war in Srebrenica from 1992 till 1995 with the aim to understand all the events which were done before tragedy in Srebrenica. Chosen bibliographical records are products of data-

base searching of National and University Library of Bosnia and Herzegovina and the union bibliographic/catalogue database COBIB.BH. Index of the authors is contented in bibliography.

Keywords: Srebrenica, genocide, International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia.

Uvodne napomene

U julu 2015. godini obilježena je dvadeseta godišnjica od genocida počinjenog nad Bošnjacima Srebrenice, sigurne zone Ujedinjenih nacija. Iako je historija i storija Srebrenice, one krvave Srebrenice iz jula 1995. isuviše poznata, podsjetimo: 11. jula 1995. srpska vojska i policija Republike Srpske ušle su u Srebrenicu. Od toga dana, pa u narednih desetak dana trajalo je ubijanje muškaraca Bošnjaka, od dječake do staračke dobi. Svijet se upoznao sa strašnim slikama zločina, pogroma, masakra, genocida. 10. avgusta 1995. godine SAD su objavile satelitske fotografije, koje su prikazale moguće masovne grobnice, neda-leko od sela Nova Kasaba. Na osnovu toga, američki reporter David Rohde, posjetio je sjeveroistočnu Bosnu i istražio srebreničku golgotu na licu mjesta, objavivši svoje vijesti i priče sa dokazima u „Christian Science Monitoru“.

Taj su zločin Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju (ICTY) i Međunarodni sud pravde (ICJ) u Hagu okvalificirali kao genocid u skladu sa odredbama Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju genocida iz 1948. godine.

Nakon pada Srebrenice prijavljen je nestanak 8.372 osobe bošnjačke nacionalnosti i jednog Hrvata, Rudolfa Hrena. Do sada su pronađeni i identificirani, te u Potočarima pokopani ostaci 6.241 žrtve. U potrazi za posmrtnim ostacima ubijenih Srebreničana forenzičari su do sada otkrili čak 93 masovne grobnice.

Punih dvadeset godina majke Srebrenice žive život tuge i boli, samo sa jednim ciljem – pronaći posmrtni

ne ostatke svojih ubijenih sinova, muževa i braće, i dok su žive, učiniti sve da se njihove ubice suoče sa zakonom.

Za zločine počinjene u Srebrenici za proteklih dvadeset godina optuženo je ukupno 70 osoba. Od toga je njih 20 optuženo pred Međunarodnim krivičnim sudom za bivšu Jugoslaviju, a 50 pred Sudom Bosne i Hercegovine.

Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju je zbog odgovornosti za srebrenički genocid osudio 13 osoba, od toga trojicu zapovjednika Vojske Republike Srpske doživotno. To su Zdravko Tolimir, Vujadin Popović i Ljubiša Beara. Bivši komandant Drinskog korpusa VRS, Radislav Krstić, osuđen je na 35 godina zatvora, zbog pomaganja i podržavanja zločina srebreničkog genocida. U obrazloženju ove presude Žalbeno vijeće Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju navodi: „Žalbeno vijeće s potpunim uvjerenjem izjavljuje da pravda odgovarajućim formulacijama osuđuje ogromnu i trajno nanесenu štetu i masakr u Srebrenici naziva njegovim pravim imenom: genocid (...), oni koji su za njega odgovorni nosit će taj žig”. (iz presude Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju, generalu Vojske Republike Srpske Radislavu Krstiću, 19. april 2004.)

Čekaju se još prvostepene presude Radovanu Karadžiću i Ratku Mladiću, te novo suđenje ratnim šefovima Službe državne bezbjednosti Srbije, Jovici Stanišiću i Franku Simatoviću.

Sramna je i uloga međunarodne zajednice, jer je Vijeće sigurnosti Ujedinjenih nacija 16. aprila 1993. godine područje Srebrenice proglasilo sigurnom zonom Ujedinjenih nacija, koja „mora biti pošteđena svakog oružanog napada ili bilo kojeg neprijateljskog čina“, što je pored ostalog, podrazumijevalo „obavezu vojnog angažovanja UNPROFOR-a u zaštiti sigurne zone“. (Resolution 819 (1993))

Umjesto toga, vojnici holandskog bataljona UNPROFOR-a, i njihov komandant Thom Karremans, koji su u Srebrenici bili angažovani pod zastavom Ujedinjenih nacija, u Potočarima su predali hiljade civila u ruke dželatima. Kada je nakon Srebrenice Tadeusz Mazowiecki, dao ostavku na mjesto specijalnog izvištača UN za ljudska prava na području

bivše Jugoslavije, kazao je: „Ne mogu se više pretvarati, da sam u stanju zaštititi ljudska prava pod ovom zastavom. (iz govora Tadeusza Mazowieckog. Gebert, Sarajevo 2005, 64)

Evropski Parlament je 15. januara 2009. na svom plenarnom zasjedanju u Strazburu usvojio Rezoluciju o Srebrenici, kojom poziva države članice Evropske unije i države zapadnog Balkana da ubuduće obilježavaju 11. juli kao Dan sjećanja na genocid u Srebrenici.

Danas su Potočari polje bijelih nišana i trajno podsjećaju na užas koji se dogodio u Srebrenici jula 1995. Počinjeni zločini su dobro dokumentovani i priznati. Ratni zločini ne zastarijevaju, kao što ne zastarijeva ni njihovo pamćenje. Na njih uvijek treba podsjećati, u knjigama, novinama, časopisima, filmovima i na televiziji, baš onako kako su to radili Nijemci nakon Drugog svjetskog rata u procesu vlastite denacifikacije. (Berić, 2015)

Bibliografija „Srebrenica - sjećanje za budućnost“, dobila je naslov po istoimenom projektu Fondacije „Heinrich Böll“ iz Berlina i Regionalnog ureda te Fondacije u Sarajevu, koji je ponudio međunarodni forum za raspravu o temi genocida u Srebrenici. Nakon projekta, uslijedila su dva izdanja zbornika radova na bosanskom, hrvatskom, srpskom, engleskom, njemačkom i francuskom jeziku u 2005 i 2010. godini. Zbornici sadrže priloge intelektualaca, političara, novinara, boraca za ljudska prava poput Susan Sontag, Madeleine Albright, Vaclava Havela, Bogdana Bogdanovića, Nataše Kandić, Sonje Biserko, Gajke Berića, Emira Suljagića i dr. Cilj projekta je doprinos zajedničkom stavu da je sjećanje na Srebrenicu potrebno ne samo prema preživjelim Srebreničanima (oni ionako dobro znaju što je istina), već i zbog budućih generacija, kao nada da zlo mora biti pobijeđeno.

Upravo je i cilj Bibliografije predstavljanje publikacija koje dokumentuju šta se to zbilo dogodilo u Srebrenici jula 1995. u historijskom, pravnom, političkom, sociološkom, psihološkom, humanitarnom, vojnom i dr. aspektu. U Bibliografiju su uvrštene i publikacije koje sadrže sjećanja i svjedočenja preživjelih žrtava genocida, svjedoka Haškog tribunala, istih onih ljudi koje i danas uvjeravaju da ono što im se dogodilo, se zapravo i nije dogodilo. Dio publikacija tematski sadrži i ratna zbivanja u Srebrenici od 1992-1995. u cilju sagledavanja svih događanja koja se prethodila tragediji Srebrenice.

Bibliografija sadrži 100 bibliografskih jedinica, raspoređenih u 3 cjeline - prema vrsti građe: 89 bibliografskih zapisa monografskih publikacija, 3 zapisa neknjižne građe i 8 zapisa članaka i priloga iz kontinuiranih izvora i zbornika. Izabrani bibliografski zapisi rezultat su pretraživanja lokalne baze podataka Nacionalne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine i uzajamne bibliografsko-kataloške baze COBIB.BH. Formirani su u skladu sa međunarodnim standardima ISBD(M), ISBD(ER) i ISBD(CP), prema vrsti građe. Unutar cjelina bibliografske jedinice su raspoređene abecednim redoslijedom. Bibliografiju prati i autorski registar.

BIBLIOGRAFIJA

MONOGRAFIJE

1

ADEMOVIĆ, Senahid

Javnost BiH i događaji u Srebrenici 1995. godine / Senahid Ademović. - Sarajevo : Armis Print, 2011 ([s. l. : s. n.]). - 122 str. ; 28 cm

Tiraž 500. - Bibliografija: str. 113-117 i uz tekst.

ISBN 978-9958-682-02-5

659.3:341.485(497.6)"1995"
32.019.5(497.6):341.485(497.6 Srebrenica)"1995"
355.01(497.6)"1992/1995"
COBISS.BH-ID 19061510

2

ALIĆ, Mujo

Upotreba bojnih otrova u izvršenju genocida u Srebrenici, sigurnoj zoni Ujedinjenih nacija, jula 1995. / Mujo Alić. - Sarajevo : Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta, 2008 (Fojnica : "Fojnica"). - 167 str. ; 24 cm

Tiraž 300. - Bibliografija i bilješke uz tekst. - Bibliografija: str. 145-148.

ISBN 978-9958-740-51-0

341.485:623.495(497.6)"1995"
COBISS.BH-ID 16958470

3

ARRIA, Diego Eurique

Genocid u kontinuitetu : svjedočenje ambasadora Arrie / [Diego Eurique Arria]. - Sarajevo : Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, 2011 ([Sarajevo] : Amos Graf). - 97 str. ; 25 cm

Tiraž 500. - Bilješke uz tekst.

ISBN 978-9958-740-70-1

341.322.5(497.6)"1992/1995"(092)
341.485(497.6 Srebrenica)"1995"(092)
94(497.6)"1992/1995"
COBISS.BH-ID 19108870

4

BARROS-Duchêne, Laurence de

Srebrenica : histoire d'un crime international / Laurence de Barros-Duchêne. - Paris ; Montréal : L'Harmattan, 1996 (Imprimé en France). - 138 str. : ilustr. ; 22 cm

Bilješka o autoru i djelu na zadnjem kor. listu. - Bibliografija i bilješke uz tekst. - Bibliografija: str. 137-[139].

ISBN 2-7384-4907-7

341.485(497.6 Srebrenica)"1995"
COBISS.BH-ID 5845766

5

BEZBRADICA, Mario

Some forms of the denial of genocide in the Serbian print media : the banality of indifference - Srebrenica and Serbia / Mario Bezbradica ; supervisor Janja Beč Neumann. - Sarajevo : [M. Bezbradica], 2006. - 80 listova ; 30 cm

Na nasl. str.: Master thesis submitted in partial fulfilment of the European Regional Master's Degree in Human Rights and Democracy in South East Europe. - Bibliografija: listovi 73-79 i uz tekst. - University of Sarajevo, University of Bologna, European Regional Master's Degree in Human Rights and Democracy in South East Europe.

341.485(497.6)"1995":32.019.5(497.11)
COBISS.BH-ID 15410438

6

BOYLE, Francis Antony

Bosanski narod optužuje za genocid : postupak pred Međunarodnim sudom pravde u predmetu Bosna i Hercegovina protiv Srbije radi sprečavanja i kažnjavanja zločina genocida / Frensis Entoni Bojl ; [preveli Hasan Rončević ... [et al.] ; predgovore napisali bosanskom izdanju Smail Čekić, prvom engleskom izdanju Muzafer Čandra, drugom engleskom izdanju Frenk Makloski. - Sarajevo : Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, 2000 (Sarajevo : Rail print). - 547 str. ; 24 cm

Prijevod djela: The Bosnian people charge genocide : proceedings at the International Court of Justice concerning Bosnia v. Serbia on the prevention and punishment of the crime of genocide. - Tiraž 500. - Predgovor bosanskom izdanju: str. 11-13. - Predgovor engleskom izdanju I: str. 15-16. - Predgovor engleskom izdanju II: str. 17-19. - Registar.

ISBN 9958-740-10-9

341.645.2:341.485(497.6)"1992/1995"
COBISS.BH-ID 8286214

CIVIKOV, Germinal

Srebrenica : krunski svedok / Žerminal Čivikov
; prevod sa nemačkog jezika Života Ivanović. -
Beograd : Albatros plus, 2009 (Beograd : Draslar
partner). - 198 str. : faks. ; 20 cm. - (Biblioteka
Chronogram)

Prijevod djela: Srebrenica : der Kronzeuge /
Germinal Civikov. - Tiraž 1.000. - Bibliografija i
bilješke uz tekst. - Bibliografija: str. 195-196.

ISBN 978-86-6081-016-0

343.143:341.645.5
341.485(497.6)"1995"
COBISS.BH-ID [169709068](#)

CIVIKOV, Germinal

Srebrenica : the star witness / Germinal Čivikov
; translated from the German by John Laughland.
- Belgrade : [Srebrenica Historical Project], 2010
([Zemun : Pekograf]). - 164 str. : faks. ; 24 cm

Prijevod djela: Srebrenica : der Kronzeuge. - Na
vrhu nasl. str.: NGO Srebrenica Historical Project,
the Netherlands. - Tiraž 500. - Publisher's preface
/ Stephen Karganovic: str. [7]-9. - Foreword to
Germinal Čivikov, Srebrenica : the star witness /
Edward S. Herman: str. [11]-16. - Bibliografija i
bilješke uz tekst. - Bibliografija: str. 138.

ISBN 978-86-88135-03-0

343.143:341.645.5
341.485(497.6)"1995"
COBISS.BH-ID [178351628](#)

ČEKIĆ, Smail

Genocid nad Bošnjacima u Srebrenici, "sigurnoj
zoni" Ujedinjenih nacija, jula 1995. = Genocide
over Bosnians in Srebrenica, United Nations "safe
area", in July 1995 / Smail Čekić. - Sarajevo : Vijeće
Kongresa bošnjačkih intelektualaca, 2000 (Sarajevo
: VKBI). - 58 str. ; 21 cm. - (Biblioteka Posebna
izdanja / Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca
; br. 62)

Bos. tekst i engl. prijevod.

ISBN 9958-47-066-7

341.485:355.012(=163.4*3)(497.6)"1995"
355.012:341.485(=163.4*3)(497.6)"1995"
COBISS.BH-ID [8154118](#)

ČEKIĆ, Smail

Genocid u Srebrenici, "sigurnoj zoni"
Ujedinjenih nacija, jula 1995. / Smail Čekić,
Muharem Kreso, Bećir Macić. - Sarajevo :
Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i
međunarodnog prava, 2000 (Sarajevo : CPU). - 537
str. : geogr. karte ; 24 cm. - (Edicija Srebrenica 1995.
; knj. 3)

Tiraž 1.000. - Bibliografija i bilješke uz tekst.

ISBN 9958-740-11-7

355.012:341.485(497.6)"1992/1995"
341.485:355.012(497.6)"1992/1995"
COBISS.BH-ID [8460806](#)

DIMITROVSKA, Milena

Can the punishment of the "most wanted"
replace the living denial of genocide? : the case
of Srebrenica : master thesis submitted in partial
fulfilment of the European Regional Master's Degree
in Democracy and Human Rights in South East
Europe / by Milena Dimitrovska. - Sarajevo : [M.
Dimitrovska], 2009. - 85 listova ; 30 cm

Supervisor Hans-Joachim Heintze. - Bibliografija:
listovi 77-84 i uz tekst. - University of Sarajevo,
University of Bologna, European Regional Master's
Degree in Democracy and Human Rights in South
East Europe.

341.485:341.645.2(497.6 Srebrenica)(043.3)
COBISS.BH-ID [18575110](#)

DOKUMENTI o genocidu u Srebrenici :

(fotografije) = Documents on genocide committed
in Srebrenica : (photographs) / tekst, text Jusuf
Žiga]. - Sarajevo : Institut za istraživanje zločina
protiv čovječnosti i međunarodnog prava = Institut
for Research of Crimes Against Humanity and
International Law, 1998 (Sarajevo : Rail print). - 65
str. : ilustr. ; 17 cm

Bos. tekst i engl. prijevod. - Tiraž 1000. -
Bibliografija: str. 65.

(Broš.)

[341.485\(497.6 Srebrenica\)\(084.121\)](#)
COBISS.BH-ID [512256466](#)

13

DOKUMENTI o zločinima koji traju :
(Srebrenica 1995.-1998.) : fotografije / [urednik Jusuf Žiga]. - Tuzla : Općina Srebrenica, 1999 (Tuzla : Harfo-Graf). - 59 str. : fotogr. ; 17 X 24 cm

Bos. tekst i engl. prijevod.

341.485(497.6 Srebrenica)(084.121)
COBISS.BH-ID 357674

14

DOKUMENTI o zločinima u Srebrenici
: (fotografije i faksimili) = Documents of crimes committed in Srebrenica : (photographs and facsimiles) / [urednik Jusuf Žiga]. - 3. izd. – Sarajevo : Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava : Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca : Muzej genocida, 2005. - 58 str. : ilustr. ; 17 X 23 cm

Bos. tekst i engl. prijevod. - Tiraž 2.000.

341.485(=163.4*3)(497.6)(084.121)
COBISS.BH-ID 357418

15

DOKUMENTI o zločinima u Srebrenici
: fotografije i faksimili = Documents on crimes committed in Srebrenica : photographs and facsimiles / [urednik Jusuf Žiga]. - Sarajevo : Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava : Vijeće kongresa bošnjačkih intelektualaca : Muzej genocida, 1997. - 56 str. : ilustr. ; 17 cm

(Broš.)

341.485(=163.4*3)(497.6)(084.121)
COBISS.BH-ID 1030935

16

HALILAGIĆ, Jasminka

Krik Srebrenice / Jasminka Halilagić. - Tuzla : Općina Srebrenica, 1998 (Tuzla : Harfograf). - 218 str. ; 24 cm

Tiraž 1.500. - Biografija: str. [9].

ISBN 9958-9497-0-9

821.163.4(497.6)-94
COBISS.BH-ID 1146903

17

HARTMANN, Florence

Krv realpolitike : afera Srebrenica / Florence

Hartmann ; s francuskog prevela Sabina Subašić-Galijatović. - Sarajevo ; Zagreb : Buybook, 2015. - 170 str. ; 21 cm. - (Biblioteka Memorija)

Prijevod djela: Le sang de la realpolitik - l'affaire Srebrenica. - Bilješke uz tekst.

ISBN 978-9958-30-272-5

327:341.485(497.6 Srebrenica)"1995"
94(497.6)"1992/1995"
COBISS.BH-ID 22488838

18

HAŠKI tribunal. 5, Presude - Dražen Erdemović, Goran Jelisić. - Beograd : Fond za humanitarno pravo, 2002 ([Beograd] : Publikum). - 388 str. ; 24 cm. - (Edicija Dokumenta / Fond za humanitarno pravo, Beograd)

Tiraž 1.500. - Rječnik termina: str. 385-388.

ISBN 86-82599-36-8
341.645.5:347.951
COBISS.BH-ID 13033734

19

HERO, Mesud

Genocid u Srebrenici, sigurnoj zoni UN-a, jula 1995. godine = Genocide in UN safe area Srebrenica, July 1995 / [autor izložbe, author of the exhibition Mesud Hero ; tekst i odabir fotografija, text and selection of photos Jusuf Žiga, Smail Čekić ; autor umjetničkih radova, author of the works Hasan Fazlić ; fotografije crteža, drawings' photography Fuad Fočo]. - Sarajevo : Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava = Institute for Research of Crimes Against Humanity and International Law, 2007 (Sarajevo : Bosnet). - 115 str. : ilustr. (djelomice u bojama) ; 23 cm

Bos. tekst i engl. prijevod. - Tiraž 800.

ISBN 978-9958-740-36-7

341.485(=163.4*3)(497.6) "1992/1995"(084.12)
355.012(497.6)"1992/1995"(084.12)
COBISS.BH-ID 15894022

20

HODŽIĆ, Fikret

--- "ben de Srebrenitsa'liyim" / [yazar Fikret Hodžić ; çeviri Emira Albayrak]. - Sarajevo : Gong, 2014. - 105 str. : ilustr. ; 21 cm

Prijevod djela: --- i ja sam iz Srebrenice. - Podatak o autoru preuzet iz kolofona.
ISBN 978-9958-0975-1-5

821.163.4(497.6)-94=512.161
COBISS.BH-ID [21210118](#)

21

HODŽIĆ, Fikret

--- i ja sam iz Srebrenice / [Fikret Hodžić ; fotografija Elman Omić]. - Sarajevo : Gong, 2013. - 105 str. : ilustr. ; 23 cm

Podatak o autoru preuzet iz kolofona. - Tiraž 1.500.

ISBN 978-9958-0975-0-8

821.163.4(497.6)-94
COBISS.BH-ID [20549638](#)

22

HOLOKAUST, genocid --- = Holocaust, genocide --- / [Milena Gašić ... [et al.] ; prijevod Aleksandar Gašić, Adnan Tinjić]. - Sarajevo : Historijski arhiv Sarajevo ; Tuzla : Arhiv Tuzlanskog kantona, 2010 (Sarajevo : Arka Press). - 42 str. : ilustr. ; 30 x 21 cm. - (Edicija Katalozi izložbi)

Uporedo bos. tekst i engl. prijevod. - Tiraž 200.

ISBN 978-9958-892-02-8

341.485(497)''1939/1945''(083.824)
341.485(497.6 Srebrenica)''1995''(083.824)
COBISS.BH-ID [18160646](#)

23

HONIG, Jan Willem

Srebrenica : hronika ratnog zločina / Jan Willem Honig, Norbert Both ; preveo s engleskog Haris Mešinić. - Sarajevo : Ljiljan, 1997 (Travnik : Borac). - 216 str. : geogr. karte ; 20 cm. - (Biblioteka Dokumenti)

Tiraž 3000. - Hronika ratnog zločina / Hasan Muratović: str. [5-6]. - Bibliografija i bilješke uz svako poglavlje.

355.012(497.6 Srebrenica)''1992/1995''
341.485(497.6 Srebrenica)''1995''
COBISS.BH-ID [857879](#)

24

HONIG, Jan Willem

Srebrenica : record of a war crime / Jan Willem Honig and Norbert Both. - 1st published. - London [etc.] : Penguin Books, 1996. - XX, 204 str. : geogr. karte ; 20 cm. - (Penguin. Current events)

Bibliografija i bilješke uz tekst. - Registar.

ISBN 0-14-026165-6

355.012(497.6 Srebrenica)''1992/1995''
341.485(497.6 Srebrenica)''1995''
COBISS.BH-ID [6687494](#)

25

HONIG, Jan Willem

Srebrenica : zpráva o válečném zločinu / Jan Willem Honig, Norbert Both ; přeložil Šimon Pellar. - 1. vyd. - Praha : Mladá fronta, 2001 (Olomouc : T.A.V.A.). - 262 str. : geogr. karte ; 17 cm. - (Fakta ; sv. 1)

Prijevod djela: Srebrenica : record of a war crime. - Bibliografija i bilješke uz svako poglavlje. - Registar.

ISBN 80-204-0905-X

355.012(497.6 Srebrenica)''1992/1995''
341.485(497.6 Srebrenica)''1995''
COBISS.BH-ID [11619334](#)

26

HUSEINOVIĆ, Avdo

Dželat naroda mog / Avdo Huseinović ; [slike Tarik Samarah ... [et al.]. - Sarajevo : Udruženje za zaštitu istorijskih vrijednosti BiH "Haber", 2009 (Sarajevo : Petry). - 307 str. : ilustr. (pretežno u bojama) ; 30 cm

Tiraž 1.000. - Podaci o autoru: str. [311]. - Bibliografija: str. [312].

ISBN 978-9958-9953-0-9

355.012:341.322.5(497.6)''1992/1995''
343.98:341.322.5(497.6)''1992/1995''
341.485(=163.4*3)(497.6)''1992/1995''
COBISS.BH-ID [17300998](#)

27

HUSEINOVIĆ, Avdo

Naser : od Gazimestana do Haga i nazad / Avdo Huseinović. - Sarajevo : Dobra knjiga, 2013 (Sarajevo : Dobra knjiga). - 419 str. : ilustr. ; 25 cm

Podaci o autoru: str. 415.

ISBN 978-9958-27-153-3

929 Orić N.
94(497.6)''1992/1995''
COBISS.BH-ID [20756230](#)

28

HUSEINOVIĆ, Avdo

Naser : od Gazimestana do Haga i nazad / Avdo Huseinović. - Sarajevo : Udruženje za zaštitu

istorijskih vrijednosti BiH "Haber", 2013 (Sarajevo : Dobra knjiga). - 419 str. : ilustr. ; 25 cm

Tiraž 2.000. - Podaci o autoru: str. 415

ISBN 978-9958-9953-2-3

929 Orić N.

94(497.6)"1992/1995"

COBISS.BH-ID 20548870

29

INTERNATIONAL Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (Hague)

Istraga o Srebrenici : rezime sudsko-medicinskog dokaznog materijala - stratišta i masovne grobnice / Međunarodni krivični sud Ujedinjenih nacija za bivšu Jugoslaviju. - Hag = The Hague : Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju = International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, 2000. - 1 sv. (razl. pag.) : fotogr. ; 30 cm

341.645:341.485(=163.4*3)(497.6)"1995"

341.645:340.66(497.6 Srebrenica)(047.3)

COBISS.BH-ID 9556742

30

INTERNATIONAL Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (Hague)

Presude : Srebrenica / [priređio Jovan Nicić]. - Beograd : Fond za humanitarno pravo, 2005 (Beograd : Publikum). - 891 str. ; 24 cm. - (Edicija Dokumenta / Fond za humanitarno pravo, Beograd)

Na nasl. str.: Haški tribunal VIII. - Tiraž 1.500. - Bibliografija i bilješke uz tekst.

ISBN 86-82599-60-0

341.645.5:341.985(094.8)

341.485:355.012(497.6 Srebrenica)"1992/1995"

COBISS.BH-ID 123120140

31

LAPENDA, Stjepan

Srebrenica : paradigma genocida nad Bošnjacima : "Le Figaro" 2000-2006. / Stjepan Lapenda. - Sarajevo : Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta, 2008 ([Fojnica] : "Fojnica"). - 234 str. ; 24 cm

Tiraž 300. - Curriculum vitae - prof. dr. Stjepan Lapenda: str. 231-232. - Bibliografija i bilješke uz tekst. - Résumé ; Abstract.

ISBN 978-9958-740-50-3

016:070(44)"2000/2006"

341.485(497.6 Srebrenica)"1995"

COBISS.BH-ID 16815110

32

LEONE, Luca

Srebrenica : i giorni della vergogna / Luca Leone ; prefazione di Enisa Bukvić ; introduzione di Antonello Biagni. - Roma : Infinito, 2005 (Portici : Tipografia Effegi Sas). - 176 str. : geogr. karta ; 21 cm

Prefazione: str. 7-8. - Introduzione: str. 9-16. - Bibliografija i bilješke uz tekst. - Bibliografija: str. 173-175.

ISBN 88-89602-08-2

341.485(=163.4*3)(497.6 Srebrenica)"1995"

355.012(497.6)1992/1995"

COBISS.BH-ID 17003014

33

LEYDESDORFF, Selma

Prazninu ostaviti iza nas : istorija žena Srebrenice / Selma Leydesdorff ; [prijevod sa holandskog Željko Danilović]. - Sarajevo : Rabic, 2009 (Sarajevo : Rabic). - 421 str. ; 21 cm

Izv. stv. nasl.: De leegte schter ons laten. - Podatak o prevodiocu preuzet iz CIP-a.

ISBN 978-9958-33-009-4

341.485:355.012(497.6 Srebrenica)"1995"(092)

COBISS.BH-ID 17197318

34

LEYDESDORFF, Selma

Surviving the Bosnian Genocide : the women of Srebrenica speak / Selma Leydesdorff ; translated by Kay Richardson. - Bloomington [etc.] : Indiana University Press, 2011. - XX, 242 str. : geogr. karte ; 24 cm

Prijevod djela: De leegte achter ons laten. - Notes: str. 213-229.

ISBN 978-0-253-35669-7 (karton s omotom)

341.322.5(497.6)"1995"

341.485(497.6)"1995"

COBISS.BH-ID 12102989

35

MASOVNE grobnice u Bosni i Hercegovini : sigurna zona Ujedinjenih nacija - Srebrenica / Smail Čekić ... [et al.]. - Sarajevo : Institut za istraživanje

zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, 2010 (Sarajevo : Bosnet). - 888 str. : ilustr. u bojama ; 31 cm

Tiraž 700. - Bibliografija: str. 873-888 i uz tekst.

ISBN 978-9958-740-66-4

341.485:726.84(497.6 Srebrenica)"1992/1995"
577.21:343.983(497.6)
355.012(497.6)"1992/1995"
COBISS.BH-ID [18522374](#)

36

MAŠIĆ, Nijaz

Srebrenica : agresija, otpor, izdaja, genocid / Nijaz Mašić ; [foto Fahrudin Omerović, Šemsudin Duraković]. - Srebrenica : Općina Srebrenica, 1999 (Sarajevo : DES). - 255 str. : fotogr. ; 25 cm

Slika autora. - Tiraž 2.000. - Predgovor: str. 11-12. - Bilješka o autoru: str. 225. - Bibliografija: str. 247-254 i uz tekst.

ISBN 9958-9497-1-7

355.012:341.31(497.6 Srebrenica)"1992/1995"
355.45(497.6)"1992/1995"
341.485(=163.4*3)(497.6)"1992/1995"
COBISS.BH-ID [6805254](#)

37

MATTON, Sylvie

Srebrenica : un génocide annoncé / Sylvie Matton. - Paris : Flammarion, 2005 ([s. l. : s. n.]). - 430 str. ; 24 cm

Bibliografija: str. 427-[431] i uz tekst.

ISBN 2-08-068790-5

341.485:355.012(497.6 Srebrenica)"1995"
COBISS.BH-ID [128976652](#)

38

MEĐUNARODNA konferencija Djeca - žrtve rata i mira (2001 ; Sarajevo)

Pokidani pupoljci : [zbornik radova Međunarodne konferencije održane u Sarajevu, 10. i 11. septembra 2001. godine pod nazivom Djeca - žrtve rata i mira] = The plucked buds : [collection of reports from the International Conference held in Sarajevo, 10th and 11th September 2001, titled Children Victims of War & Peace] / [urednik Mirsad

Tokača ; prevod, translation Sabina Berberović, Senada Kreso, Nadža Tokača]. - Sarajevo : Komisija za prikupljanje činjenica o ratnim zločinima u Bosni i Hercegovini = Commission for Gathering Facts on War Crimes in Bosnia and Herzegovina, 2002 (Tuzla : Mikroštampa). - 662 str., [22] str. s tablama : fotogr. ; 24 cm

Bos. tekst i engl. prijevod. - Bibliografija uz većinu radova.

ISBN 9958-9544-1-9

159.922.7:355.01(497.6)"1992/1995"(082)
355.01:159.922.7(497.6)"1992/1995"(082)
341.485(497.6)"1992/1995"(082)
COBISS.BH-ID [10540806](#)

39

MEĐUNARODNA naučna konferencija "Genocid nad Bošnjacima sigurne zone UN, Srebrenica jula 1995. godine - pouke budućim generacijama" (2005 ; Sarajevo, Srebrenica)

Međunarodna naučna konferencija "Genocid nad Bošnjacima sigurne zone UN, Srebrenica jula 1995. godine - pouke budućim generacijama" : Srebrenica - Sarajevo od 10. do 15. jula 2005. / [priredili Muhamed Filipović ... [et al.]. - Sarajevo : Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava ; Charlotte : The University of North Carolina, 2005 (Fojnica : "Fojnica"). - 56, 56 str. : ilustr. u bojama ; 24 cm

Bos. tekst i engl. prijevod. - Nasl. str. prištampanog prijevoda: "International Scientific Conference Genocide Against Bosniaks of UN Safe Area, Srebrenica in July 1995 - Lessons for Future Generations" : Srebrenica - Sarajevo, 10th to 15th of July 2005.

Izvorni tekst i prijevod štampani u međusobno obrnutim smjerovima. - Tiraž 500.

ISBN 9958-740-26-5

341.485:355.012(497.6)"1995"(082)
355.012(497.6)"1992/1995"(082)
COBISS.BH-ID [14131206](#)

40

MEĐUNARODNA naučna konferencija Genocid u Bosni i Hercegovini (2009 ; Srebrenica)

Genocid u Bosni i Hercegovini : posljedice presude Međunarodnog suda pravde : zbornik radova Međunarodne naučne konferencije održane 10. i 11. jula 2009. godine u Potočarima (Srebrenica)

/ [urednik Muharem Kreso]. - Sarajevo : Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, 2011 (Sarajevo : Bosnet). - 2 sv. (1420 str.) : fotogr. ; 25 cm

Tiraž 700. - Predgovor / Smail Čekić: str. 21-28. - Bibliografija uz sve radove. - Summaries.

ISBN 978-9958-740-67-1

341.485(497.6)"1995"(063)(082)
343.15:341.645.2(497.6)"2009"(082)
94(497.6)"1992/1995"(082)
COBISS.BH-ID [18825222](#)

41

MEĐUNARODNA naučno-stručna konferencija "Čuvajmo mir, pamtimo stradanja i genocid, Srebrenica 1995-2015" (1 ; 2015 ; Travnik)

Zbornik radova / Međunarodna naučno-stručna konferencija "Čuvajmo mir, pamtimo stradanja i genocid, Srebrenica 1995-2015", Travnik, 30. maj 2015. godine. - Travnik : Univerzitet, 2015. - 494 str. : ilustr. ; 25 cm

Bibliografija i bilješke uz tekst.

ISBN 978-9958-640-56-8

341.485(497.6 Srebrenica)"1995"(082)
341.322.5(497.6)"1992/1995"(082)
COBISS.BH-ID [22587654](#)

42

MEĐUNARODNI kongres za dokumentaciju genocida u Bosni i Hercegovini 1991-1995 (1995 ; Bonn)

Genocid u Bosni i Hercegovini : 1991.-1995. : zbornik radova Međunarodnog kongresa za dokumentaciju genocida u Bosni i Hercegovini 1991.-1995., održanog u Bonu od 31. avgusta do 4. septembra 1995. godine / [glavni i odgovorni urednik Smail Čekić]. - Sarajevo : Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava ; Göttingen : Gesellschaft für bedrohte Völker - International ; Kuala Lumpur : Human Rights Group for Bosnia, 1997 (Sarajevo : Geodetski zavod Bosne i Hercegovine). - 812 str. : ilustr. ; 25 cm

Tiraž 1.000. - Predgovor / Tilman Cilh (Tilman Zülch): str. 5-14. - Bilješke o autorima: str. 779-804. - Bibliografija i bilješke uz tekst.

ISBN 9958-740-00-1

341.485(=163.4*3):341.31(497.6)(082)
COBISS.BH-ID [578841](#)

43

MEĐUNARODNI naučni skup Zločini nad Bošnjacima u Srebrenici za vrijeme agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu 1991-1995 (1997 ; Sarajevo)

Zločini nad Bošnjacima u Srebrenici za vrijeme agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu 1991-1995 : zbornik radova sa međunarodnog naučnog skupa, održanog u Sarajevu, 12. jula 1997. - Sarajevo : Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, 1998 (Sarajevo : Rail print). - 470 str. : ilustr. ; 24 cm. - (Srebrenica 1995 ; knj. 1)

Bibliografija i bilješke uz tekst.

ISBN 9958-0740-01-X

341.485(497.6=163.4*3)"1992/1995"(082)
COBISS.BH-ID [644633](#)

44

METZGER-Breitenfellner, Renate

Das Leben kann nicht warten : Junge Frauen aus Srebrenica : neun Porträts / Renate Metzger-Breitenfellner, Jutta Vogel. - Luzern : Rex Verlag und Buchhandlung, 2006 ([s. l. : s. n.]). - 151 str. : ilustr. ; 21 cm

Vorwort / Safeta Obhodjas: str. 6-11.

ISBN 978-3-7252-0825-8

341.485(497.6 Srebrenica)"1995"(092)
94(497.6)"1992/1995"(092)
COBISS.BH-ID [19278342](#)

45

MOĆEVIĆ, Tarik

Genocid u Bosni i Hercegovini 1991-1995 i Ujedinjene nacije : magistarski rad / Tarik Moćević. - Sarajevo : [T. Moćević], 2014. - 155 listova : graf. prikazi ; 30 cm

341.485(=163.4*3)(497.6)"1991/1995"
341.123(497.6)"1991/1995"
COBISS.BH-ID [22509574](#)

46

MUSTAFIĆ, Ibran

Planirani kaos : 1990-1996. / Ibran Mustafić. - Sarajevo : Udruženje građana "Majke Srebrenice i Podrinja", 2008 (Zenica : Emanet). - 445 str. ; 24 cm

Biografija autora: str. 445.

ISBN 978-9958-9077-0-8

821.163.4(497.6)-94
94(497.6)"1992/1995"
COBISS.BH-ID 16289798

47

NUHANović, Hasan

Pod zastavom UN-a : (međunarodna zajednica i zločin u Srebrenici) / Hasan Nuhanović. - Sarajevo : BZK "Preporod", 2005 (Sarajevo : DES). - 500 str. ; 24 cm

Pogovor / Amor Mašović: str. 491-493.

ISBN 9958-815-04-4

355.012(497.6)"1992/1995"
341.485(497.6 Srebrenica)"1995"
COBISS.BH-ID 14332422

48

NUHANović, Hasan

Uloga međunarodnih faktora u Srebrenici : hronologija, komentari i analiza događaja / Hasan Nuhanović. - [S. l.] : H. Nuhanović, 2002 [i. e. 2003]. - 307 str. ; 29 cm

"Hronologija je dio projekta "Dosije Srebrenica" --> prelim. str.

341.485:355.012(497.6 Srebrenica)"1995"
355.012:341.485(497.6)"1995"
COBISS.BH-ID 2018071

49

NUHANović, Hasan

Under the UN flag : the international community and the Srebrenica genocide / Hasan Nuhanović. - Sarajevo : DES, 2007 (Sarajevo : DES). - 567 str. : ilustr. ; 24 cm

Izv. stv. nasl.: Pod zastavom UN-a. - Foreword / Dion van den Berg: str. 5-6. - Bilješke uz tekst.

ISBN 978-9958-728-87-7

355.012(497.6)"1992/1995"
341.485(497.6 Srebrenica)"1995"
COBISS.BH-ID 15811590

50

PAMTIŠ li Srebrenicu / [glavni i odgovorni urednik Faruk Vele ; urednici Mirela Kukan, Tarik Lazović]. - Sarajevo : Avaz-roto press, 2015 ([s. l. : s. n.]). - 194 str. : fotogr. u bojama ; 30 cm

"Posebno izdanje Dnevnog avaza povodom 20. godišnjice genocida u Srebrenici" --> prelim. str.

- Spisak 8.372 žrtve srebreničkog genocida: str. [83-114].

341.485(497.6 Srebrenica)"1995"
COBISS.BH-ID 512448980

51

PARGAN, Mehmed

Srebrenica : dokumenti o genocidu / Mehmed Pargan. - Tuzla : Kulturno-umjetničko društvo "Srednje Podrinje" - Srebrenica, 2004 ([s. l. : s. n.]). - 145 str. : ilustr. ; 24 cm

355.012:341.485(497.6 Srebrenica)"1995"
341.485:355.012(497.6 Srebrenica)"1995"
COBISS.BH-ID 330794

52

PONTUS, Thierry

J'étais médecin dans Srebrenica assiégée : au prélude du grand massacre / Thierry Pontus. - Paris [etc.] : L'Harmattan, 2005 ([s. l. : s. n.]). - 185 str. : ilustr. ; 22 cm. - (Médecine des conflits armés)

L'auteur: str. 6. - Bibliografija i bilješke uz tekst.

ISBN 2-7475-8904-8

341.485(497.6 Srebrenica)"1995"
94(497.6)"1992/1995"
COBISS.BH-ID 128980236

53

PREKINUTO djetinjstvo / Nermina Dautbašić ... [et al.] ; [urednik Ismet Dizdarević]. - Sarajevo : Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta, 2008 (Fojnica : Svjetlost). - 118 str. : ilustr. ; 18 cm

Užasi viđeni očima djece: str. 7-12. - Pomozimo im da uspiju / Abdurahman Malkić: str. 113-118.

ISBN 978-9958-740-52-7

821.163.4(497.6)-94(082)
341.485(497.6 Srebrenica)"1995"
COBISS.BH-ID 17000966

54

PREKINUTO djetinjstvo Srebrenice

/ Nermina Dautbašić ... [et al.]. - Sarajevo : Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta ; Srebrenica : Organizacioni odbor za obilježavanje 11. jula 1995, 13. godišnjice genocida nad Bošnjacima : BZK "Preporod", 2009 (Fojnica : Svjetlost). - 118, 136 str. : ilustr. ; 18 cm

Nasl. str. prištampanog prijevoda: The broken childhood of Srebrenica. -

Bos. tekst i engl. prijevod. - Izvorni tekst i prijevod štampani u međusobno obrnutim smjerovima. - Tiraž 500.

ISBN 978-9958-740-527 !

821.163.4(497.6)-94
341.485(497.6 Srebrenica)"1995"
COBISS.BH-ID 2927895

55

ROHDE, David

Endgame : the betrayal and fall of Srebrenica, Europe's worst massacre since World War II / David Rohde. - Boulder : Westview Press, 1998. - XVI, 450 str. : geogr. karte ; 24 cm

Notes: str. 403-434.

ISBN 0-8133-3533-7

355.012(497.6)"1992/1995"
341.485(497.6 Srebrenica)"1995"
COBISS.BH-ID 794740

56

ROHDE, David

A safe area Srebrenica : Europe's worst massacre since the Second World War / David Rohde ; [maps David Herring]. - London [etc.] : Pocket Books, 1997. - XVI, 440 str. : geogr. karte ; 20 cm

Na prednjeg kor. listu: Winner of the Pulitzer Prize for International Reporting. - Preface: str. [IX]-XVI. - Bilješke: str. [393]-424. - Registar.

ISBN 0-671-00499-9

341.485(497.6 Srebrenica)"1995"
COBISS.BH-ID 6957062

57

RONDIĆ, Adnan

Živjeti Srebrenicu / Adnan Rondić. - Sarajevo : Fondacija Heinrich Böll u BiH, 2015 (Sarajevo : Amos graf). - 166 str. ; 21 cm

Tiraž 500. - O autoru: str. 165. - Bibliografija: str. 163-164 i uz tekst.

ISBN 978-9958-577-16-1

341.485(497.6 Srebrenica)"1995"(091)
341.76:[659.3:341.485(497.6 Srebrenica)"1995"

821.163.4(497.6)-94
COBISS.BH-ID 22206470

58

SALIHović, Hamed

Srebrenica 1993.-1995. : ratni dnevnik rahmetli Hameda Salihovića Sade / [urednici Ibran Mustafić, Fuad Kovač]. - Sarajevo : Udruženje građana "Majke Srebrenice i Podrinja", 2009 (Sarajevo : Bemust). - 607 str. : faks. ; 25 cm

Umjesto predgovora / Ibran Mustafić: str. 7-10.

ISBN 978-9958-9077-1-5

821.163.4(497.6)-94
355.012(497.6 Srebrenica)"1993/1995"
341.485(497.6 Srebrenica)"1995"
COBISS.BH-ID 17455110

59

SALIHović, Huso

Srebrenica : zašto smo doživjeli genocid / Huso Salihović. - Sarajevo : Udruženje građana "Majke Srebrenice i Podrinja", 2010. - 365 str. : faks. ; 24 cm

Biografija autora: str. 362. - Bibliografija i bilješke uz tekst.

ISBN 978-9958-9077-2-2

821.163.4(497.6)-94
COBISS.BH-ID 18164998

60

SALIHović, Mustafa

Pokidani pupoljci Podrinja : Srebrenica, Vlasenica, Zvornik, Bratunac / Mustafa Salihović ; [prevodilac Svjetlana Pavičić]. - Sarajevo : Istraživačko dokumentacioni centar, 2005 ([Sarajevo] : Kaligraf). - 179 str. : ilustr. ; 21 cm
Tiraž 1.000. - Bibliografija i bilješke uz tekst. - Bibliografija: str. 149-151. - Summary.

ISBN 9958-9544-2-7

355.293-053.2(497.6 Podrinje)"1992/1995"
341.485(497.6)"1992/1995"
COBISS.BH-ID 14402566

61

SAMARAH, Tarik

Srebrenica / [fotografije] Tarik Samarah ; [tekst Emir Suljagić ; prijevod na engleski jezik Saba Risaluddin ; portret autora Mirko Ilić]. - Sarajevo ; Zagreb : Synopsis, 2005 (Ljubljana : Mkt Print). - [146] str. : pretežno ilustr. ; 32 cm

Bilješka o autoru: str. [147].

ISBN 9958-587-04-1 (Sarajevo)

ISBN 953-7035-12-3 (Zagreb)

355.012:341.485(497.6 Srebrenica)"1995"(084)

341.485(497.6 Srebrenica)"1995"(084)

COBISS.BH-ID [221598208](#)

62

SAMARAH, Tarik

Srebrenica / [photography] Tarik Samarah
; [text Anela Hakalović]. - Sarajevo : Udruženje
građana "Kultura sjećanja", 2014. - 88 str. : fotogr. u
bojama ; 22 x 21 cm

ISBN 978-9958-025-01-3

341.485(497.6 Srebrenica)(084.12)

COBISS.BH-ID [21608198](#)

63

SAMRTNO srebreničko ljeto '95 :

svjedočanstvo o stradanju Srebrenice i naroda
Podrinja / [fotografije Amel Emrić, Ahmet Bajrić]. -
Tuzla : Udruženje građana "Žene Srebrenice", 1998
(Tuzla : PrintCom). - 352 str. : fotogr. ; 24 cm

Podnasl. na om.: Autentična svjedočenja o stradanju
Srebrenice i Bošnjaka Podrinja.

355.012(497.6 Srebrenica)"1995"

341.485(497.6 Srebrenica)"1995"

COBISS.BH-ID [1570071](#)

64

SREBRENICA : Erinnerung für die Zukunft /
[Autorinnen Sonja Biserko ... [et al.] ; Übersetzung
aus dem Bosnischen und Serbischen Harris Džajić,
Übersetzung aus dem Englischen Frank Süssdorf,
Übersetzung aus dem Französischen Claudia
Steintz]. - 1. Ausg. - Sarajevo : Heinrich Böll
Stiftung, Regionalbüro, 2005 (Sarajevo : Blicdruk). -
189 str. : fotogr. ; 24 cm

Biografien: str. 185-189.

ISBN 9958-9887-9-8

355.012(497.6)"1992/1995"(082)

341.485(497.6)"1995"(082)

COBISS.BH-ID [14268678](#)

65

SREBRENICA : Erinnerung für die Zukunft
/ [übers. aus dem Bosnischen und Serbischen von
Harris Džajić, aus dem Englischen von Frank

Süssdorf, aus den Französischen von Claudia
Steinitz, aus dem Kroatischen von Barbara
Antkowiak ; foto Darko Bandić]. - 1. Aufl. - Berlin :
Heinrich Böll Stiftung, 2005 (Berlin : Agit-druck). -
189 str. : fotogr. ; 21 cm
Vorwort / Ralf Fücks, Azra Džajić: str. 7-9. -
Biografien: str. 183-189.

ISBN 3-927760-50-1

355.012(497.6)"1992/1995"(082)

341.485(497.6)"1995"(082)

COBISS.BH-ID [129200652](#)

66

SREBRENICA : od poricanja do priznanja
/ [priredila Sonja Biserko]. - 2. izd. - Beograd :
Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2006
(Beograd : Zagorac). - 813 str. ; 24 cm. - (Biblioteka
Svedočanstva / Helsinški odbor za ljudska prava u
Srbiji ; br. 22)

Tiraž 750. - Napomena priređivača: str. 7-12. -
Bibliografija i bilješke uz tekst.

ISBN 86-7208-118-8

355.012(497.6)"1992/1995"(082)

341.485(497.6)"1995"(082)

COBISS.BH-ID [127991564](#)

67

SREBRENICA : od poricanja do priznanja
/ [priređivač i urednik Sonja Biserko]. - Beograd
: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2005
(Beograd : Zagorac). - 811 str. ; 21 cm. - (Biblioteka
Svedočanstva / Helsinški odbor za ljudska prava u
Srbiji ; br. 22)

Napomena priređivača / Sonja Biserko: str. 7-9. -
Tiraž 750. - Bibliografija i bilješke uz tekst.

ISBN 86-7208-104-8

355.012(497.6)"1992/1995"(082)

341.485(497.6)"1995"(082)

COBISS.BH-ID [119931404](#)

68

SREBRENICA : remembrance for the future /
[authors Sonja Biserko ... [et al.] ; translated from the
French Deborah Cohen, translated from the Bosnian
and Serbian Amira Sadiković, Ulvija Tanović,
translated from the German Barbara Agnes Reeves,
Marlene Schoof]. - 1st ed. - Sarajevo : Heinrich
Böll Foundation, Regional Office, 2005 (Sarajevo :

Blicdruk). - 181 str. : fotogr. ; 24 cm

Tiraž 1.000. - Biographies: str. 177-181.

ISBN 9958-9887-7-1

355.012(497.6)"1992/1995"(082)

341.485(497.6)"1995"(082)

COBISS.BH-ID [14238982](#)

69

SREBRENICA : remembrance for the future / [authors Sonja Biserko ... [et al.] ; [translated from the French Deborah Cohen, translated from the Bosnian and Serbian Amira Sadiković, Ulvija Tanović, translated from the German Barbara Agnes Reeves, Marlene Schoof]. - 2nd ed. - Sarajevo : Heinrich Böll Foundation, Office for Bosnia and Herzegovina, 2010 (Sarajevo : Blicdruk). - 181 str. : fotogr. ; 23 cm

Tiraž 1.000. - Biographies: str. 177-181.

ISBN 978-9958-577-00-0

355.012(497.6)"1992/1995"(082)

341.485(497.6)"1995"(082)

COBISS.BH-ID [18482182](#)

70

SREBRENICA : sjećanje za budućnost / [autori Sonja Biserko ... [et al.] ; [prijevod s francuskog jezika Hanifa Kapidžić-Osmanagić, prijevod s engleskog jezika Amira Sadiković, Ulvija Tanović, prijevod s njemačkog jezika Nermana Mršo]. - 1. izd. - Sarajevo : Fondacija Heinrich Böll, Regionalni ured, 2005 (Sarajevo : Blicdruk). - 179 str. : fotogr. ; 24 cm

Tiraž 2.000. - Biografije: str. 173-177.

ISBN 9958-9887-6-3

355.012(497.6)"1992/1995"(082)

341.485(497.6)"1995"(082)

COBISS.BH-ID [14235142](#)

71

SREBRENICA : sjećanje za budućnost / [autori Sonja Biserko ... [et al.] ; [prijevod s francuskog jezika Hanifa Kapidžić-Osmanagić, prijevod s engleskog jezika Amira Sadiković, Ulvija Tanović, prijevod s njemačkog jezika Nermana Mršo]. - 2. izd. - Sarajevo : Fondacija Heinrich Böll, Regionalni ured, 2010 (Sarajevo : Blicdruk). - 179 str. : ilustr. ; 24 cm

Tiraž 1.000. - Biografije: str. 173-177.

ISBN 978-9958-9889-9-8

355.012(497.6)"1992/1995"(082)

341.485(497.6)"1995"(082)

COBISS.BH-ID [18481926](#)

72

SREBRENICA, kraj stoljeća : nacionalizmi, međunarodna intervencija, civilno društvo / priredili William Bonapace i Maria Perino ; [prijevod Snježana Plavšić]. - Zavidovići : Udruženje "Ambasada lokalne demokracije", 2006. - 188 str. ; 21 cm

Prijevod djela: Srebrenica, fine secolo.

355.012(497.6)"1992/1995"

341.485(497.6)"1995"

COBISS.BH-ID [15116038](#)

73

SREBRENICA kroz minula stoljeća : istraživanja, dokumenti, svjedočanstva / [urednik Adib Đozić]. - Tuzla : Srebrenica : Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona, 2013 (Tuzla : Off-set). - 157 str. : ilustr. ; 23 cm. - (Monumenta Srebrenica ; knj. 2, ISSN 2233-162X)

Bibliografija uz većinu radova.

94(497.6 Srebrenica)

341.485(497.6 Srebrenica)

908(497.6)

COBISS.BH-ID [3192599](#)

74

SREBRENICA kroz minula stoljeća : istraživanja, dokumenti, svjedočenja / A. Đozić, E. Mutapčić, R. Djedović. - [Tuzla] : Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona, 2012 (Tuzla : Off-set). - 195 str. : ilustr. ; 24 cm. - (Monumenta Srebrenica ; knj. 1, ISSN 2233-162X)

Izvorni tekst i prijevod štampani u međusobno obrnutim smjerovima. - Bibliografija uz većinu radova.

94(497.6 Srebrenica)

341.485(497.6 Srebrenica)

908(497.6 Srebrenica)

COBISS.BH-ID [3120151](#)

75

SREBRENICA 1995 : l'été d'une agonie : [des femmes témoignent] / traduit du serbo-croate par Mireille Robin. - Paris : L'Esprit des Pépins : Arte, 2000 (Imprimé en France). - 344 str. ; 21 cm. - (Collection Balkaniques)

Prijevod djela: Samrtno srebreničko ljeto 95.

ISBN 2-910435-75-X

341.485(497.6 Srebrenica)"1995"(092)

355.012(497.6)"1992/1995"(092)

COBISS.BH-ID [9136646](#)

76

SREBRENICA 1995 : preliminarni spisak žrtava genocida u Srebrenici 1995. godine / [Federalna komisija za nestale osobe, Sarajevo]. - Sarajevo : Federalna komisija za nestale osobe, 2005. - 140 str. ; 29 cm

Nasl. nad tekstem: Preliminarni spisak nestalih i ubijenih u Srebrenici 1995. godine. - "Preliminarne spisak žrtava genocida u Srebrenici sadrži podatke o 8.106 žrtava za koje je pouzdano iz više nezavisnih izvora utvrđeno da su nestali odnosno ubijeni u i oko Srebrenice u ljeto 1995. godine. U toku su provjere za još oko 500 žrtava čiji nestanak odnosno smrt nisu potvrđeni iz dva ili više različitih izvora." --> prelim. str. - Spisak sadrži: redni broj, prezime i ime, ime oca, JMBG, datum rođenja.

341.485-058.65(497.6)"1995"(083.89)

341.322.5-058.65(497.6)"1995"(083.89)

COBISS.BH-ID [512051383](#)

77

STOVER, Eric

The graves : Srebrenica and Vukovar / text by Eric Stover ; photographs by Gilles Peress ; foreword by Richard Goldstone. - 1st ed. - Zurich [etc.] : Scalo, 1998. - 334 str. : ilustr. ; 22 cm

Predgovor: str. 7-13. - Bibliografija: str. [330]-332.

ISBN 3-931141-76-4

355.012:341.485](497.5/.6)"1990/1995"

COBISS.BH-ID [6961414](#)

78

SUDETIC, Chuck

Blood and vengeance : one family's story of the war in Bosnia / Chuck Sudetic. - New York ; London

: W. W. Norton & Co., 1998 ([s. l. : s. n.]). - XXVIII, 393 str. : ilustr. ; 25 cm

Bibliografija: str. 379-[382]. - Registar.

ISBN 0-393-04651-6

355.01(497.6 Srebrenica)"1992/1995"

821.111(73)-94

COBISS.BH-ID [6838861](#)

79

SULJAGIĆ, Emir

Cartolina dalla fossa : diario di Srebrenica / Emir Suljagić ; traduzione di Alice Parmeggiani ; fotografie di Alice Meden, Ron Haviv, Gilles Peress ; con testi di Azra Nuhefendić e Guido Franzinetti. - 2a ed. - Trieste : Beit, 2010 (Nova Gorica : Grafika Soča). - 256 str. : ilustr. ; 23 cm. - (Beit memoria)

Prijevod dela: Razglednica iz groba. - Bibliografija: str. 253-254.

ISBN 978-88-95324-14-2

821.163.4(497.6)-94

341.322.5(497.6 Srebrenica)"1995"

341.485(497.6 Srebrenica)"1995"

94(497.6 Srebrenica)"1992/1995"

929 Suljagić E.

COBISS.BH-ID [4304364](#)

80

SULJAGIĆ, Emir

Razglednica iz groba / Emir Suljagić. - Zagreb : Durieux, 2005. - 223 str. ; 20 cm

ISBN 953-188-222-3

821.163.4(497.6)-94

341.322(497.6 Srebrenica)"1995"

341.485(497.6 Srebrenica)"1995"

94(497.6 Srebrenica)"1992/1995"

COBISS.BH-ID [320810](#)

81

SULJAGIĆ, Emir

Razglednica iz groba : svjedočanstvo ; Samouk : novela / Emir Suljagić. - Sarajevo ; Zagreb : Buybook, 2014 (Široki Brijeg : Suton). - 331 str. ; 17 cm. - (Savremena bh književnost)

ISBN 978-9958-30-150-6 (Sarajevo)

821.163.4(497.6)-94

821.163.4(497.6)-32

341.322.5(497.6 Srebrenica)"1995"

341.485(497.6 Srebrenica)"1995"

94(497.6 Srebrenica)“1992/1995”
COBISS.BH-ID 19763974

82

SULJAGIĆ, Emir

Srebrenica : chronology of genocide / Emir Suljagić ; [photographs by] Tarik Samarah]. - Sarajevo : Fabrika, 2004 (Sarajevo : Blicdruk). - 28 str. : fotogr. ; 11 x 21 cm

341.485:355.012(497.6)“1992/1995”
COBISS.BH-ID 512149453

83

ŠABIĆ, Velid

Genocid u srednjem Podrinju : 1992.-1995. / Velid Šabić. - Sarajevo : Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, 2008 (Fojnica : “Fojnica”). - 218 str. : ilustr. u bojama ; 24 cm

Slika autora. - Tiraž 1.500. - Bilješka o autoru: str. 215. - Bibliografija i bilješke uz tekst. - Bibliografija: str. 204-214.

ISBN 978-9958-740-49-7

341.485(497.6 Podrinje)“1992/1995”
355.012(497.6 Podrinje)“1992/1995”
COBISS.BH-ID 16718342

84

ŠKORPIONI : od zločina do pravde / [priredio Fond za humanitarno pravo]. - Beograd : Fond za humanitarno pravo, 2007 (Beograd : Publikum). - 742 str. ; 24 cm. - (Edicija Dokumenta)

Tiraž 1.000. - Uvod / Nataša Kandić: str. 5-10.

ISBN 978-86-7932-017-9 (broš.)

341.322.5(497.6)“1995”(093.2)
341.49(497.11)(093.2)
COBISS.BH-ID 145742348

85

TEŠANOVIĆ, Jasmina

Škorpioni - dizajn zločina / Jasmina Tešanović ; s predgovorom i pogovorom Dejana Anastasijevića. - Sarajevo ; Zagreb ; Beograd : V.B.Z., 2009 ([Sarajevo] : Radin Print). - 166 str. : fotogr. ; 24 cm. - (Biblioteka Ambrozija ; knj. 7)

Slika autora. - Tiraž 1.000. - Škorpioni za početnike: str. 19-33. - Šest meseci posle: str. 149-155. - Jasmina Tešanović: str. 163-164. - Dejan

Anastasijević: str. 165-166.

ISBN 978-953-304-022-6 (Zagreb)
ISBN 978-9958-654-63-3 (Sarajevo)
ISBN 978-86-7998-065-6 (Beograd)

355.012(497.6)“1992/1995”
341.322.5(497.6)“1995”
341.49(497.11)
COBISS.BH-ID 17272070

86

UJEDINJENI narodi na srebreničkom stubu

srama : 104 svjedočenja o ulozi UN-a u genocidu nad stanovništvom “Zaštićene zone Srebrenice”. - Tuzla : Harfo-Graf, 2007 (Tuzla : Harfo-Graf). - 204, 212 str. : ilustr. ; 30 cm

Nasl. str. prištampanoga prijevoda: The United Nations on the Srebrenica's pillar of shame : 104 testimonies about the role of the UN in genocide against the population of the UN “Srebrenica Safe Haven”. - Izvorni tekst i prijevod štampani u međusobno obrnutim smjerovima. - Štampano dvostubačno. - Tiraž 1.000.

ISBN 978-9958-802-72-0

341.485:355.357(497.6 Srebrenica)“1992/1995”
COBISS.BH-ID 15883782

87

USVAJANJE Deklaracije Narodne skupštine

Republike Srbije o osudi zločina u Srebrenici : (stenografske beleške sa sednice) / [priredila Maja Stojanović]. - Beograd : Inicijativa mladih za ljudska prava, 2010. - 119 str. ; 23 cm

Program za tranzicionu pravdu.

ISBN 978-86-85381-22-5

342.537.5(497.11)“2010”
341.485(497.6)“1995”
COBISS.BH-ID 512793551

88

ZLOČINI nad Bošnjacima u Srebrenici za vrijeme agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu 1991.-1995. Dokumenti i svjedočenja I / [priredili Smail Čekić ... [et al.] ; prevodioci Hasan Rončević, Alma Patković, Kadir Hadžić]. - Sarajevo : Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, 1999 (Sarajevo : Rail print). - 652 str. : faks. ; 24 cm. - (Edicija Srebrenica 1995. ; knj. 2)

Tiraž 1.000. - [Predgovor]: str. 5-10. - Bibliografija i bilješke uz tekst. - Registar.

ISBN 9958-740-06-0

355.012:341.485(497.6)(093.2)(092)

341.485:355.012(497.6)(093.2)(092)

COBISS.BH-ID [6784262](#)

89

ŽRTVE srebreničke apokalipse / priredili

A. Mihrović, Z. Salihović, A. Kržalić. - Tuzla : Organizacija demobilisanih boraca Općine Srebrenica, 2002. - 464 str. : ilustr. ; 21 cm

341.485:355.012(497.6)"1992/1995"(082)

COBISS.BH-ID [10892806](#)

NEKNJIŽNA GRAĐA

90

HUSEINOVIĆ, Avdo

Daleko je Tuzla [Video snimak] / autor i scenario Avdo Huseinović. - Sarajevo : Haber, 2010. - 1 DVD) (123 min) : zvuk, boja ; 12 cm

Nasl. sa omota diska. - "Film je snimljen povodom 15. godišnjice genocida u Srebrenici" --> sa omota. - Muzika Perica Simonović, Senad Česko, Sanel Džudža

341.485(497.6 Srebrenica)"1995"

COBISS.BH-ID [22625030](#)

91

IZVAN razumne sumnje [Video snimak] =

Beyond resonable doubt / producer Mirko Klarin ; director Mina Vidaković. - Hague : Sense Tribunal, 2005. - 1 DVD (52 min) : zvuk, boja ; 12 cm

355.012(497.6 Srebrenica)"1995"

341.485(497.6 Srebrenica)"1995"

COBISS.BH-ID [447597](#)

92

KAPIĆ, Suada

Srebrenica : mapiranje genocida / [vođa autorskog tima Suada Kapić ; urednik Vildana Selimbegović]. - Sarajevo : Inicijativa mladih za ljudska prava - YIHR BH, 2010. - 1 DVD (220 min.) : slika, zvuk ; 12 cm, u kutiji 12 x 12 x 12 cm

341.485(497.6 Srebrenica)"1995"

COBISS.BH-ID [512356535](#)

ČLANCI I PRILOZI

93

BAJTAL, Esad

Službena podrška genocidu / Esad Bajtal.

U: Bosna franciscana. - ISSN 1330-7487. - God. 19, br. 34 (2011), str. 281-283.

341.485(497.6)"1995"

COBISS.BH-ID [20040198](#)

94

DŽANANOVIĆ, Muamer

Poricanje (posljednja faza) genocida u Bosni i Hercegovini / Muamer Džananović. - Bos. i engl. tekst štampani u međusobno obrnutom smjeru. - Bibliografija: 111 i uz tekst.

U: Monumenta Srebrenica. Srebrenica kroz minula stoljeća. - ISSN 2233-162X. - Knj. 4 (2015), str. 107-111.

341.485(=163.4*3)(497.6)"1992/1995"

COBISS.BH-ID [22625286](#)

95

ĐOZIĆ, Adib

Genocid u Srebrenici, paradigma bosnacid / Adib Dozić. - Bibliografija: str. 154.

U: Educa. - ISSN 1840-3301. - God. 2, br. 2 (2009), str. 141-154.

316.48(497.6)

Znanstvenoj javnosti nedovoljno je poznata nesporna, historijska činjenica da je od samog početka formiranja nacionalnih pokreta i nacionalnih država na Balkanu, kontinuirano, od istih tih političkih subjekata, vršen zločin nad bh. društvom. Bosni susjedni, velikodržavni, nacionalistički projekti zasnovani na ideološkoj matrici nacija-država, činili su osnovnu pokretačku snagu političkim elitama, političkim strankama, vladama, armijama i državama da izvrše, s vremena na vrijeme, zločin genocida nad bh. društvom i državom. To je posebna vrsta zločinačkog čina, neprihvatljiva ljudskom humanumu, ubistva globalne društvene grupe kao takve, njezine esencijalne, multilaterarne sadržajnosti, koja prevazilazi zločin koji je sveden na uništavanje ljudi. Ta vrsta zločina je sociocid, u našem slučaju označeno bosnacid.

COBISS.BH-ID [512636623](#)

96

FEJZIĆ-Čengiđ, Fahira

Da zločin ne postane otrcana fraza / Fahira Fejzić Čengiđ. - Bibliografija i bilješke uz tekst.

U: Dijalog. - ISSN 0350-6177. - [Br.] 1/2 (2009), str. 225-233.
341.322.5:347.95](497.6)(049.3)
341.645.2(492 Hague)
327

COBISS.BH-ID [18411014](#)

97

GRABOVICA, Almir

Uloga UN-mirovne misije u zaštićenim zonama Srebrenica i Žepa / Almir Grabovica. - Bos. i engl. tekst štampani u međusobno obrnutom smjeru. - Bibliografija: str. 129-130 i uz tekst.

U: Monumenta Srebrenica. Srebrenica kroz minula stoljeća. - ISSN 2233-162X. - Knj. 4 (2015), str. 123-130.

341.485:341(=163.4*3)(497.6)"1992/1995"

COBISS.BH-ID [22625542](#)

98

MILIŠIĆ, Senija

Srebrenica kao posljedica odnosa djelovanja Međunarodne zajednice spram Bosne i Hercegovine / Senija Milišić. - Bibliografija: str. 97.

U: Istraživanja - časopis Fakulteta humanističkih nauka. - ISSN 1840-1325. - God. 1, br. 1 (2006), str. 87-97.

355.012(497.6 Srebrenica)"1992/1995"

U radu se razmatra problem odgovornosti Ujedinjenih naroda za etničko čišćenje u Srebrenici te se na osnovu potvrđenih podataka i historijski relevantnih izvora prezentira njihova uloga u tom projektu

COBISS.BH-ID [512602063](#)

99

MURATOVIĆ, Rasim

Masovne grobnice - neosporni i neoborivi dokazi genocida nad Bošnjacima / Rasim Muratović. - Graf. prikazi. - Sažetak ; Summary.

U: Novi muallim. - ISSN 1512-6560. - God. 13, br. 50 (ljetno 2012), str. 22-29.

341.485(=163.4*3)(497.6)"1992/1995"
343.982.325/.327:341.645.5

COBISS.BH-ID [20852998](#)

100

MURATOVIĆ, Rasim

Razumijevanje pojma genocida u djelu Arnea Johana Vetlsena / Rasim Muratović. - Bos. i engl. tekst štampani u međusobno obrnutom smjeru. - Bibliografija: str. 101-103 i uz tekst.
U: Monumenta Srebrenica. Srebrenica kroz minula stoljeća. - ISSN 2233-162X. - Knj. 4 (2015), str. 69-103.

341.485(=163.4*3)(497.6)"1992/1995"

COBISS.BH-ID [22372358](#)

AUTORSKI REGISTAR

Ademović, Senahid [1](#)
Albayrak, Emira (prevodilac) [20](#)
Albright, Madeleine (autor) [64](#), [68](#), [69](#), [70](#), [71](#)
Alić, Mujo [2](#)
Anastasijević, Dejan (autor uvoda, napomena, predgovora, pogovora) [85](#)
Antkowiak, Barbara (prevodilac) [65](#)
Arnaut-Haseljić, Meldijana (autor) [35](#)
Arria, Diego Eurique [3](#)
Artman, Florans vidi Hartmann, Florence

Bajrić, Ahmet (fotograf) [26](#), [63](#)
Bajrović Izudin (pripovjedač) [90](#)
Bajtal, Esad [93](#)
Bandić, Darko (fotograf) [65](#)
Barros-Duchjene, Laurence de [4](#)
Beck, Marieluise (autor) [64](#), [68](#), [69](#), [70](#), [71](#)
Beč Neumann, Janja (mentor) [5](#)
Begović, Ešefa (autor) [22](#)
Berberović, Sabina (prevodilac) [38](#)
Berg, Dion van der (autor uvoda, napomena, predgovora, pogovora) [49](#)
Berić, Gojko (autor) [64](#), [68](#), [69](#), [70](#), [71](#)
Bešlagić, Selim (autor) [64](#), [68](#), [69](#), [70](#), [71](#)
Bezbradica, Mario [5](#)
Biagni, Antonello (autor uvoda, napomena, predgovora, pogovora) [32](#)
Biserko, Sonja (autor) [64](#), [68](#), [69](#), [70](#), [71](#)
Biserko, Sonja (urednik, autor uvoda, napomena, predgovora, pogovora) [66](#), [67](#)
Bogdanović, Bogdan (autor) [64](#), [68](#), [69](#), [70](#), [71](#)
Bojl, Frensis Entoni vidi Boyle, Francis Antony
Bonapace, William (urednik) [72](#)
Bosna i Hercegovina. Federalna komisija za nestale osobe (Sarajevo) [76](#)
Bot, Norbert vidi Honig, Jan Willem
Both, Norbert (autor) [23](#), [24](#), [25](#)
Boyle, Francis Antony [6](#)

Breitenfellner, Renate Metzger- vidi Metzger-Breitenfellner, Renate
Bukvić, Enisa (autor uvoda, napomena, predgovora, pogovora) 32

Chandra, Muzaffar (autor uvoda, napomena, predgovora, pogovora) 6
Civikov, Germinal 7, 8
Cohen, Deborah (prevodilac) 68, 69

Čekić, Smail (autor uvoda, napomena, predgovora, pogovora) 6, 40

Čekić, Smail (autor, vođa projekta) 35

Čekić, Smail (glavni i odgovorni urednik) 42

Čekić, Smail (mentor) 45

Čekić, Smail (urednik, sastavljač, sabirač) 88

Čekić, Smail (urednik) 19

Čekić, Smail 9, 10

Čengić, Fahira Fejzić- vidi Fejzić-Čengić, Fahira

Čivikov, Žerminal vidi Civikov, Germinal

Čivikov, Žerminal vidi Civikov, Germinal

Ćesko, Senad (mužičar) 90

Danilović, Željko (prevodilac) 33

Dautbašić, Nermina (autor) 53, 54

Del Ponte, Carla (autor) 64, 68, 69, 70, 71

Demir, Fehim (fotograf) 26

Dimitrovska, Milena 11

Dizdarević, Ismet (urednik, autor uvoda, napomena, predgovora, pogovora) 53

Djedović, Rusmir (autor) 74

Drakulić, Slavenka (autor) 64, 68, 69, 70, 71

Duchjane, Laurence de Barros vidi Barros-Duchjane, Laurence de

Duraković, Šemsudin (fotograf) 36

Duve, Freimut (autor) 64, 68, 69, 70, 71

Dzajić, Harris vidi Džajić, Haris

Džajić, Azra (autor uvoda, napomena, predgovora, pogovora) 65

Džajić, Haris (prevodilac) 64, 65

Džambasović, Asim (fotograf) 26

Džananović, Muamer 94

Džudža, Sanel (mužičar) 90

Đozić, Adib 74, 95

Đozić, Adib (urednik) 73

Emrić, Amel (fotograf) 63

FAMA (autor) 90

Fazlić, Hasan (umjetnik) 19

Fejzić-Čengić, Fahira 96

Fejzić, Kenan (mužičar) 90

Filipović, Muhamed (urednik) 39

Fočo, Fuad (fotograf) 19

Fond za humanitarno pravo (Beograd) 84

Fücks, Ralf (autor uvoda, napomena, predgovora, pogovora) 65

Gabeljić, Alma (autor) 53, 54

Galijatović, Sabina Subašić- vidi Subašić-

Galijatović, Sabina

Gašić, Aleksandar (prevodilac) 22

Gašić, Milena (autor) 22

Gebert, Konstanty (autor) 64, 68, 69, 70, 71

Goldstone, Richard (autor uvoda, napomena, predgovora, pogovora) 77

Grabovica, Almir 97

Gušić, Sejdaliya (autor) 22

Hadrović, Edo (fotograf) 26

Hadrović, Omer (producent) 90

Hadžić, Kadira (prevodilac) 6, 88

Hakalović, Anela (autor) 62

Halilagić, Jasminka 16

Hartmann, Florence 17

Haseljić, Meldijana Arnaut- vidi Arnaut-Haseljić, Meldijana

Haskić, Elvira (autor) 53, 54

Havel, Václav (autor) 64, 68, 69, 70, 71

Haviv, Ron (fotograf) 26, 79

Heintze, Hans-Joachim (mentor) 11

Herman, Edward S. (autor uvoda, napomena, predgovora, pogovora) 8

Hero, Mesud 19

Herring, David (kartograf) 56

Hodžić, Fikret 20, 21

Honig, Jan Vilem vidi Honig, Jan Willem

Honig, Jan Willem 23, 24, 25

Hunt, Swanee (autor) 64, 68, 69, 70, 71

Huseinović, Avdo 26, 27, 28, 90

Hvaal, Morten (fotograf) 26

International Conference Children - Victims of War & Peace (2001 ; Sarajevo) vidi Međunarodna konferencija Djeca - žrtve rata i mira (2001 ; Sarajevo)

International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (Den Haag) 29

International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia (Hague) 30

Ivanović, Života (prevodilac) 7

Kandić, Nataša (autor uvoda, napomena, predgovora, pogovora) 84

Kandić, Nataša (autor) 64, 68, 69, 70, 71

Kapić, Suada 92

Kapidžić-Osmanagić, Hanifa (prevodilac) 70, 71

Karganovic, Stephen vidi Karganović, Stefan

Karganović, Stefan (autor uvoda, napomena, predgovora, pogovora) 8

Keulemans, Chris (autor) 64, 68, 69, 70, 71
 Klarin, Mirko (producent) 91
 Kovač, Fuad (urednik) 58
 Kreso, Muharem (autor) 10
 Kreso, Muharem (sastavljač, sabirač) 88
 Kreso, Muharem (urednik) 40
 Kreso, Senada (prevodilac) 38
 Krišćo, Mirsad (montažer (filmski) 90
 Kržalić, Armin (urednik) 89
 Kućanin, Samir (montažer (filmski) 90
 Kukan, Mirela (urednik) 50

Lapenda, Stjepan 31
 Laughland, John (prevodilac) 8
 Lazović, Tarik (urednik) 50
 Leone, Luca 32
 Leydesdorff, Selma 33, 34
 Lidesdorf, Selma vidi Leydesdorff, Selma

Maćić, Bećir (autor) 10, 35
 Macić, Bećir (sastavljač, sabirač) 88
 Malenica, Kruno (fotograf) 26
 Malkić, Abdurahman (autor uvoda, napomena, predgovora, pogovora) 53
 Maričić, Sabina (prevodilac) 6
 Mašić, Nijaz 36
 Mašović, Amor (autor uvoda, napomena, predgovora, pogovora) 47
 Matton, Sylvie 37
 McCloskey, Frank (autor uvoda, napomena, predgovora, pogovora) 6
 Meden, Alice (fotograf) 79
 Međunarodna konferencija Djeca - žrtve rata i mira (2001 ; Sarajevo) 38
 Međunarodna naučna konferencija "Genocid nad Bošnjacima sigurne zone UN, Srebrenica jula 1995. godine - pouke budućim generacijama" (2005 ; Sarajevo ; Srebrenica) 39
 Međunarodna naučna konferencija Genocid u Bosni i Hercegovini (2009 ; Srebrenica) 40
 Međunarodna naučno-stručna konferencija "Čuvajmo mir, pamtimo stradanja i genocid, Srebrenica 1995-2015" (1 ; 2015 ; Travnik) 41
 Međunarodni kongres za dokumentaciju genocida u Bosni i Hercegovini 1991-1995 (1995 ; Bonn) 42
 Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju (Hag) vidi International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (Den Haag)
 Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju (Hag) vidi International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia (Hague)
 Međunarodni naučni skup Zločini nad Bošnjacima u Srebrenici za vrijeme agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu 1991-1995 (1997 ; Sarajevo) 43
 Mehić, Salčin (fotograf) 26
 Mešinović, Haris (prevodilac) 23

Metikoš, Branimira (prevodilac) 6
 Metzger-Breitenfellner, Renate 44
 Mihrović, Azher (urednik) 89
 Milišić, Senija 98
 Moćević, Tarik 45
 Mršo, Nermana (prevodilac) 70, 71
 Muračević, Eset (fotograf) 26
 Muratović, Hasan (autor uvoda, napomena, predgovora, pogovora) 23
 Muratović, Rasim 99, 100
 Mustafić, Ibran (urednik, autor uvoda, napomena, predgovora, pogovora) 58
 Mustafić, Ibran 46
 Mustafić, Mediha (autor) 53, 54
 Mutapčić, Edin (autor) 74

Neretljak, Edina (prevodilac) 6
 Neumann, Janja Beć vidi Beć Neumann, Janja
 Nicić, Jovan (urednik) 30
 Nuhanović, Hasan 47, 48, 49
 Nukić, Dželaludina (autor) 53
 Nukić, Sadržir (autor) 53, 54

Obhodaš, Safeta (autor uvoda, napomena, predgovora, pogovora) 44
 Omerović, Fahrudin (fotograf) 36
 Osmanagić, Hanifa Kapidžić- vidi Kapidžić-
 Osmanagić, Hanifa
 Osmanović, Azir (autor) 53, 54

Pargan, Mehmed 51
 Parmeggiani, Alice (prevodilac) 79
 Pašić, Dželaludina (autor) 54
 Patković, Alma (prevodilac) 88
 Pavičić, Svjetlana (prevodilac) 60
 Pellar, Šimon (prevodilac) 25
 Peress, Gilles (fotograf) 77, 79
 Perino, Maria (urednik) 72
 Plavšić, Snježana (prevodilac) 72
 Pontus, Thierry 52
 Popov, Nebojša (autor) 64, 68, 69, 70, 71

Ramović, Džemal (drugo) 90
 Ramović, Senad (fotograf) 26
 Reeves, Barbara Agnes (prevodilac) 68, 69
 Risaluddin, Saba (prevodilac) 61
 Robin, Mireille (prevodilac) 75
 Rode, Dejvid vidi Rohde, David
 Rohde, David 55, 56
 Rončević, Hasan (prevodilac) 6, 88
 Rondić, Adnan 57

Sadiković, Amira (autor) 70
 Sadiković, Amira (prevodilac) 68, 69, 71
 Salihović, Hamed 58
 Salihović, Huso 59

- Salihović, Mustafa 60
 Salihović, Zulfo (urednik) 89
 Samarah, Tarik (fotograf) 26, 82
 Samarah, Tarik 61, 62
 Schoof, Marlene (prevodilac) 68, 69
 Schwarz-Schilling, Christian (autor) 64, 68, 69, 70, 71
 Sejdinović, Admir (autor) 53, 54
 Selimbegović, Vildana (urednik) 92
 Selimović, Elvis (drugo) 90
 Simović, Perica (muzičar) 90
 Sontag, Susan (autor) 64, 68, 69, 70, 71
 Steintz, Claudia (prevodilac) 64, 65
 Stojanović, Maja (urednik) 87
 Stover, Eric 77
 Subašić-Galijatović, Sabina (prevodilac) 17
 Sudetic, Chuck 78
 Suljagić, Emir (autor) 61, 64, 68, 69, 70, 71
 Suljagić, Emir 79, 80, 81, 82
 Süssdorf, Frank (prevodilac) 64, 65
- Šabić, Velid 83
 Šabotić, Izet (autor) 22
- Tanović, Ulvija (autor) 70
 Tanović, Ulvija (prevodilac) 68, 69, 71
 Tešanović, Jasmina 85
 Tinjić, Adnan (prevodilac) 22
 Tokača, Mirsad (urednik) 38
 Tokača, Nadža (prevodilac) 38
 Tomić, Željko (fotograf) 26
- Vasković, Slobodan (fotograf) 26
 Vele, Faruk (glavni i odgovorni urednik) 50
 Vidaković, Mina (režiser) 91
 Vogel, Jutta (fotograf) 44
- Žiga, Jusuf (autor uvoda, napomena, predgovora, pogovora, urednik) 12
 Žiga, Jusuf (sastavljač, sabirač) 88
 Žiga, Jusuf (urednik) 13, 14, 15, 19

Literatura

- Berić, Gojko. „Jahanje podivljalog konja“. Oslobođenje, Kolumne 10. 09. 2015. Dostupno na: <http://dc-cf6c90bc.oslobodjenje.ba/kolumne/jahanje-podivljalog-konja>
- Datum pristupa: 24.12. 2015.
- Biserko, Sonja et al. Srebrenica – sjećanje za budućnost. 2005. Sarajevo: Fondacija „Heinrich Böll“, Regionalni ured Sarajevo.
- Čekić, Smail. 2012. Genocid i istina o genocidu u Srebrenici. Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava.
- Iz presude Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju, generalu Vojske Republike Srpske Radislavu Krstiću, (19. april 2004.). Dostupno na: http://www.icty.org/x/cases/krstic/cis/bcs/cis_krstic_bcs.pdf
- Datum pristupa: 19. 12. 2015.
- Karić, Enes. „Srebrenica, 20 godina poslije: kako iz historije pronaći puteve za budućnost“. Oslobođenje, Kolumne 04. 07. 2015. Dostupno na: <http://www.oslobodjenje.ba/pogledi/srebrenica-20-godina-poslije-kako-iz-historije-pronaci-puteve-za-buducnost>
- Datum pristupa: 19. 12. 2015.
- Gebert, Konstanty. „O pristajanju na zlo“. 2005. u Srebrenica – sjećanje za budućnost, ur. Nerzuk, 63-68. Sarajevo: Fondacija „Heinrich Böll“, Regionalni ured Sarajevo.
- Pamtiš li Srebrenicu. (specijalni broj Dnevnog avaza). 2015, ur. Mirela Kukan, Tarik Lazović. Sarajevo: Dnevni avaz.
- Security Council Resolutins – Resolutin 819 (16 April 1993). Dostupno na: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/221/90/IMG/N9322190.pdf>
- Datum pristupa: 19. 12. 2015.

UDC 091:614.4(497.6)

Iz riznice pisane kulturne baštine: djelo „muhtesib“ kao izvor za proučavanje zdravstvene kulture

From the treasury of written cultural heritage: „Muhtesib“ as a source for the study of health culture

Mr. sc. Senella Krehić-Fočak

Sarajevo, Bosna i Hercegovina
sekrehic67@gmail.com

Sažetak: Pisana kulturna baština, sadrži dugi popis turskih i arapskih knjiga i rukopisa, u mnogim poljima ljudskog življenja, zahtijevajući pažljivu analizu i pravilan pristup u dobu digitalizacije. Među njima, se nalazi i prevod djela „Muhtesib“ Abdullaha Šizerije, koje donosi potpuniji pogled na tržišno nadzorništvo u osmanskim periodu, a primjenjivan je i u našim krajevima. Ovo djelo detaljno opisuje zakone, obaveze i dužnosti trgovaca i zdravstvenih radnika, u pogledu mjesta i primjene tržišnih i higijenskih propisa. Poglavlja koja se odnose na zdravstvene propise, etiku i obrazovanje osoba koje se bave liječenjem, su od posebne važnosti, te kao takva predstavljaju važan izvor za proučavanje zdravstvene kulture i kulture uopšte.

Ključne riječi: dokumentarno naslijeđe, zdravstvena kultura, stara i rijetka knjiga, muhtesib

Abstract: The written cultural heritage, has a long list of Turkish and Arabic books and manuscripts, in many areas of human life, requiring careful analysis and proper approach in an age of digitization. Among them, there is a translation of the works of „Muhtesib“ by Abdullah Šizevi, which provides a more detailed view of the market inspectorate in the Ottoman period, and it was applied in our country too. This work describes in detail the laws, obligations and responsibilities of retailers and health professionals, in terms of the application of market and hygienic regulations. Chapters considering health regulations, ethics and education of persons engaged in treatment, are of particular significance and represent an important source for the study of general and health culture.

Key words: documentary heritage, health culture, old and rare book, muhtesib

Uvod

Poznato je da bosanskohercegovačka baština posjeduje bogatu pisanu kulturnu baštinu, koja se odnosi na područje orijentalnih rukopisa i knjiga, zatim posebnog oblika zbirke medžmua (magmu'a) koje se odnose na različite oblasti ljudskog življenja. (Gazić 2009) Često su ljudi sa ovih prostora prepisivali i prevodili stare knjige, među kojima one iz oblasti liječenja bolesti i zdravstvene kulture zauzimaju posebno mjesto. Ovdje se otišlo korak dalje, pa analizirani prevod knjige „Muhtesib“, autora Abdullaha Šizerije, čiji je prevod uradio Derviš Buturović, detaljno opisuje zakone tržišnog nadzorništva (inspekcije) sa aspekta zdravstvene kulture.

Jedno od objašnjenja pojma muhtesib je da je to riječ arapskog porijekla, a označava nadzornika bazara i trgovine u srednjovjekovnim islamskim zemljama, te da je dužnost muhtesiba bila osigurati obavljanje javnih poslova u skladu sa šerijatskim zakonom. (Wikipedia 2015)

Ponekad neke funkcije, kao što je ova-muhtesib, mogu biti povezane i sa drugim oblastima, odnosno mogu se naći u dubljem značenju u filozofiji, književnosti, religiji što je također spomenuto u zaključku ovog rada.

Materijal i metode

U ovom radu analiziran je jedan od prevedenih orijentalnih rukopisa, posebno zanimljivog sadržaja, koja se odnosi na inspekcijski, tržišni nadzor. Korišteni prevod djela „Muhtesib“, koji se nalazio u biblioteci Zavoda za javno zdravstvo (ZZJZ) FBiH, odnosi se na poslove i zadatke tržišnog nadzornika. Akcenat je stavljen na dio koji se odnosi na propise iz medicine, što će upotpuniti sliku stanja zdravstvene kulture i liječenja.

Sokolović (1945) koji je bio u posjedu novijeg prepisa ove rukopisne knjige, na arapskom jeziku, navodi da je to djelo imalo naslov Nihajetur-rutbe fi talebilhisbe, (O tržišnom nadzorništvu), te da se radi o knjizi koja sadrži 40 poglavlja, gdje se „u više poglavlja raspravlja o čistoći trgovačkih i obrtničkih poslovnica, naročito onih, u kojima se vodi trgovina ili prerada

ljudske hrane, te o javnim kupatilima i njihovoj čistoći.”

Rezultati i diskusija

Djelo „Muhtesib“, obrađuje tržišni nadzor i zakone, sa posebnim akcentom na područje zdravstvenih propisa, higijene itd. Puno ime autora ovog djela je Abdullah b. Nasr b. Abdullah b. Muhammed Eš-Šizeri (iz Šizera). U podnaslovu se može vidjeti da se radilo o rijetkom pravnom naučniku, iz oblasti hisba literature, porijeklom iz kasabe Shizer, (okrug Hama u Siriji). Ovo rijetko djelo se nalazi biblioteci ZZJZ FBiH. U bilješci stoji da je prepisivač je Muhamed b. Muhamed b. Abdul-Vehab, koji je djelo prepisao u Jerusalimu (24. juni 1473. godine/ 26, Muharrem 878. po Hidžri)

U djelu Abdulaha Šizerije „Muhtesib“, koje je sa arapskog preveo Derviš Buturović, obrađuju se nadležnosti muhtesiba administrativne policijske narodne službe, koja ima široki djelokrug i, između ostalih, obuhvata propise koji se, odnose na zdravstvenu djelatnost. Muhtesib se oslanja na priručnike nazvane hisba. Propisi, koji su vladali u Srednjem vijeku, u periodu 749 – 1242. godine, a koji su važili u arapskim zemljama, pa potom prihvaćeni i u Turskoj i imaju pravnu normu, obuhvaćaju kontrolu zapremine mjera, tegova, puteva, privrede, zemlje, vjerskih ustanova, sudova i vojske, zatim nadzor nad okulistima, medicinarima, ljekarima za slomljene kosti, kao i ranarima.

Trideset treće poglavlje se odnosi na veterinare.

U 34. poglavlju djela „Muhtesib“, koje se odnosi na nadzor nad telalima, posrednicima za prodaju robova i životinja, piše slijedeće:

„Telal treba da je upoznat sa manama i verziran o počecima bolesti. Zbog toga, kad htjedne prodavati roba, razmotriće prije prodaje cijelo njegovo tijelo, izuzev stidnog dijela i izvidiće da u njeg' ne bi bila neka mana ili bolest, kako bi o tome mogao obavijestiti kupca.

Najprije će mu razgledati lice. Ako mu je boja blijeđuta i mutna, to ukazuje na bolest u plućima ili u slezeni ili na trbušne bolesti. Ako je u licu crven sa bijelinom oko obrva i trepavica i sa promuklošću u grlu, to ukazuje na postojanje džuzuma (vrsta lepre) naročito ako se tome priključi još i okruglost zjenica i njihova mutnoća. Ako mu je u očima žutina, to ukazuje na slabost pluća, a ako su u njma crvene žilice to ukazuje na nastup sebela (keratitis).

Zatim će ispitati zadah iz usta i nosa (ozena) da ne bi grdno zaudarali pri disanju. Razmotriće i oblik nosa, pa ako je grub i iskrivljen na jednu stranu, ukazuje da mu unutra ima basur (ekcem). Razmotriće ga na suncu”. Sve ove napomene su veoma zanimljive ako se ima u vidu važnost osnova i načela u postavljanju dijagnoze kako se to radilo na Orijentu, odnosno ono

što se označava kao orijentalna dijagnoza.

Nadalje je interesantna analiza koja se odnosi na zube: „Zatim će mu pretražiti zube i razmotriti njihovu simetričnost, jakost i čistoću boje, da ne bi bio koji izjeden ili da se klima, ili je pod nekom drugom manom. Potom će zatražiti da govori i poslušaće njegov razgovor da ne bi bio nijem (ahras), tepav, fafav, mucav ili smeten, nesposoban da riječi izgovara potpunom”.

„Iza toga će mu razmotriti kosu i kožu glave, da u njoj ne bi bili čviljci ili perut. Zatim će razgledati vrat, njegovu simetriju i da njemu ne bi bilo traga čireva i osipa. U njemu često budu žlijezde iz kojih se izvode škrofule. Zatim će razmotriti prsa, široka, debela, jer tanka slaba, sa izbačenim plečkama ukazuju na sušicu. Zatim će ga povaliti na leđa i pretražiti sav trbuh, jetru, slezenu, zatim želudac. Ako mu želudac bude tvrd, upućuje na bolest u njemu.

Međutim za ustanovljavanje svih tjelesnih mana, mjerodavni su bili samo ljekari. Ako se radi o prodaji robinje, zapovjediće se pouzdanim ženama da one razmotre ono što smo spomenuli o muškarcu-robu.“

Tridesetpeto poglavlje se odnosi na banje, a tridesetšesto na one koji puštaju krv.

Poglavlje koje se odnosi na propise iz medicine, zavedeno je pod brojem XXXVII, odnosi se na vršenje onih dužnosti koje dozvoljava šeriatsko pravo.

Prema tome, medicinar je lice koje poznaje anatomiju tijela, konstrukciju organizma, bolesti koje se javljaju, uzročnike, indikacije i simptome bolesti, djelotvorne lijekove protiv njih, nadomješta ono što se u njima ne bude nalazilo, poznaje način njihovog izlučivanja i put njihove upotrebe kod liječenja, tako da se bolesti i lijekovi kvantitativno izjednače.

Onome ko nema ovih kodifikacija, nije mu dozvoljeno liječenje bolesnika, niti da poseže za lijekom koji sadrži opasnost. Navodi se da su vizantijski vladari za svaki grad postavljali po jednog nad-lijecnika, zatim upućivali ljekara da pred njim polaže ispit, pa ako zadovolji, tek onda se može baviti liječenjem. U okviru ispitnog gradiva, muhtesib je ispitivao ljekara o onome što uči Hunein u knjizi Mihnet-ut-tabib, što znači „Ljekarev praktični ispit“.

U djelu se dalje navodi da kada bi vizantijski ljekar pohodio bolesnika, pitao bi ga za uzrok i kakvu bol osjeća, zatim bi napravio kanun za ljekovita pića i ostalo. Potom bi napisao bilješku o tome šta je bolesnik naveo i šta mu je on prema tome propisao. Bilješku bi predao bolesnikovim starateljima, zasvjedočivši to prisutnim licima.

Slijedi citat: „Sutradan bi pohodio bolesnika i razmotrio ono što je predao starateljima. Ponovo bi pitao bolesnika i napravio recept prema zahtjevu stanja, a napisao bi i bilješku kao ranije. Tako bi činio sve

dok bolesnik ne bi ozdravio ili umro. Ako bi ozdravio ljekar bi naplatio uslugu i primio nagradu. Ako bi bolesnik umro, sastali bi se njegovi staratelji kod nadliječnika i podnijeli bi mu bilješke koje je pisao ljekar, pa ako bi on vidio da je ljekar postupao prema zahtjevima ljekarske nauke i vještine bez propusta, rekao bi im: „Vaš štićenik je umro prirodnom smrću, bez ikakvog ljekarskog propusta i krivnje“. Ako bi ustanovio protivno tome, rekao bi im da od ljekara naplate krvarinu za druga, jer je onaj koji ga je usmrtio svojom lošom ljekarskom vještinom ili propustima“.

Bizantinci su, dakle, bili pažljivi prema svim časnim figurama, ali se liječništva nije prihvatao niko drugi, osim onih koji su za to bili osposobljeni. Bilo je potrebno da Muhtesib uzme od ljekara obavezu, koju je od njih uzimao Hipokrat, (Hipokratova zakletva), da ih prisegne da neće davati štetan lijek, da neće praviti otrov, da neće opisivati otrove u prisutnosti neukog svijeta, da ženama i muškarcima neće davati lijek kojim se vrši pobačaj odnosno presijeca plodnost, da će kad budu pohodili bolesnika zatvoriti oči pred stvarima koje nije dozvoljeno gledati i da neće otkrivati bilo čiju tajnu.

Uz to je potrebno da ljekar ima sve potrebne instrumente-prema propisu. Prvo se, pod brojem 1 spominju zubna kliješta (kalbat-ul-adras). Zatim su, iza njih, pobrojani sljedeći instrumenti: zapržači slezine, hvataljke pijavica, štrcaljka za hemoroide ili klistir za bolove u crijevima, štrcaljka za muški polni organ, procjep za hemoroide, kositar, kalaj ili olovo za težinu, dilatator spekulum za maternicu, depilata za stidne dlake, termofor za parenje trbuha, čaša ili fildžan za strunu, pinceta za čišćenje nosnih šupljina, štipaljka za hemoroide koji se pojave oko čmara. Među medicinskim instrumentima, nalazio se i pribor okulista i ranara.

U slučaju preloma kostiju, nikome nije bilo dozvoljeno da se prihvate zbrinjavanja bolesnika, ako prethodno nije ovladao poznavanjem pravila iz hirurgije, posebno broja čovječijih kostiju (navodi se broj 248) sa poznavanjem njihovog broja i veličine. To se obrazlaže neophodnošću da u slučaju iščašenja ili povreda, svaka kost sastavi i vrati na svoje mjesto tj. hirurškim jezikom rečeno, da se uradi postupak repozicije.

Posebno potpoglavlje odnosi se na ranare koji su dužni poznavati Galenovu zbirku propisa o ranama i mehlemima pod imenom „Katadžans“, kao i anatomiju ljudskih udova, sistem krvnih žila i nerava, kako bi ih mogli izbjeći prilikom otvaranja gnojnih nakupina (apscesa). U tu svrhu ranari su morali imati posebnu kolekciju-kasetu sa instrumentima, u kojoj su se nalazili hirurški noževi, sprave za fiksaciju glave, sprava za operacioni sto-za ukosivanje i izbočivanje ljudskog tijela, trepan za vađenje kostiju glave, pila za amputaciju, pinceta za uho, cvijet drveta Vitis qua-

driangularis Wal., posuda za miješanje melema, lijek za zaustavljanje krvarenja.

Zanimljivo je da su ranari kod liječenja ponekad i obmanjivali pacijenta na način što su iz rane izvlačili prethodno pripremljene kosti, koje su zatim pokazivali, da bi ih, na taj način, predstavljali kao rezultat svojih intervencija.

Čuveni medicinski autoritet, Er-Razi, je tvrdio da je etika važna na polju medicine, te predlagao da se medicina i etika trebaju zajedno izučavati. O profesiji liječnika i medicinskoj etici on piše u svojim djelima Ahlāk al- tabeab (Medicinska Etika) ve Mihnat al- tabeab (Liječnički ispit). (Wikipedia 2015)

Prema Er-Raziju, liječnici moraju biti virtuozne osobe oslobođene ponosa i arogancije. (Karaman 2011) Sve ovo je očito poslužilo kao osnova i za radne zadatke muhtesiba koji je imao nadležnosti da liječnike procjenjuje po ovako ili slično formuliranim zadanim kriterijima. Ovdje ćemo uočiti slične konstatacije oblikovane kroz pravila i propise za medicinske radnike.

Još je važno spomenuti i pojam medicinske deontologije, koja obrađuje dužnosti i prava liječnika u radu sa pacijentima, a koji se i ovdje jasno vidi u opisu liječnikove posjete bolesniku. Svakako, grčki pogled na etičku literaturu Srednjeg vijeka, i arapski utjecaj na srednjovjekovnu medicinu, zahtijevao bi mnogo širu diskusiju.

Zaključak

Veliko bogatstvo pisane kulturne baštine Bosne i Hercegovine, se odnosi na područje orijentalnih rukopisa i knjiga, zatim posebnog oblika zbirki medžmua (magmu'a) koje se odnose na različite oblasti ljudskog življenja. Među tom bogatom pisanom kulturnom građom, nalazi se i djelo „Muhtesib“. Autor djela „Muhtesib“ je Abdullah b. Nasr b. Abdullah b. Muhammed Eš-Šizevi (iz Šizera).

Ono što bi danas podveli pod nazivnik djelokruga rada tržišnog nadzornika, samo je jedan dio djelatnosti koje je obavljao muhtesib. Djelo obiluje preciznim podacima, podijeljeno je u 40 poglavlja i raspravlja o tome čime se sve bavio muhtesib ili tržišni nadzornik, te nalaže tržišne zakone npr.: o banjama, čistoći obrtničkih i trgovačkih radnji, naročito onih u kojim se trgovalo, ugostiteljskih objekata, poebno gdje se spravljala hrana, te o javnim kupatilima i njihovoj čistoći.

Pored toga, muhtesib budno prati rad veterinara, liječnika, hirurga, „one koji puštaju krv“, te farmaceute. Raniji pristup da liječnici imaju obavezu da prate upotrebu određenih biljnih preparata u liječenju kao što je opium, kasnije i samih trgovaca travama, postala je nemoguća, pa se iz kasnije hisba literature sazna da je superviziju za te radnje preuzeo muhtesib čija je dužnost bila da zaštiti javni moral, trgovinu, osigu-

ra čistoću i zaštititi ljude od šarlatanstva i prevare. (Levey 1966). Posebno je interesantan dio koji se odnosi na ljekare odnosno na zdravstvene radnike, koji su podlijevali strogim pravilima, rada, odgovornosti za pacijente itd., čak je bio ovlašten da od ljekara uzme obavezu, „koju je od njih uzimao Hipokrat“, tj. Hipokratovu zakletvu, kako se kaže u izvornom tekstu. Liječiti su mogli samo oni, koji su za to bili osposobljeni. Bilo je također propisano koje instrumente liječnik mora imati, a vršila se i provjera znanja. Cijelo jedno potpoglavlje odnosi se na ranare, za koje se kaže da su morali poznavati Galenovu zbirku propisa o ranama i mehlemima, kao i anatomiju ljudskog tijela.

Treba dodati da je muhtasib vodio nadzor i nad banjama, javnim kupatilima, ugostiteljskim objektima vodeći računa o potrebama zamijene ili obnavljanja posuda, te da je traženo da se posude sa hranom drže poklopljene, radi opasnosti od zagađivanja koje može doći od insekata (npr.: muhe i slično). Pored toga, poznao je proizvodnju i građevinske standarde.

Koliko je uloga muhtesiba bila važna, čak nezaobilazna, može pokazati i sljedeći podatak, a to je da se u kapitalnom Rumijevom djelu Mesnevia, (1996) u prvom Svesku nalazi priča (hikaja), pod naslovom „Nadzornik javnog reda (muhtesib) poziva u zatvor pijanca koji je zaspao“ (stihovi 2387-2399). Iako ova priča ima drugo, spoznajno značenje i dublji filozofski smisao, iz stihova se razabira da muhtesib, opominjući pijanca, izražava brigu i žalost, što potvrđuju sljedeći stihovi koje pijanica govori muhtesibu: „Ja sam raspoložen, a ti si brižan pa uzdišeš.“ Ovo se može povezati sa ozbiljnošću i odgovornošću funkcije koju je obavljao, mada je to samo jedno od mogućih tumačenja navedenih stihova.

Muhtesib se spominje i u drugoj Rumijevoj knjizi „Fihi ma fihi“, u prevodu „Tajne uzvišenosti“, gdje se potencira pristup nadzora u priči pod naslovom „Lopov traži čuvara reda“ sa porukom da čovjek koji želi biti na pravom putu, uvijek treba kontrolu i razvija svijest da je uvijek praćen od Boga, da bi djela došla na pravo mjesto. (Karahodžić 2015). Muhtesib se, prema ovom primjeru, u filozofskom smislu može promatrati kao ulazna tačka da se probudi dimenzija što veće čistoće ljudskih djela i postupaka. tj. da svijest ni djelo ne izmiču kontroli, gledano kroz odlike fizičke čistoće.

Literatura

Gazić, Lejla, ur. 2009. *Katalog arapskih, turskih i perzijskih rukopisa*. Sarajevo: Orijentalni Institut; London: Al Furquan, Fondacija za islamsko naslijeđe.

Sokolović, Osman Asaf. 1945. *Orientalne medicinske knjige moje knjižnice*. Sarajevo; Zagreb: Hrvatska državna tiskara.

Karaman, Hüseyin. 2011. „Abu Bekr Ar-Razi (RHA-ZES) and Medical Ethics, Bir Biyografi Denemesi: Ebû Bekir er-Râzî“ *Hitit Univ. İlahiyat fak. Dergisi* 3:6–104.

Levey, Martin. 1966. „Medical deontology in the Ninth Century“. *J Hist Med Allied Sci* XXI (4): 358-373. Pristupljeno 15. 12. 2015. doi:10.1093/jhmas/XXI.4.358

JALĀL al-Din Rumi, Mawlāna. 1996. *Mesnevia I*. Sarajevo: Udruženje derviških redova R BiH Tari-katski centar.

JALĀL al-Din Rumi, Mawlāna. 2011. *Tajne uzvišenosti*. Sarajevo: Bookline.

INFORMACIJE I SERVISI U NOVOM TEHNOLOŠKOM OKRUŽENJU

INFORMATION AND SERVICES IN THE NEW TECHNOLOGICAL ENVIRONMENT

UDC 02:004.62

Informacijsko – komunikacijske tehnologije DOI – Identifikator digitalnog objekta

Information-communication technologies DOI – Digital Object Identifier

Mr. sc. Dragana Bogdanović

Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine
draganab@nub.ba

Sažetak: Kompjuterizacijom u domenu znanja se otvara svijet velikih mogućnosti rada sa svim tipovima digitalnih informacija u svim granama nauke i umjetnosti. Suvremeni informacijsko-komunikacijski sistemi primaju, obrađuju i emitiraju informacije u obliku digitalnih signala. Proces transformiranja informacija u digitalni oblik se zove digitalizacija. Digitalne informacije sa kojima rade informacijsko-komunikacijski sistemi su pohranjene u elektroničkim bazama podataka. Sistemi identifikatora omogućavaju pronalaženja ciljanih digitalnih informacija. Jedan od najpopularnijih identifikatora je DOI (Digital Object Identifier). Služi za utvrđivanje identiteta digitalnih objekata. DOI se može primijeniti na svaki oblik intelektualnog vlasništva (fizički, digitalni ili apstraktni), koji se naziva entitet ili objekt. DOI za neki entitet jednoznačno predstavlja dokument (ime ili niz karaktera) koji identifikira taj entitet na digitalnoj mreži. Ustanovljenjem sistema DOI su stvoreni preduslovi za opći progres u području upravljanja intelektualnim kapitalom, što podrazumijeva i otvaranje novih mogućnosti u razvoju autorskog prava.

Ključne riječi: kompjuerizacija, informacijsko-komunikacijske tehnologije, digitalizacija, baze podataka, identifikatori, DOI (Identifikator digitalnog objekta), intelektualni kapital, autorsko pravo

Abstract: World of great working possibilities with all the types of digital information in all sciences and

arts is being opened by computerization in the sphere of knowledge. Current information and communication systems receive, information processing and transmit information in the form of digital signals. Communication process of information into digital information system is named digitization. Information and communication systems dispose of digital information saved in electronic data bases. Systems of identifiers allow targeted information retrieval. DOI (Digital Object Identifier) is one of the most popular identifiers. It's used for identification of digital objects. DOI can be used for every type of intellectual property (physical, digital or abstract) which is named entity or object. DOI attributes document for some entity (name or series of characters) and it identifies that entity on digital network. Prerequisites for general progress in the sphere of intellectual capital management are created by forming DOI system that means new possibilities for development of copyright law.

Key words: computerization, information and communication technologies, digitization, data base, identifiers, DOI (Digital Object Identifier), intellectual capital, copyright law

Uvod

U svim oblastima ljudske djelatnosti je došlo do revolucionarnih promjena zahvaljujući pronalasku i razvoju kompjutera.

Uvođenjem kompjuterskih mreža su stvoreni sistemi za obradu informacija sa velikim kapacitetom i velikom pouzdanošću rada. Primjeri takvih sistema su visokosofisticirani telekomunikacijski sistemi: internet,

telefonski sistemi i televizijski sistemi (Gerc 2008, 102).

U savremenom svijetu se nastoji ostvariti legalno upravljanje kibernetičkim prostorom i zaštititi ukupno elektroničko poslovanje zakonsko-pravnim dokumentima. Veliki broj kompjuterskih programa potpada pod autorsko-pravnu zaštitu, kao i kompjuterski programi od specijalnog značaja.

Kompjuterizacija i internet

Koncem prošlog stoljeća je ujedinjavanje komunikacijskih tehnologija i kompjutera otvorilo mogućnosti umrežavanja kompjutera u globalne informacijske sisteme. Tada je počeo da se razvija internet.

Danas su baze podataka, internet i web-stranice zaštićeni zakonom o autorskim pravima, jer svaki pristup web-stranici mora biti kontroliran i zaštićen. „Internet nije samo medij za prijenos informacija, već i mjesto njihove pohrane, možda i finalno odredište cjelokupnoga ljudskog znanja“ (Katulić 2008, 4).

Savremeni informacijsko-komunikacijski sistemi, tako i internet, primaju, obrađuju i emitiraju informacije u obliku digitalnih signala. Sve informacije koje nisu date u digitalnom obliku, prije unošenja u informacijski sistem moraju biti podvrgnute procesu transformiranja u digitalni oblik koji se zove digitalizacija.

Moguće je digitalizirati različite vrste dokumenata u što spadaju tekst, audio i video zapisi i trodimenzionalni objekti.

Baza podataka

Baza podataka (data base) je „...skup digitaliziranih podataka o jednoj temi koji se sastoji od jednoobraznih zapisa i koji se redovno obnavlja i organizuje radi brzog i lakog pristupa i pronalaženja relevantne informacije“ (Gerc 2008, 143). Baza podataka se definira i kao „sustavno ili metodički uređena zbirka samostalnih djela, podataka ili druge građe čiji su pojedini elementi dostupni elektroničkim ili drugim putem. Kada se govori o bazama podataka obično se misli na elektroničke baze, no u baze se ubrajaju i klasične zbirke podataka zabilježene na papiru. Knjižnični je katalog, na primjer, baza podataka“ (Horvat i Živković 2009, 85). Uvođenjem suvremenih tehnologija su otvorene ogromne mogućnosti u radu sa bibliotečkom kolekcijom podataka. Elektroničke baze podataka su popularan metod za raznovrsne korisničke aplikacije, gdje je neophodno koordinirati mnogobrojne korisnike, fizička i pravna lica.

Ovisno od medija na kome su podaci pohranjeni, baze mogu biti klasične ili elektroničke. Klasične baze koriste se za pohranjivanje podataka na papir, mikrofilm, kamen, drvo, glinu, metal. Elektroničke baze koriste elektroničke medije (vrpce, diskove, microfish).

Baze podataka mogu sadržavati tekst, brojeve, grafiku i zvuk. Bazom podataka upravlja software - sistem za upravljanje bazom podataka (Data Base Management System - DBMS). On kontrolira pohranjivanje, pretraživanje, pronalaženje i prezentiranje informacija i tehničko-tehnološku sigurnost baze.

Svaka baza mora imati tehničko-tehnološku sigurnost i autorsko-pravnu zaštitu.

Autorsko-pravna zaštita baze podataka

Direktiva Europske Unije o pravnoj zaštiti baza podataka je donesena 1996. godine. Ovaj zakonski okvir za zaštitu baza podataka je ugrađen i u bosansko-hercegovački Zakon o autorskom pravu. Pri tome se posebnim odredbama Zakona o autorskim pravima štite prava autora baze podataka. Zakon definira kriterij po kome se utvrđuje da li je neka zbirka uopće, pa i baza podataka, autorsko djelo. Baza podataka može biti sastavljena od zaštićenih djela i djela koja više nisu zaštićena. Autorsko pravo traje za vrijeme autorova života i 70 godina nakon njegove smrti. Zakon štiti i proizvođača baze podataka. Autorsko pravo proizvođača baze traje 15 godina od prvog objavljivanja baze.

Bibliografske baze podataka

Bibliografska baza podataka je svaka baza koja sadrži bibliografske podatke. To su baze za knjige, za bibliotečku kolekciju ili OPAC (Online Public Access Catalogue), za članke u serijskim publikacijama. Veliki dio naučnih baza podataka spada u bibliografske baze. Bibliografske baze pokrivaju razna područja, od nauke do umjetnosti.

Da bi se mogli otkrivati i locirati resursi pohranjeni u bazi podataka, neophodno je koristiti identifikatore. Jedan od najčešće primjenjivanih identifikatora je DOI (Digital Object Identifier).

Identifikator digitalnog objekta - (DOI - Digital Object Identifier)

Da bi se moglo uspješno raditi sa bazama podataka bilo je potrebno razviti dva osnovna sistema:

- sistem za jednoznačno definiranje svakog pojedinog resursa (digitalnog objekta) u bazi podataka, i
- sistem za ciljano otkrivanje i lociranje svakog pojedinog resursa (digitalnog objekta) u bazi podataka.

Na savremenom stepenu razvoja se oba ova sistema zasnivaju na primjeni metapodataka. Tako je omogućeno da trajno pohranjeni resursi u bazama podataka kontinuirano budu dostupni u cijelom svijetu.

Intenzivan rad na usavršavanju postupaka rada sa bazama podataka je počeo 1995. inicijativom za una-

pređenje metoda pronalaženja ciljanih informacija u mrežnom okruženju. Tada su počeli da se razvijaju sistemi identifikatora. Značaj rezultata istraživanja na ovom području se može ilustrirati na primjerima njihovog korištenja u svijetu nauke, posebno na univerzitetima u nastavi i naučnoistraživačkom radu.

Univerziteti su razvili trajne baze podataka za upravljanje, istraživanje i učenje - PHAIDRA (Permanent Hosting, Archiving and Indexing of Digital resources and Assets). Digitalni objekti se u ovom sistemu arhiviraju trajno na različitim medijima (Prlja, Reljanović i Mazić 2011, 18).

Digitalni objekti mogu biti pohranjeni u sistemu PHAIDRA kao grafički, video i audio zapisi, tekstualne datoteke i link-ovi. Sistem PHAIDRA osigurava dugoročno upravljanje digitalnim objektima, korištenje resursa, pronalaženje digitalnih objekata i njihovo preuzimanje. Sistem je koncipiran da putem digitalnih objekata pomaže u nastavi, istraživačkom radu, administraciji i nudi sučelja (interfaces) prema drugim sistemima.

U toku razvoja sistema za jednoznačno definiranje svakog pojedinog resursa najznačajnija istraživanja su bila na području razvoja interoperabilnosti metapodataka. Definiran je Dublin Core (DC) - standard za interoperabilnost metapodataka. Prema DC-u su svi metapodaci koji zajedno jednoznačno definiraju jedan resurs (izvor) podijeljeni u 15 grupa (Gerc 2008, 248).

U dokumentu nekog digitalnog objekta, nije obavezno postojanje svih 15 grupa metapodataka i prema potrebi pojedine grupe metapodataka mogu se ponavljati.

Grupe metapodataka, njih 15, koje zajedno jednoznačno definiraju jedan resurs (izvor) se dijele na tri dijela:

- prvi dio čine grupe metapodataka koji se odnose na sadržaj resursa,
- drugi dio čine grupe metapodataka koje se odnose na resurs promatran kao intelektualno vlasništvo,
- treći dio čine grupe metapodataka koje se odnose na pojavnost resursa (Dizdar 2011, 303).

Prvi dio grupa metapodataka koji se odnose na sadržaj resursa sadrži: naslov (title), predmet (subject), opis (description), izvor (source), jezik (language), odnos (relation), obuhvat (coverage).

Drugi dio grupa metapodataka koji se odnose na resurs promatran kao intelektualno vlasništvo sadrži: stvaratelj (creator), izdavač (publisher), saradnik (contributor) i vlasnička prava (rights).

Treći dio grupa metapodataka koji se odnose na pojavnost resursa sadrži: datum (data), tip (type), format (format), identifikator (identifier).

Identifikator (identifier) je grupa metapodataka koja jednoznačno predstavlja identitet resursa i služi za ciljano otkrivanje i lociranje tog resursa u bazi podataka. Metodologija za definiranje pripadajućeg identifikatora za svaki pojedini resurs je propisana određenim skupom pravila. Primjenjuju se različite metodologije, ali je najčešće u upotrebi sistem DOI (Digital Object Identifier). Sintaksu, opis i razlaganje funkcionalnih komponenti sistema DOI, kao i opće principe kreacije, registracije i administriranja DOI-dokumenta, specificira ISO CD 26324 (Paskin 2010).

DOI je ustanovila Fondacija DOI koja ima središte u Velikoj Britaniji (Oxford). Utemeljena je na inicijativu izdavačke industrije sa ciljem jačanja i tehnološkog osavremenjivanja veza klijenata sa izdavačima i elektroničkom trgovinom. Ustanovljenjem sistema DOI su stvoreni preduslovi za opći progres u području upravljanja intelektualnim kapitalom, što podrazumijeva i otvaranje novih mogućnosti u razvoju autorskog prava.

DOI se može primijeniti na svaki oblik intelektualnog vlasništva (fizički, digitalni ili apstraktni), koji se naziva entitet ili objekt. DOI za neki entitet jednoznačno predstavlja dokument (ime ili niz karaktera) koji identifikira taj entitet na digitalnoj mreži.

T. Katulić u svome članku Treba li nam sustav Digital Object Identifier?, uvodi u svijet DOI riječima: „Korištenjem DOI sustava u mnogome je olakšano pristupanje izvorima, primjerice citatima i drugim navodima, sastavnim dijelovima naučnih radova, ali i drugih članaka i sadržaja. Navod potkrijepljen DOI oznakom na pritisak će odvesti čitatelja na izvor koji je citiran u članku, odnosno drugi članak ili publikaciju koja je poslužila kao izvor. Dužnost onih koji registriraju DOI objekte je paziti na tačnost i ažurnost te dostupnost sadržaja koji se označavaju DOI oznakama, a do sada (2008) je na području Europe, Azije i SAD registrirano preko 30 milijuna DOI objekata“ (Katulić 2008, 2).

Sistem DOI dodjeljuje svakom digitalnom objektu tzv. DOI oznaku. DOI oznaka se sastoji od jednoznačnog alfanumeričkog niza karaktera podijeljenih na dva dijela, na prefiks i sufiks. Prefiks se dodjeljuje od strane DOI registracijske agencije. On se zove DOI broj i identifikira registranta koji dodjeljuje DOI. Sufiks dodjeljuje izdavač digitalnog objekta i on identifikira taj objekt. Kao identifikatori mogu se koristiti imena ljudi, imena mjesta, naslovi knjiga i članaka, brojevi, citati, itd. Svakom DOI je pridružena serija metapodataka. Metapodaci definiraju karakteristike nekog pojma ili grupe pojmova u digitalnom obliku. DOI obezbjeđuje preko metapodataka jednoznačnu i

detaljnu informaciju o objektima i hijerarhijskim odnosima među njima (DOI handbook, 2014).

Npr. - DOI: 10.1036/0071476873 predstavlja oznaku za publikaciju Smith, W. J. *Modern Optical Engineering*, New York [etc.] : The McGraw-Hill Companies, Inc.

Identifikator digitalnog objekta je značajan međunarodni standard i za identifikaciju publiciranih autorskih djela (knjige, članci u periodičnim publikacijama, slike, elektroničke knjige). Kao međunarodni standard predstavlja jedan od temeljnih preduslova za rješavanje problema u upravljanju intelektualnim kapitalom i autorskim pravom. DOI kao permanentni identifikator definira adresu objekta na mreži. Digitalni objektat je dostupan i u slučaju kada se preseli na drugi kompjuter ili na drugi server.

Uloga identifikatora u nacionalnim bibliografijama je potvrđena u nacrtu smjernica koje je IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions) objavila 2008. Identifikator je niz karaktera koji jednoznačno identificira bibliografski resurs (Dizdar 2011, 294). Za identificiranje knjižničnog materijala koriste se mnogi sistemi identifikatora, uključujući ISBN (International Standard Book Number) - ISO 2108:2005; ISSN (International Standard Serial Number) - ISO 3297:2007; ISMN (International Standard Music Number), - ISO 10957:2009; DOI (Digital Object Identifier) – ISO CD 26324; PURL (Persistent Uniform Resource Locator)–ISO 15445:2000; URI (Uniform Resource Identifiers) - RFC 3986; URL (Uniform Resource Locator) - ISO 3986:2005; URN (Uniform Resource Name) - RFC 5031. Identifikatori predstavljaju najčešći metod otkrivanja i lociranja resursa na web-u jer se namjenski uključuju u opis resursa i tako pozitivno odgovaraju na upit koji sadrži identičan niz karaktera. Za razne tipove bibliotečke građe se koriste različiti identifikatori:

- ISBN – je jedinstveni internacionalni identifikacijski sistem za monografske publikacije;
- ISSN – je jedinstveni identifikator za specifične serijske ili druge kontinuirane izvore u definiranom mediju;
- ISMN – jedinstveni identifikator za izdanja muzike zabilježene notama, partiture;
- DOI (Digital Object Identifier), identifikator digitalnog objekta za članke u časopisima i druge digitalne sadržaje;
- PURL (Persistent Uniform Resource Locator) - trajni uniformni lokator resursa, informacijske tehnologije, opis dokumenta i procesuiranje jezika, HyperTekst Markup Language (HTML);
- URI (Uniform Resource Identifiers), uniformni identifikator resursa, karakterističan je

za internet i World Wide Web, jer specificira standardne protokole interneta;

- URL (Uniform Resource Locator), uniformni lokator resursa, poznat kao web adresa. Upotrebljava se i za web stranice i za razne druge aplikacije na webu;
- URN (Uniform Resource Name), uniformno ime resursa, specificira internet protokole za komunikaciju na internetu, komunikacijske servise ovisno od konteksta, kao što je lokacija korisnika.

Identifikatori su potrebni korisnicima u situaciji kada su već ostvarili pristup bazama podataka na internetu. Potrebno je istaći ulogu i značaj niza aktivnosti i dogovora na svjetskom nivou koji su uopće omogućili postojanje otvorenog pristupa ovim resursima.

Zaključak

Koncem prošlog stoljeća je primjena informacijsko-komunikacijskih tehnologija i ujedinjavanje komunikacijskih tehnologija i kompjutera otvorilo mogućnosti umrežavanja kompjutera u globalne informacijske sisteme. Tada je počeo da se razvija internet. Web je najpopularniji servis interneta.

Suvremeni informacijsko-komunikacijski sistemi i internet, primaju, obrađuju i emitiraju informacije u obliku digitalnih signala. Sve informacije koje nisu date u digitalnom obliku, prije unošenja u informacijski sistem moraju biti podvrgnute procesu transformiranja u digitalni oblik koji se zove digitalizacija.

Namijenjena je kompjuterskoj obradi i predstavlja oblik umnožavanja. Moguće je digitalizirati različite vrste dokumenata - tekst, audio i video zapise, kao i trodimenzionalne objekte.

Digitalne informacije sa kojima rade informacijsko-komunikacijski sistemi su pohranjene u elektroničkim bazama podataka. Bazom podataka upravlja software - sistem za upravljanje bazom podataka (Data Base Management System - DBMS). On kontrolira pohranjivanje, pretraživanje, pronalaženje i prezentiranje informacija i sigurnost baze. Svaka baza mora imati autorsko-pravnu zaštitu i tehničko-tehnološku sigurnost.

Inicijativa za unapređenje mogućnosti pronalaženja ciljanih digitalnih informacija je pokrenuta 1995. godine. Tada su počeli da se razvijaju sistemi identifikatora. Jedan od najpopularnijih identifikatora je DOI (Digital Object Identifier), koji služi za utvrđivanje identiteta digitalnih objekata. DOI je ustanovila Fondacija DOI koja ima središte u Velikoj Britaniji (Oxford). Ustanovljenjem sistema DOI su stvoreni preduslovi za opći progres u području upravljanja intelektualnim kapitalom i nove mogućnosti u razvoju autorskog prava. DOI se može primijeniti na svaki

oblik intelektualnog vlasništva (fizički, digitalni ili apstraktni), koji se naziva entitet ili objekt. DOI za neki entitet jednoznačno predstavlja dokument (ime ili niz karaktera) koji identificira taj entitet na digitalnoj mreži.

Za oblast znanja i intelektualnog kapitala su posebno značajni naučni elektronički repozitoriji, baze podataka koje pohranjuju podatke o rezultatima naučnih istraživanja, prvenstveno podatke o naučnim časopisima i knjigama. Digitalne tehnologije su omogućile da ovi naučni repozitoriji postanu javno dostupni.

Literatura

Dizdar, Senada. 2011. Od podatka do metapodatka. Sarajevo: Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine.

DOI handbook 2014. [mrežna stranica]. http://www.doi.org/doi_handbook/TOC.html. Datum pristupa: 21.02.2013.

Gerc, Ana. 2008. Biblioteka u digitalnom okruženju. Sarajevo: Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine.

Horvat, Aleksandra i Živković, Danijela. 2009. Knjižnice i autorsko pravo. Zagreb: Hrvatska sveu-

čilišna naklada.

Katulić, Tihomir. 2006. Uvod u zaštitu intelektualnog vlasništva u Republici Hrvatskoj. CARNet-Hrvatska akademska i istraživačka mreža, [online]. <http://edu-udzbenik.carnet.hr/1/>. Datum pristupa: 28.02.2013.

Katulić, Tihomir. 2008. Treba li nam sustav Digital Object Identifera?. Edupoint: časopis o primjeni informacijskih tehnologija u obrazovanju, [online] 8 (66): 4-6. <http://www.edupoint.carnet.hr/casopis/66/clanci/3.html>. Datum pristupa: 23.05.2013.

Ovčina, I. 2015. Biblioteka našeg doba: članci, studije, intervjui. Sarajevo: NUBBiH.

Paskin, Neil. 2010. "Digital Object Identifier (DOI®) System". Encyclopedia of Library and Information Science. (3rd ed.): 1586-1592. doi: 10.1081/E-ELIS3-120044418

Prlja, Dragan, Reljanović, Mario i Mazić, Bogoljub. 2011. Digitalni repozitorijum Phaidra – uputstvo za korišćenje. Beograd: Univerzitetska biblioteka „Svetozar Marković“.

Rešidbegović, A. 2014. Ka univerzalnoj informaciji i komunikaciji. Sarajevo: NUBBiH.

Vrednovanje korisničkih sučelja digitalnih zbirki rukopisne građe*

Evaluation of User Interfaces of Digital Collections of Manuscripts

Džejla Khattab

Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu

Odsjek za komparativnu književnost i bibliotekarstvo
dzejla.khattab@ff.unsa.ba

Sažetak: Ovaj rad predstavlja istraživanje upotrebljivosti digitalnih zbirki rukopisne građe kroz vrednovanje korisničkih sučelja Britanske biblioteke, Nacionalne biblioteke Turske i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu. Cilje istražiti kako se korisnička sučelja mogu unaprijediti i oblikovati u strukture orijentirane korisnicima. Istovremeno, istraživanje daje uvid u korisničko ponašanje u redefiniranom bibliotečko-informacijskom okruženju, te ukazuje na probleme sa kojima se susreću korisnici prilikom pristupa digitalnim zbirkama. Rezultati istraživanja mogu poslužiti kao polazište za definiranje smjernica upotrebljivosti korisničkog sučelja za pristup digitalnim zbirkama orijentalnih rukopisa. Orijentiranost ka korisnicima, odnosno jednostavnost upotrebe sučelja kao medija za pristupanje digitalnim zbirkama, ima utjecaja na veću intenciju za korištenjem ove vrste elektronskih izvora informacija. Istraživanje predmetnog rada treba dati doprinos boljem razumijevanju procesa kreiranja korisničkog sučelja, te pomoći u jednostavnosti njegova korištenja. U konkurentskom okruženju omogućavanja pristupa digitalno dostupnim izvorima informacija, naglašena je potreba pozitivnog korisničkog iskustva u interakciji sa informacijskim sistemom i zadovoljstvo korisnika pri ostvarivanju ciljeva, što bibliotekama nudi mogućnost zadržavanja korisnika upravo na njihovom mrežnom mjestu.

Ključne riječi: digitalne biblioteke, digitalne zbirke, korisničko sučelje, vrednovanje korisničkog sučelja

Abstract: This paper presents a study of usability of digital collections of oriental manuscripts through the evaluation of user interfaces of the British Library, the National Library of Turkey and the National and University Library in Zagreb. The aim is to explore how the user interfaces can be improved as the user-oriented structures. At the same time, the research provides insight into user behavior in redefined library and information environment, and points out the problems that users experience while ac-

cessing the digital collections. The research results can serve as a starting point for defining the guidelines of usability of the user interface for access to the digital collections of oriental manuscripts. User orientation, and ease of use as a medium for accessing digital collections has a greater impact on the intention to use these types of electronic resources. The study of the work should contribute to a better understanding of the process of creating the user interface and help in the simplicity of its use. Competitive environment of enabling access to digitally available information resources, stressed out the need for a positive user experience in interacting with the information system and user satisfaction while achieving the objectives, this enables libraries to retain users on their own network sites.

Key words: digital libraries, digital collections, user interface, evaluation of user interfaces

Uvodna razmatranja

Digitalni izvori informacija transformiraju našu svakodnevnicu tako što nam nude mogućnost slobodnog pristupa vrijednim izvorima informacija iz udobnosti doma, pri čemu su dobiveni izvori informacija fleksibilni za upotrebu. Iako postoji niz prednosti digitalnih informacijskih izvora, postoji i niz ograničenja prilikom pristupa digitalnim sadržajima. To posebno postaje vrijedno pažnje promatrano iz korisničkog aspekta. Zbog toga ovaj rad stavlja fokus na korisničko sučelje kao mjesto susreta tehnologije i čovjeka, gdje korpus za analizu predstavljaju digitalne zbirke rukopisne građe na Internetu. "Korisnička sučelja su značajna zbog toga što predstavljaju tačke pristupa sadržajima online dostupnih informacijskih izvora. Kada su u pitanju digitalne kolekcije i digitalne biblioteke, korisnička sučelja mogu biti posebno kompleksna i zahtijevati znatnu količinu znanja za njihovo korištenje" (Vrana 2009, 398). Prema tome, dizajn korisničkog sučelja mora biti u skladu sa postojećim standardima, ali i potrebama korisnika, koji pri kreiranju dizajna sučelja trebaju biti više od imaginarne kategorije. Problemi prilikom pristupa digitalnim informacijskim izvorima putem korisničkog sučelja,

*Prerađeni neobjavljeni završni diplomski rad: Khattab, Džejla. 2014. „Digitalizacijski projekti i njihov utjecaj na redefiniranje bibliotečko-informacijskih službi i usluga.“ Završni diplomski rad. Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu u mentorstvu prof. dr. Lejle Kodrić Zaimović.

najčešće se pojavljuju u zavisnosti od stepena informacijske pismenosti korisnika, stepena iskustva korisnika, njegovih individualnih karakteristika, ali i prirode informacijskog upita i prirode zbirke koja se pretražuje.

Digitalne zbirke nastale kao rezultat digitalizacijskih projekata, ključne su sastavnice digitalnih biblioteka. Pri tome valja naglasiti da je pojam hibridne biblioteke, koja predstavlja kombinaciju tradicionalne i digitalne biblioteke, kao termin, sveprisutan u literaturi, ali ne i u istoj mjeri u upotrebi javnosti (usp. Rikowski 2008, 5). Naime, Bosnu i Hercegovinu kao zemlju u tranziciji u pogledu dosadašnjeg iskustva iz digitalizacije, karakteriše niz parcijalnih projekata. Informacijske ustanove, u okviru vlastitih mogućnosti, realizirale su niz različitih digitalizacijskih projekata, sa akcentom na zaštitu građe u pogledu svrsishodnosti projekta. Projekti u BiH pripadaju atraktivnoj sferi vizualizacije kulturne baštine i prema tome predstavljaju primjere dobre prakse. Projekti su sa tehničkog aspekta korektni, ali praksa pokazuje da postoje nedostaci sa aspekta pristupa digitaliziranom sadržaju, gdje se akcentira potreba za dizajnom sučelja orijentiranom korisniku (engl. *user-centered design*), odnosno dizajnom sučelja imajući na umu potrebe, ograničenja i iskustvo korisnika. Konačni cilj pružanja potpune bibliotečke usluge orijentirane korisniku, jeste omogućavanje slobodnog pristupa digitalnim i digitaliziranim zbirkama online putem infrastrukture Interneta. Pristup digitalnim zbirkama dostupnim online, podrazumijeva ulazak u sferu komunikacije sa informacionim posrednikom.

Za razliku od pasivnih informacijskih sistema kao što je štampani indeks, možemo govoriti i o računarskom sistemu za pronalaženje informacija. Takav sistem se može proširiti uključivanjem čovjeka kao posrednika koji će aktivno pomoći pretraživaču da upit učini jasnijim. Ipak, sistem koji je ključni za pretraživanje digitalnih zbirki, jeste sistem koji se proširuje putem korisničkog sučelja (računarskog interfejsa) u službi posrednika (usp. Vikeri B. S. i Vikeri A. 2006, 233). U savremenom bibliotečkom okruženju, između digitalne zbirke i korisnika je odgovarajuća baza podataka, dok se korisničko sučelje identifikira kao pristupna tačka uz pomoć koje korisnik dolazi do sistema. Pri tome je neophodno uvažavanje korisničkog ponašanja pri traženju informacija i kreiranje sučelja orijentiranog korisniku (usp. Dizdar 2011, 241). „Naime, radi se o poboljšanjima koja se odnose na oblikovanje interfejsa za različite korisnike, na pristupačnost, višeznačnost, pitanja dizajna, osiguravanje pomoći i upita prilikom pretraživanja i, možda najznačajnije, za predmetno pretraživanje – pitanje hiperveza sa drugim zapisima” (Borgman 2002, 133-134). Dakle, uloga posrednika ili interfejsa sastoji se u tome da svoje znanje koristi tako da pospješi vjerovatnoću

pronalaženja poruka koje zadovoljavaju primaočevu informacijsku potrebu (usp. Vikeri B. S. i Vikeri A. 2006, 235). Najbolje korisničko sučelje je ono koje nije primjetno, ono koje dopušta korisniku da se fokusira na informaciju i zadatak njena pronalaženja, a ne na mehanizam upotrijebljen za prezentiranje informacije i realiziranje zadatka (usp. Galitz 2002, citirano prema Vrana 2009, 398).

Predmetni rad se temelji na hipotezi da orijentiranost ka korisnicima, odnosno jednostavnost upotrebe sučelja kao medija za pristupanje digitalnim zbirkama ima utjecaja na veću intenciju za korištenjem ove vrste elektronskih izvora informacija, kao i bolje rezultate prilikom korištenja. Odabir korpusa orijentalnih rukopisa polazi od namjere da doprinese razvojnog putu biblioteka u Bosni i Hercegovini, i to posebno dijelu pisane kulturne baštine - rukopisnoj građi na orijentalnim jezicima. Gazi Husrev-begova biblioteka je odabrana kao polazište za doprinos i to zbog činjenice da je veliki dio rukopisne građe digitaliziran, ali isključivo u svrhu zaštite i očuvanja, dok je omogućavanje pristupa građi putem Interneta sastavni dio strateškog plana razvoja Biblioteke. Prema tome, istraživanje će dati uvid u mnogostroke karakteristike korisničkog sučelja kao tačke pristupa digitalnim zbirkama. Analiza upotrebljivosti digitalnih zbirki dostupnih na webu, realizirana je metodom pregledavanja usklađenosti web sučelja sa smjernicama upotrebljivosti, i to modificirajući ih prema dizajnu kompariranog uzorka. Pri tome je posebno važno naglasiti da tri ključna elementa determiniraju pristup informacijama u kontekstu pristupa digitalnim zbirkama na Internetu – tehnologija, sadržaj (bibliotečke zbirke) i korisnici.

Zbirke rukopisne građe su komparirane na uzorku orijentalnih rukopisa. Evaluacija je izvedena usporodbom korisničkih sučelja digitalnih zbirki rukopisne građe Britanske biblioteke (<http://www.bl.uk/manuscripts/>), Nacionalne biblioteke Turske (<http://yazmalar.mkutup.gov.tr/>) i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (<http://db.nsk.hr/HeritageDetails.aspx?id=1098>). Konsultirani su i drugi portali Web stranica biblioteka u skladu sa zahtjevima toka istraživanja.¹ Rezultati istraživanja su predstavljeni kroz pet kategorija koje predstavljaju mogući pristup vrednovanju digitalnih zbirki rukopisne građe:

- Kategorija 1: Pristup: Pregledavanje (engl. *browsing*) i pretraživanje (engl. *searching*) – osnovno (engl. *basic*) i napredno (engl. *advanced*)
- Kategorija 2: Formulisanje pretraživačkog upita (engl. *query formulation*)- osnovno i

¹ Usp. British Library, <http://www.bl.uk/>, Milli Kütüphane, <http://www.mkutup.gov.tr/tr/Sayfalar/default.aspx>, Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, <http://www.nsk.hr/>.

složeno

- Kategorija 3: Pomoć pri pretraživanju – općenito, kontekstualno, te pokazivanjem primjera
- Kategorija 4: Prikaz rezultata pretraživanja – sortiranje i limitiranje broja rezultata
- Kategorija 5: Mogućnost odabira jezika

Redefiniranje specijalnih zbirki

Dosadašnje iskustvo stečeno kroz digitalizacijske projekte na međunarodnom nivou, dopušta izlučivanje niza prednosti digitalizacije s jedne strane, ali i niza potencijalnih rizika. Ukoliko specijalnu zbirku učinimo dostupnom putem Interneta, sa težnjom ka slobodnom i otvorenom pristupu, jasno je da će se povećati i korištenje takve zbirke. Cjelokupna mreža digitalne građe omogućava i nove načine istraživanja u smislu mogućnosti izrade interaktivnih sadržaja, te bolje preglednosti iz aspekta istraživača (usp. Hirtle 2002, 44). Omogućavanje pristupa i, posljedično tome, porast korištenja specijalnih digitalnih zbirki, znači i širenje kruga korisnika od grupe istraživača na heterogenu skupinu korisnika vrlo različitih profila i motiva pristupa. Poznavajući dosadašnje potrebe i anticipirajući buduće potrebe korisnika stare građe, te uvažavajući svojstva i prednosti elektroničkog medija, digitalizacija bi, u prvom redu, trebala unaprijediti znanstveno-istraživački rad, a potom na kreativan, smislen i nov način predstaviti zbirke stare građe i širem krugu korisnika kroz interpretacijske i reprezentacijske projekte (Katić 2003, 35).

Kada govorimo o mogućim rizicima utjecaja digitalizacijskih projekata na specijalne zbirke, korisno je osvrnuti se na tezu P. Hirtlea o tome da će pod utjecajem digitalizacijskih projekata originalne fizičke jedinice specijalnih zbirki postati manje specijalne. Kako digitalne kopije postaju dostupne za čitanje, iščezava potreba konsultiranja štampanih izvora. S obzirom na to, biblioteke trebaju preispitati budžetsko izdavanje za nabavku građe koja ulazi u sastav specijalnih zbirki, jer je postojanjem digitalnih kopija moguće zadovoljiti potrebe istraživačkog rada (Hirtle 2002, 47-48).

Redefiniranje bibliotečko-informacijskih službi i usluga u doba dostupnosti digitalnih kopija na Webu, znači i redefiniranje dužnosti i zadataka bibliotekara. „Bibliotekari zaduženi za rukopisnu građu također trebaju razviti nove načine prezentacije postojećeg materijala na Webu i to načine koji će motivirati korisnike da posjete repozitorij. Mi treba da znamo koji tip korisnika je zainteresiran za zbirku, koji dijelovi zbirke su zanimljivi za korisnike, te na koji način možemo predstaviti zbirku tako da korisnici prepoznaju njenu vrijednost“ (Hirtle 2002, 49). Prema tome, način na koji će se rukopisne zbirke prilagoditi rede-

finiranom okruženju, determinirat će ih kao aktivne, odnosno stagnirajuće sastavnice umreženog svijeta.

S druge strane, bibliotekari su suočeni sa redefiniranim korisnikom. Kako postoje razlike između tradicionalnog i digitalnog pristupa informacijama, tako su uočene razlike među korisnicima dva različita okruženja. Nicholas i Dobrowolski (2002, 157-162) predlažu novi termin „informacijskog igrača“ (engl. *information player*)“ koji mijenja tradicionalni termin krajnjeg korisnika, reflektirajući redefiniranu ulogu koju je stekao korisnik digitalnog okruženja. „Današnji konzument informacija igra mnogo značajniju, kompliciraniju, kreativniju i uključeniju ulogu u procesu traženja informacija. Termin korisnika je jednodimenzionalan, i dinamičan isključivo u linearnom smislu. Igrač, s druge strane, podrazumijeva multidimenzionalnu uključenost – uključenost kakva je karakteristična za današnje informacijske sisteme kao što je World Wide Web. Igrač je u stalnoj potrazi za novim informacijama, dok je feedback esencijalni dio uspješnog traženja informacija. Igrač je dio sistema, dok je korisnik vrlo često stajao izvan njega“ (Nicholas i Dobrowolski 2002, 158). Usto, autori naglašavaju i rekreacijski aspekt upotrebe sistema za pronalaženje informacija, gdje se ne može precizno odrediti distinkcija između traženja informacija u profesionalne i rekreacijske svrhe. U skladu s tim, redefiniranje uloge korisnika kao „informacijskog igrača“, podrazumijeva i upotrebu digitalnih izvora informacija u rekreacijske svrhe. Informacijski igrač se koristi rezultatima digitalizacijskih projekata kao društvenom aktivnošću koja pruža zadovoljstvo. Ovaj aspekt koji autori naglašavaju, akcentira značaj digitalizacijskih projekata kao produžene ruke tradicionalnih bibliotečkih usluga, ali i kao usluga namijenjenih svim društvenim skupinama, posebno kada je u pitanju digitalizacija kulturne baštine. Omogućavanje pristupa sastavnicama digitalnih zbirki, koje ujedno nose osobinu objekata kulturne baštine, znači obraćanje veoma različitim kategorijama korisnika sa različitim informacijskim potrebama. Informacijski sistem ulazi u kompleksne relacije sa svim kategorijama „informacijskih igrača.“ Prema tome, od iznimnog je značaja afirmirati potpunu uključenost bibliotekara kao informacijskog stručnjaka, te korisnika kao „informacijskog igrača“ u dizajn korisničkog sučelja kao mjestu susreta konzumenta i izvora informacija.

Vrednovanje digitalnih zbirki

Jednostavno upravljanje ili korištenje programa, web stranice ili mobilne aplikacije, povezuje se sa upotrebljivošću kao mjerom kojom se nastoji uspostaviti zadovoljstvo korisnika pri ostvarivanju ciljeva zbog kojih ulazi u interakciju sa informacijskim sistemom (usp. Matešić 2012, 112). Vrednovanje upotrebljivosti korisničkog sučelja, moguće je mjerenjem upotre-

bljivosti uz pomoć pet kvalitativnih komponenti Jakob Nielsen kao vodećeg svjetskog stručnjaka za ovo područje. On razlikuje pet osnovnih elemenata upotrebljivosti: jednostavnost izvršavanja zadataka, efikasnost korisničkog postizanja ciljeva, pamtljivost sistema za mogućnost učinkovitijeg korištenja prilikom slijedećih posjeta, mogućnost pogreške i subjektivno zadovoljstvo korisnika.

Nadalje, Tedd i Large predlažu pet kriterija za evaluaciju koji mogu biti primijenjeni na bilo koje korisničko sučelje: vrijeme koje je potrebno utrošiti za ispravnu upotrebu sučelja, brzina kojom sučelje izvršava korisničke komande, broj grešaka prilikom korisničkog pristupa sučelju, jednostavnost koja omogućava korisniku da upamti sučelje i njegove karakteristike, te lično zadovoljstvo korisnika koji je ušao u interakciju sa sučeljem (Tedd i Large 2005, citirano prema Vrana 2009, 401).

Tragom teorijskih polazišta J. Nielsena i Teda i Largea, korisnička sučelja digitalnih zbirki, vrednuju se kroz pet tematskih kategorija. Odabrane kategorije, temelje se na nekolicini radova iz oblasti proučavanja utjecaja korisničkih sučelja na korištenje digitalnih biblioteka/ digitalnih zbirki unutar hibridnih biblioteka, te je modificirana u skladu sa korpusom istraživanja. Evaluacija digitalnih regionalnih zbirki nastalih kao rezultat projekta *Hrvatska kulturna baština* predstavljena je radu Radovana Vrane, gdje se na modificiran način primjenjuje šest kriterija predloženih od strane autora Xie i Coola, koji u izvornom radu navode slijedeće komparacijske kriterije: izbor baze podataka, formulacija pretraživačkog upita, pristup opciji pomoći, organizacija i način prikaza rezultata pretraživanja, mogućnost pohrane rezultata pretraži-

no nastalom na hrvatskom jeziku.

Pažnje vrijedno je i istraživanje J. Y. L. Thonga, W. Honga i K. Y. Tama, koji kao evaluacijske kriterije analize stepena prihvaćenosti digitalnih biblioteka od strane korisnika, odabiru tri kategorije: karakteristike sučelja, organizacijski kontekst i individualne razlike (usp. Thong, Hong i Tam 2002, 215-242). "Odgovaraјуća tehnologija, kao što je prikladan sistem za pronalaženje informacija i prikladno korisničko sučelje mogu pojednostaviti proces pristupa informacijama, ali to nije konačno rješenje, jer cjelokupan proces umnogome ovisi od pojedinačnih korisnika i njihovih informacijskih potreba, kao i od prirode, kvantiteta i raznovrsnosti sadržaja" (Thong, Hong i Tam 2002, 156). Istovremeno, korisnici uče i stječu sofisticiranije vještine prilikom pretraživanja informacija. "Korisnik može zadobiti nova znanja o sistemu, te biti u mogućnosti da svoje pretraživačke upite formuliра vještije i prikladnije i na taj način osigura bolji izlazni rezultat" (Thong, Hong i Tam 2002, 156).

U procesu pretraživanja informacija, mogu se izdvojiti četiri ključne faze – formulacija, akcija, pregled rezultata i filtriranje rezultata. Ovaj okvir sastavljen od četiri elementa, može poslužiti kao kostur za izgradnju korisničkog sučelja, te osigurati uobičajenu strukturu i terminologiju za pretraživanje informacija, ali i očuvati distinktivne funkcije pojedinačnih digitalnih zbirki i pretraživačkih mehanizama (Thong, Hong i Tam 2002, 158).

Vrednovanje korisničkih sučelja digitalnih zbirki rukopisne građe: Rezultati

Kategorija 1: Pristup

KATEGORIJA 1: PRISTUP			
Korpus digitalne zbirke rukopisa	Pregledavanje	Osnovno pretraživanje	Napredno pretraživanje
Britanska biblioteka (<i>The British Library</i>)	+	+	+
Nacionalna biblioteka Turske (<i>Milli Kütüphane</i>)	-	+	+
Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu	+	+	-

vanja (Xie i Cool 2000, citirano prema Vrana 2009, 402). R. Vrana komparira korisnička sučelja digitalnih zbirki koje su sastavni dio portala nastalog kao rezultat projekta *Hrvatska kulturna baština*, i to na temelju rada Xie i Coola, gdje je prva kategorija izbora baze podataka preformulirana u kategoriju pristupa, i gdje se kao zasebna kategorija pojavljuje kategorija mogućnosti odabira jezika, što je razumljivo s obzirom na to da se istraživanje temelji na korpusu izvor-

Postoje dva bazična modela pristupa informacijama u digitalnim bibliotekama, a to su pregledavanje (engl. *browsing*) i pretraživanje (engl. *searching*) (usp. Chowdhury, G. G. i Chowdhury, S. 2003, 167). Prvi termin se odnosi na pregledavanje sadržaja bez specifično formulisanoг pretraživačkog upita (npr. pregledavanje mrežnih stranica nacionalnih biblioteka, praćenje poveznica, istraživanje zbirki i drugih sadržaja dostupnih kroz korisničko sučelje). Pregledavanje

omogućava pretraživanje kataloga u abecednom ili brojčanom slijedu, kao u rječniku, dok pretraživanjem dolazimo do traženog specifičnog pojma, najčešće upisujući željene termine u prozor za pretraživanje.

Korisničko sučelje digitaliziranih rukopisa Britanske biblioteke nudi mogućnost pregledavanja i pretraživanja kao dvije jasno odijeljene kategorije. Navedene dvije kategorije se korisniku nude kao dvije od pet osnovnih podatkovnih kategorija digitaliziranih rukopisa. Pri tome, opcija pregledavanja prethodi opciji pretraživanja, što je logičan slijed postupka traženja informacija koji se sugerira korisniku. Ukoliko korisnik odabere opciju pregledavanja², pojavit će se ekran sa mogućnošću pregleda rukopisa po signaturi, početnom slovu prezimena autora ili prepisivača, te početnom slovu naslova rukopisa. Korisnik ima uvid u ukupan broj rukopisa za svako pojedino slovo, u zavisnosti od odabrane opcije pregledavanja. Prema tome, odabir opcije pregledavanja rukopisa po signaturi, nudi podatak o ukupnom broju digitaliziranih rukopisa. Klikom na hiperpoveznicu korisnik odlazi do ekrana koji sadrži metapodatke pregledavanog rukopisa, te digitalne fotografije rukopisa.

Vidljivost i prepoznatljivost ponuđenih rubrika u fazi navigacije, može se tematizirati na primjeru Britanske biblioteke. Naime, pretraživanje digitalne zbirke rukopisa neće dati dobre rezultate ukoliko pretraživački upit nije formuliran na ispravan način. Iako korisnik ima određeno predznanje pomoću kojeg može da definira konkretan upit, koji se može odnositi na autora, naslov djela, prepisivača i sl., praksa pokazuje da je najčešće potrebno da sistem proširi njegovo znanje. Naime, poznavalac orijentalne kulture i jezika, formulirat će upit na jeziku djela koje pretražuje. Međutim, ukoliko *Petoknjižje*, odnosno *Hamse* orijentalnog pjesnika Nizamija koji je stvarao na perzijskom jeziku, pretražimo na navedeni način originalnog naziva, Britanska biblioteka ne daje nikakve rezultate. Pokazuje se da je neophodno izraditi odgovarajuće upute za korisnike, posebno kada je riječ o ispravnom pisanju naslova klasičnih orijentalnih rukopisa. Britanska biblioteka rješenje upute korisnicima nalazi u blogovima formiranim za pojedine popularne i specifične zbirke, među kojima se nalazi i blog azijskih i afričkih studija, a koji kao potkategoriju nudi perzijske rukopise.³

Za evaluaciju funkcije navigacije Britanske biblioteke, mogućnost pregledavanja bloga se može izdvojiti kao kategorija vrijedna pažnje. Prilikom navigacije,

sa kojom započinjemo od naslovnice Biblioteke, potkategoriju sa blogovima nalazimo u istom odjeljku zajedno sa rubrikom digitalnih zbirki, uključujući i rukopise koji su predmet istraživanja. Vidljivost bloga je očiglena, ali nedostaje prepoznatljivost njegove funkcije. Naime, blog sadrži popis perzijskih rukopisa koji su u cjelosti dostupni kroz zbirku digitalnih rukopisa, što je vidljivo na slici 1. Popis digitaliziranih rukopisa ujedno predstavlja direktnu poveznicu na pojedinačne naslove. Digitalne inačice rukopisa nude mogućnost odabira pregleda pojedinih stranica ili pregled po dvije stranice u formatu knjige, pogodnom za čitanje. Osim toga, popis uključuje i poveznice prema kataloškom opisu, objavama na blogu, ilustracijama, te drugim povezanim dokumentima, ukoliko su dodijeljeni pojedinačnom naslovu.

Slika 1: Popis digitaliziranih perzijskih rukopisa dostupnih na blogu Britanske biblioteke⁴

Blogovi Britanske biblioteke predstavljaju iznimno uspješno rješenje pružanja pomoći korisniku, a koje izlazi izvan okvira krutog tekstualnog sadržaja. Kako zbog načina prezentiranja sadržaja, tako i zbog činjenice da predstavljaju alat Web 2.0 koji podrazumijeva korisničku participaciju, blogovi pružaju primjer dobrog rješenja koji zamjenjuju tradicionalne alate biblioteke 1.0. Ipak, blog kao savremeno, te pod utjecajem digitalizacijskih projekata redefinirano rješenje pružanja pomoći korisniku, nije vidljiv kroz korisničko sučelje jednostavnog i naprednog pretraživanja. Potpuna pomoć korisniku je moguća osiguravanjem poveznice sa svim blogovima, ili preciznije sa blogom koji se odnosi na rukopise, i to u jasno vidljivom i prepoznatljivom obliku na sučelju kreiranom za pretraživanje. Na taj način će lista digitaliziranih perzijskih rukopisa pomoći korisniku prilikom oblikovanja pretraživačkog upita, čija će adekvatnost dovesti do relevantnih rezultata pretraživanja. Blogovi kao vid savremenog komunikacijskog kanala, na primjeru Britanske biblioteke, predstavljaju podršku sistemu za pronalaženje informacija, koji putem sučelja komunicira sa korisnicima. S obzirom na informacije koje nudi, blog se ovdje pojavljuje kao dopunska funkcija korisničkog sučelja i to kao način instruiranja korisnika, ali i način prezentacije predznanja koje je neophodno za uspješne rezultate traženja. Na taj način se korisniku izlazi u susret, jer se biblioteke nameću kao "skrbničke" ustanove (usp. Kodrić 2010, 130), koje mijenjaju tradicionalnu poziciju "korisnika u životu biblioteke na biblioteku u životu korisnika" (Cedeira Serantes 2009, citirano prema Kodrić 2010, 130). U analiziranom primjeru, blog predstavlja alat kojim se realiziraju bibliotečke usluge, i to u rede-

2 British Library. 2015. Sučelje pregledavanja digitalnih rukopisa Britanske biblioteke. 2. decembra 2015. <http://www.bl.uk/DIPSDiscovery/UI/Browse.aspx>

3 British Library. 2015. Asian and African studies blog. 2. decembra 2015. <http://britishlibrary.typepad.co.uk/asian-and-african/>

4 British Library. 2015. Asian and African studies blog. 24. novembra 2015. http://britishlibrary.typepad.co.uk/asian-and-african/persian.html#fragment_name

finiranom okruženju, omogućeno iskorištavanjem i afirmiranjem Web 2.0 tehnologija.

U primjeru Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, digitaliziranu baštinu čini izbor najznačajnijih djela iz njenog fonda, koji su preneseni u digitalni oblik. Količina sadržaja je veoma mala, posebno kada se radi o svakoj pojedinačnoj zbirci. Prema tome, za korisnika je jednostavnije da pregledava zbirku, nego da je pretražuje.⁵

Iako se pri kreiranju korisničkog sučelja digitalnih zbirki rukopisne građe, može pretpostaviti da korisnik koji pristupa zbirci ima određeno predznanje o pretraživanoj oblasti, mora se računati i na grupu korisnika koji istražuju kulturnu baštinu radi općeg obrazovanja, zadovoljstva ili kulturnog užitka. Dakle, u kategoriji pristupa, funkcija pregledavanja treba biti usmjerena na nove korisnike, posebno ako uzmemo u obzir da pregledavanje obično prethodi samom pretraživanju. S druge strane, funkcija pretraživanja mora računati na korisnike sa iskustvom koji posjeduju sofisticiranije vještine pretraživanja predmetne oblasti. To se posebno odnosi na kreiranje opcije naprednog pretraživanja koja se pokazuje kao neizostavna u korisničkom sučelju digitalnih zbirki rukopisne građe.

Kategorija 2: Formulisanje pretraživačkog upita

vanja ličnih informacijskih potreba, kao i način reprezentacije istih (usp. Xie 2000, 12) "U fazi formulisanja problema važna su tri aspekta predstavljanja, tri svojstva pitanja: važnost, preciznost, specifičnost" (Vikeri B. S. i Vikeri A. 2006, 241).

Dobro korisničko sučelje uveliko povećava kvalitet interakcije između čovjeka sa informacijskim sistemom. Dizajn sučelja obuhvaća sve što se pojavljuje na ekranu korisnika, način na koji korisnici to vide i način na koji time upravljaju (usp. Chowdhury, G. G. i Chowdhury, S. 2009, 162). Korisničko sučelje digitalne biblioteke, u idealnim uvjetima, treba da bude jednostavno i intuitivno tako da ga lako može koristiti bilo ko, bez prostornih ograničenja. Razumljivo je da o ovome možemo govoriti isključivo kao o idealnim uvjetima, jer ne postoji stvarna mogućnost zadovoljavanja svih potencijalnih korisničkih potreba, s obzirom na dobne razlike korisnika, predmet interesovanja, njihove lingvističke i kognitivne sposobnosti, profesiju, te socijalni i ekonomski kontekst. Osim toga, isti dizajn sučelja nije primjenjiv na sve informacijske sadržaje (usp. Chowdhury, G. G. i Chowdhury, S. 2003, 162). To se posebno potvrđuje kroz istraživački korpus predmetnog rada, gdje se ukazuje na specifičnosti orijentalnih rukopisa kao sastavnica digitalnih zbirki. Upečatljiva je specifična mogućnost pretraživanja prema imenu prepisivača,

Korpus digitalne zbirke rukopisa	Osnovno	Napredno
Britanska biblioteka (<i>The British Library</i>)	+	+
Nacionalna biblioteka Turske (<i>Milli Kütüphane</i>)	+	+
Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu	+	-

Formulisanje upita, tako da bude adekvatan izraz potrebe za informacijama, iziskuje više od razumijevanja njegove sintakse i standardne terminologije. Neophodno je znanje o predmetnoj oblasti sistema za pretraživanje. Također je potrebno znanje o načinima na koje je taj predmet organiziran unutar baze podataka. Za povremenog korisnika sistema za pretraživanje, formulisanje upita može biti težak i vremenski zahtjevan postupak (usp. Vikeri B. S. i Vikeri A. 2006, 165). Sistem treba da pruži asistenciju korisniku kako bi što preciznije oblikovao svoj upit. S druge strane, proces formulacije upita jeste proces korisničkog razumije-

⁵ Na isti zaključak upućuje i R. Vrana prilikom evaluacije korisničkih sučelja digitalnih zbirki portala Hrvatska kulturna baština.

što je posebnost svih vrsta rukopisa.

Kao medij između sistema i korisnika, sučelje predstavlja platformu za izvođenje korisničkih aktivnosti. Dobro dizajnirano sučelje može pomoći korisniku u jednostavnijoj upotrebi sistema, tako što će mu minimalizirati napore prepoznavanja pojedinih objekata na ekranu, ili tako što će mu omogućiti jednostavnu navigaciju (usp. Meadow, Wang i Yuan, 1995, 490-505). Iako ne govorimo o digitalnim bibliotekama koje u pravilu imaju jako velike zbirke, bilo koji vid omogućavanja pristupa digitalnim zbirkama podrazumijeva postojanje različitih vrsta digitalizirane ili izvorno digitalne bibliotečke građe. Prema tome, korisničko sučelja mora biti izgrađeno na način da podržava funkciju pregledavanja različitih zbirki, kako

digitalnih, tako i onih koje su dostupne u biblioteci, te pretražive putem online kataloga. "Pristupačnost sistema će također povećati korisnikovu percepciju jednostavne upotrebe platforme za pregledavanje i pretraživanje digitalnih izvora informacija" (Thong, Hong i Tam 2002, 220). Naime, dobro organizirano i pažljivo dizajnirano korisničko sučelje može pomoći korisniku da brže pregleda i lakše prepozna za njega relevantne informacije.

Od prozora specijaliziranih za rukopisnu građu, vrijedna pažnje je mogućnost pretraživanja prema autoru i prepisivaču na primjeru Britanske biblioteke. Veliki broj rukopisnih knjiga ne posjeduje instancu autora, te se prepisivač pojavljuje kao jedini nosilac autorstva. Moguće je pretražiti i prema porijeklu rukopisa. Ova mogućnost ne predstavlja veliku pomoć ni za korisnika sa dobrim predznanjem rukopisne knjige i načina pretraživanja. Međutim, odjeljak porijekla rukopisa u rezultatima pretraživanja daje neophodne, i nadasve, specifične informacije o rukopisu, te na neki način predstavlja put dolaska rukopisa u Britansku biblioteku. Osim toga, feedback pretraživanja nudi i odjeljak sa bibliografijom koja se odnosi na pretraživani naslov, a koja sadrži izvore koje je poželjno konsultirati. Popis relevantnih izvora vezanih za pretraživani naslov ujedno pruža i potpunu informacijsku uslugu za pojedinačni korisnički upit. Naravno, nije riječ o kontekstualiziranoj formi informacijskog usluživanja, ali su podaci i dalje personalizirani jer daju odgovor na specifičan korisnički upit.

Nadalje, Nacionalna biblioteka Turske za pretraživanje digitalne zbirke rukopisa nudi mogućnost osnovnog pretraživanja, koje je prošireno sa listom rezultata najčešće pretraživanih formulacija. Pri tome je vidljiv i rezultat pretraživanja najčešćih korisničkih upita, uz pomoć kojeg možemo pratiti odziv formuliranog upita i usporediti ga sa načinom formuliranja prvobitnog pretraživačkog upita od strane korisnika (slika 2.) Ovaj vid dopunjavanja opcije jednostavnog pretraživanja, ima ulogu opcije pomoći koja će zbog svoje vidljivosti, prepoznatljivosti i jednostavnosti korištenja biti funkcionalna za veliki broj korisnika. Posebno ako uzmemo u obzir otpor korisnika prilikom susreta sa opširnim tekstualnim uputama koje su najčešći vid pomoći pri pretraživanju.

Slika 2: Sučelje osnovnog pretraživanja digitalne zbirke rukopisa Nacionalne biblioteke Turske

Zapravo je pisanje konkretnog pojma ili sintagme u prozor za pretraživanje glavni izazov za mnoge korisnike. Pretpostavljamo da korisnik koji može uspješno odabrati željenu zbirku u ponuđenom mnoštvu mrežne stranice biblioteke, ima određeno predznanje i konkretnu namjeru zbog koje ulazi u proces pristupa informacijama. Ipak, ni određeno predznanje ko-

risnika o građi koju pretražuje u svrhu istraživanja, neće pomoći u rješavanju nedoumica vezanih za izbor različitih fonetskih varijanti oblikovanog pretraživačkog upita, ili pitanje sinonima, upotrebe općeg ili specifičnog pojma i sl. (usp. Chowdhury, G. G. i Chowdhury, S. 2003, 160). S tim u vezi, posebno je izazovan pristup korpusu digitalnih rukopisa. Korisničko sučelje za pretraživanje rukopisne građe mora biti oblikovano na način da podržava specifičnosti pomenute građe, kao što je npr. opcija odabira turskog alfabeta za orijentalne rukopise na turskom jeziku i sl. To se posebno odnosi na kategoriju pristupa i oblikovanja pretraživačkog upita.

Nadalje, da bi korisnik došao do naprednog pretraživanja, ne uvjetuje mu se prvobitno konsultiranje jednostavnog pretraživanja, što je pozitivna karakteristika dizajna sučelja, jer pretpostavlja profile korisnika različitog predznanja. Tako Britanska biblioteka pod opcijom pretraživanja direktno nudi napredno pretraživanje, dok je jednostavno pretraživanje ponuđeno na naslovnici digitaliziranih rukopisa. Nacionalna biblioteka Turske također nudi dvije opcije pretraživanja kao zasebne kategorije. Dakako, oba primjera naprednog pretraživanja nude nekolicinu opcija za formuliranje kompleksnih upita.

Mogućnost izbora različitih načina pretraživanja (jednostavnog, složenog, komandnog), pruža mogućnost izbora u odnosu na korisničke potrebe. Pri tome, sučelje naprednog pretraživanja mora biti posebno dizajnirano za svaku pojedinu zbirku. Sučelje naprednog pretraživanja Nacionalne biblioteke Turske daje iznimno uspješan primjer specijaliziranih polja za preciziranje korisničkog upita. Korisniku se nudi mogućnost detaljne pretrage specijaliziranih polja – opcija odabira turskog alfabeta, mogućnost pretraživanja prepisivača, vremena nastanka originalnog rukopisa i vremena nastanka prijepisa prema gregorijanskom i hidžretskom kalendaru, vrsti pisma, vrsti papira, predmetu rukopisa i dr.

(slika 3.)

S obzirom na to da se nudi mogućnost pretraživanja navedenih različitih podataka, možemo zaključiti da je i svaki rukopis koji se nalazi u digitalnoj zbirci opisan svim ovim standardiziranim metapodacima

(slika 4.)

Prvi koraci u poboljšanju korisničkog sučelja mogući su uključivanjem Web 2.0 alata unutar mogućnosti pretraživanja. Shneiderman predlaže veću korisničku kontrolu nad opcijama pregledavanja i pretraživanja. Kako je traženje informacija kreativan čin, korisnicima je potrebno ponuditi mogućnost eksploatacije znanja iz tog kreativnog procesa. Potrebno im je ponuditi mogućnost pohranjivanja rezultata pretraživanja u odgovarajući sistem ili softver za kasniju upotrebu, te mogućnost personalnih bilješki za dalji rad

(usp. Shneiderman, citirano prema Chowdhury, G. G. i Chowdhury, S. 2003, 174).

Kategorija 3: Pomoć pri pretraživanju

za formuliranje upita, te im olakšavaju sam proces formulacije (usp. Xie 2000, 11). Vizualni način podučavanja bi dao efikasnije izlazne rezultate, u odnosu

Korpus digitalne zbirke rukopisa	Općenito	Kontekstualno	Primjeri
Britanska biblioteka (<i>The British Library</i>)	+	-	-
Nacionalna biblioteka Turske (<i>Milli Kütüphane</i>)	-	-	+/-
Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu	+	-	-

Dobro osmišljen mehanizam pružanja pomoći treba sadržavati različito kreirane forme upućivanja korisnika. Mehanizam pomoći treba sadržavati kombinaciju objašnjenja koja se pojavljuju na ekranu, jasno vidljive ikone pomoći, kao i primjere koji su neophodni za optimalno korištenje sistema i koji su namijenjeni korisnicima različitog nivoa znanja i iskustva (usp. Xie 2000, 13). Iskustvo upotrebe opcije mehanizma pomoći pokazuje da se najčešće radi o općenito kreiranom mehanizmu koji nije osjetljiv na kontekst. Od korisnika se često traži da odabere jednu od ponuđenih tematskih polja mehanizma pomoći ili da pristupi opciji pretraživanja. Zadovoljstvo korisnika prilikom upotrebe mehanizma pomoći bit će narušeno jer je za korisnika vrlo teško da identificira svoj problem i ponudi ga ili pretraži u mehanizmu pomoći. Za korisnika bi, posebno pri pružanju pomoći za unaprijed utvrđene obrasce pretraživanja, najviše koristilo postojanje konkretnih primjera. Popunjen obrazac pretraživanja, kao i prikaz rezultata pretraživanja za dati primjer, korisniku bi ponudili potpuni uvid u ono što se očekuje od njega pri formulisanju upita. Na taj način bi sistem pružio pomoć korisniku prilikom najosjetljivije faze korisničke navigacije – formulisanja upita, odnosno unošenja pojma. "Primjeri" nude korisniku mogućnost vizualiziranja informacija vezanih

na linearni tekst koji većina korisnika konsultira tek nakon što je iskušao sve njemu poznate načine navigacije i pretraživanja. Jednostavnije je primijeniti već postojeću formulu, nego iščitavati tekstualni sadržaj koji u konačnici može da ne ponudi odgovor na traženo pitanje.

Blogovi zbirke Britanske biblioteke, koji se odnose na najrazličitije sadržaje, nude mogućnost pristupa listama digitaliziranih jedinica građe, podijeljenih prema tematskim ili geografskim kriterijima. Postojanje liste svih digitaliziranih rukopisa srednjovjekovne kulture, perzijske kulture, malajske kulture i dr. nudi veću egzemplarnost od konkretnog mehanizma pomoći. Nedostatak nepostajanja poveznice za blogove zbirki sa naslovnice digitaliziranih rukopisa bi se jednostavno mogao riješiti, što bi upotpunilo korisničko instruiranje savremenim Web 2.0 alatom.

Ipak, nijedno vrednovano sučelje ne nudi mogućnost kontekstualne pomoći koja je neophodna kada se korisnik kreće kroz samu zbirku. „Kako digitalne zbirke dostupne putem Interneta postaju sve brojnije, i kako su veoma različite, općenita i kontekstualna pomoć će postati neophodne sastavnice svih digitalnih zbirki. Taj problem je delikatniji ukoliko se razmišlja o uključivanju digitalnih kolekcija u obrazovne procese škola i univerziteta“ (Vrana 2009, 404). I pored

KATEGORIJA 4: PRIKAZ REZULTATA PRETRAŽIVANJA		
Korpus digitalne zbirke rukopisa	Sortiranje rezultata	Limitiranje broja rezultata
Britanska biblioteka (<i>The British Library</i>)	+	+
Nacionalna biblioteka Turske (<i>Milli Kütüphane</i>)	-	-
Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu	-	-

rješavanja pitanja osiguravanja različite vrste pomoći, za korisnike digitalnih zbirki rukopisne građe, zbog specifičnosti samog sadržaja, specifičnosti relevantnih bibliografskih podataka, te posljedično tome, specifičnosti elemenata uključenih u pretraživanje, najznačajnija je realizacija opcije egzempliraja. Evaluacija korisničkih sučelja kompariranih digitalnih zbirki pokazuje da je za digitalnu zbirku rukopisa neophodno ponuditi primjere u obliku već popunjenih Web obrazaca, radi bržeg savladavanja sistema i rješavanja nedoumica posebno kod novih korisnika koji nisu upoznati sa sadržajem zbirke.

Za evaluaciju rezultata pretraživanja, sistem korisniku mora pružiti podršku organizirajući njegove rezultate iz različitih aspekata, te prikazom rezultata pretraživanja u različitim formatima. „Organizacija i prikaz rezultata pretraživanja kao svojevrsan menadžment rezultata pretraživanja, pomažu korisniku u pronalaženju rezultata koji najbolje odgovaraju njihovim potrebama“ (Vrana 2009, 404). Pri tome se pod podrškom sistema korisniku podrazumijevaju mehanizmi za sortiranje rezultata, što znači mogućnost odabira redoslijeda dobivenih rezultata s obzirom na autora, datum i sl. Osim toga, od sistema se očekuje i mogućnost limitiranja rezultata kroz određeni broj filtera. Često se korisniku nudi i mogućnost odabira veličine ekrana, odnosno broja rezultata koje želi vidjeti na svom ekranu.

U narednom primjeru, Nacionalna biblioteka Turske, iako posjeduje zbirke rukopisa sa velikim brojem jedinica, ne nudi mogućnost sortiranja rezultata kroz pojedine kategorije. Iako je pretraživački upit *Petoknjižja (Hamse)* Nizamija, limitiran kroz autora i naslov, u konačnici se korisniku nudi 12 jedinica dobivenih kao rezultat pretraživanja. Pri tome, ne postoji mogućnost sortiranja rezultata. Jedinu pomoć predstavlja informacija o postojanju/ nepostojanju digitalnih fotografija traženog rukopisa (slika 6). Primijećeno je i da se korisnik ne može vratiti na rezultate pretraživanja, ukoliko je odabrao jednu od ponuđenih jedinica za detaljniji pregled, te pristup digitaliziranoj verziji. Korisnik tada mora ponovo dati komandu za pretraživanje svog upita.

(slika 5.)

(slika 6..)

Zapravo je jedini koji u konačnoj analizi može da vrednuje rezultat krajnji korisnik koji mora da procijeni da li primljene poruke osiguravaju ili se čini vjerovatnim da će osigurati informaciju koja je dostatna da zadovoljili njegovu potrebu (usp. Vikeri B. S. i Vikeri A. 2006, 234).

Kako je jedna od temeljnih osobina elektronskog dokumenta njegova neovisnost od vremena i prostora, te kako zbog toga, digitalne zbirke mogu konsultirati korisnici iz svih dijelova svijeta, neophodno je omogućiti prvenstveno bilingualnu prezentaciju sadržaja

KATEGORIJA 5: MOGUĆNOST ODABIRA JEZIKA	
Britanska biblioteka (<i>The British Library</i>)	+/-
Nacionalna biblioteka Turske (<i>Milli Kütüphane</i>)	+/-
Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu	-

Britanska biblioteka nudi mogućnost sortiranja rezultata s obzirom na četiri kategorije – rukopis, autora, naslov i datum. Vidljiva je i mogućnost odabira željenog broja prikaza na ekranu, te mogućnost limitiranja rezultata, koja korisnika vraća na ekran pretraživanja gdje može da promijeni i preoblikuje zahtjev za pretraživanje (slika 5). Odabirom jednog od ponuđenih rezultata pretraživanja, korisniku je omogućeno pregledavanje metapodataka, te pristup digitalnom sadržaju rukopisa.⁶ Korisniku se nudi i opcija povratka na rezultate pretraživanja.

6 British Library. 2015. Rezultati pretraživanja digitalne zbirke rukopisa Britanske biblioteke. 29 decembra 2015. http://www.bl.uk/manuscripts/FullDisplay.aspx?index=0&ref=Add_MS_25900

dostupnih na mrežnim stranicama. Mogućnost odabira jezika korisničkog sučelja je izuzetno značajna jer omogućava vidljivost, i osim toga, predstavlja ključ uspjeha za internacionalnu promociju kulturne baštine. Internacionalizacija sadržaja je moguća pružanjem mogućnosti odabira engleskog jezika.

Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu na naslovnici mrežne stranice nudi mogućnost odabira engleskog jezika uz hrvatski, te je pri organiziranju sadržaja vrlo temeljita na oba jezika. Međutim, mogućnost odabira jezika ne postoji kao opcija na naslovnici portala digitalizirane kulturne baštine, što je veliki nedostatak, jer onemogućava vidljivost kulturne baštine zemlje na međunarodnom nivou. Nacio-

nalna biblioteka Turske nudi mogućnost odabira engleskog i arapskog jezika, ali je istraživanje pokazalo nepotpunost prijevoda određenih dijelova sadržaja, koji su posebno značajni za ispunjenje drugih vitalnih funkcija korisničkog sučelja. Britanska biblioteka ne nudi mogućnost odabira jezika, ali budući posjetioči mogu na personalne računare pohraniti dokument sa informacijama za internacionalne posjetioce – radno vrijeme Biblioteke, način registracije i odgovarajuća uputstva, i to na 20 jezika, uključujući hrvatski i srpski.

Diskusija

Usvajanje jednog informacijskog sistema od strane korisnika, određeno je sa dvije temeljne karakteristike sistema: jednostavnosti korištenja i omogućavanja korisničke kontrole (usp. Thong, Hong i Tam 2002, 215-242). Dok jednostavnost korištenja predviđa da sistem bude jednostavan za upotrebu tako što će korisnik intuitivno moći da se kreće po sučelju, omogućavanje korisničke kontrole podrazumijeva korisničku uključenost. Jednostavnost korištenja se odnosi na upotrebu sistema čije se korištenje može lako savladati i koji omogućava jednostavnu navigaciju, te koji podržava efikasnost pronalaženja informacija, dok s druge strane, mogućnost korisničke kontrole sugerira prilagodljiv sistem koji je lako razumjeti, kojim se može manipulirati i koji inkorporira različite mogućnosti namijenjene korisnicima (usp. Xie 2000, 19). Prema tome, dizajn navigacijskog sučelja, posebno u smislu odabira željene zbirke čiji se sadržaj želi pretražiti, mora osigurati korisničku kontrolu. Još značajniju ulogu korisnička kontrola ima kada je u pitanju odabir različitih načina pretraživanja – jednostavnog, naprednog, komandnog i sl. Bitnu ulogu igra i uzajamna usklađenost ove dvije karakteristike korisničkog sučelja. Kao primjer neusklađenosti jednostavnosti korištenja i korisničke kontrole izdvaja se komandno (naredbeno) pretraživanje, koje se za veliki broj korisnika pokazalo neupotrebljivim zbog kompleksnosti korištenja (usp. Xie 2000, 20).

Isti zahtjevi se ne postavljaju pred sve evaluacijom komparirane kategorije. Kategorije mehanizama pomoći i prikaza rezultata pretraživanja ne iziskuju visok stepen kognitivnih sposobnosti korisnika, te ne zahtijevaju posebnu usklađenost jednostavnosti korištenja i korisničke kontrole nad operacijama.

Dakle, jednostavnost korištenja se može postići strukturalnim dizajnom sučelja, ali je za omogućavanje kontrole neophodna kolaboracija, odnosno partnerski odnos između korisnika i sistema. U kategoriji pristupa, sistem mora ponuditi mogućnost širenja korisničkog znanja. To se može na prvom mjestu postići upotrebom metode egzempliranja, tj. davanjem primjera u različitim oblicima i na različitim nivoima. Sučelje jednostavnog pretraživanja Nacionalne bibli-

oteke Turske nudi određeni vid davanja primjera kroz listu najčešće pretraživanih pojmova u vidu historije pretraživanja. U kategoriji pristupa bi korisnicima trebalo nuditi primjere već ispunjenih obrazaca ili pristup bazi pretraživanih korisničkih upita. Posebno u kategoriji pristupa i oblikovanja korisničkog upita, koje iziskuju najveći stepen korisničke kontrole u kombinaciji sa jednostavnošću sistema, informacijskim stručnjacima se nudi otvoren prostor za realizaciju alata koji mogu proširiti korisničko znanje u pretraživanoj oblasti. Poželjna je težnja uključivanja alata Weba 2.0 koji korisnike pozivaju na participaciju. Naime, dizajn sistema koji je istovremeno intuitivan i koji pruža mogućnost personalizacije, poseban je izazov za sve učesnike procesa kreiranja sučelja. Izazov se može savladati jačanjem sistema, ali i samih korisnika (Xie 2000, 22). Korisnik se može osnažiti znanjem. Uspješna realizacija osnaživanja korisničkog znanja alatom Weba 2.0 ostvarena je blogovima Britanske biblioteke, koji nude informacije, interaktivne sadržaje, poveznice prema drugim relevantnim objavama na blogu i ilustracijama, te drugim povezanim dokumentima. Osim toga, blogovi uključuju i u pretraživanju iskoristive alate, poput liste digitaliziranih rukopisa.

Nadalje, kategorija prikaza rezultata treba ponuditi način organizacije koji nudi multiplicirane mogućnosti prikaza, pomoću kojih će korisnik moći efikasno vrednovati same rezultate. S druge strane, mehanizmi pomoći trebaju uključivati veći broj kontekstualnih mehanizama, koji će korisnika pratiti u svim njegovim koracima, kao i već pomenute mehanizme egzempliranja.

Dakle, nijedan proces pronalaženja informacija ne može biti ostvaren bez uključivanja kognitivnih sposobnosti korisnika, ali dobar online sistem za pronalaženje informacija koji sa korisnikom komunicira posredstvom sučelja, može proširiti ljudsko znanje i osigurati bolje izlazne rezultate, kao i zadovoljstvo korištenja. Digitalizacija je redefinirala i osnažila tradicionalne uloge biblioteka, posebno uloge pohrane i zaštite građe, ali i pružanje pomoći korisniku kao jednu od ključnih uloga. Istraživanje pokazuje da je neizostavna saradnja informacijskih i informatičkih stručnjaka, te pojedinačni pristup dizajnu svake specifične digitalne zbirke. „No, digitalizacija donosi tako dubokosežne tehnološke promjene, da je u nastavnim planovima učilišta potrebno za to predvidjeti i školovanje posve novih profila stručnjaka“ (Law 1999, citirano prema Živković 2001, 204).

Zaključak

Vrednovanje korisničkih sučelja digitalnih zbirki, neophodna je aktivnost koju treba sprovoditi kako prilikom omogućavanja pristupa digitalnim zbirka-

ma i kreiranjem korisničkog sučelja, tako i nakon tog procesa – prilikom upotrebe digitalnih informacijskih izvora. Evaluacija na kojoj se temelji predmetni rad, kao i slična istraživanja, sve više će dobiti na značaju zajedno sa rastućim potrebama korisnika digitalnih izvora informacija kojih je sve više dostupno putem Interneta. Rezultati istraživanja pokazuju da Britanska biblioteka može poslužiti kao primjer dobre prakse za različite evaluirane kategorije, posebno kategoriju pristupa. Upotreba bloga kao alata Weba 2.0 u svrhu informiranja / instruiranja korisnika korespondira sa težnjom redefiniranog bibliotečkog okruženja, koje boravi u virtualnim prostorima gdje se nalaze i korisnici. S druge strane, komparacija kategorije pristupa iz aspekta Web obrasca koji se nudi za napredno pretraživanje, na primjeru Nacionalne biblioteke Turske, nudi iznimno uspješan primjer. Mogućnost formulisanja upita prema vrlo specifično oblikovanim prozorima za pretraživanje, pokazuje iskustvo u izgradnji i upravljanju rukopisnim zbirkama orijentalnih rukopisa. Upravo zbog uspješnosti realizacije kategorije pristupa u ovom segmentu, te zbog zajedničke kulturno-historijske tradicije orijentalne građe, primjer Nacionalne biblioteke Turske može poslužiti kao primjer dobre prakse za bosanskohercegovačke biblioteke koje čuvaju orijentalnu rukopisnu knjigu i rade na omogućavanju pristupa digitalnim kopijama.

Izvori i literatura

- Bevan, N. 1995. "Measuring usability as quality of use" *Software Quality Journal* 4: 115–150. <http://www.nigelbevan.com/papers/qusab95.pdf>. Datum pristupa: 6.2.2013.
- Borgman, Christine L. 2002. *Od Gutenbergova izuma do globalnog informacijskog povezivanja: pristup informaciji u umreženom svijetu*. Lokve: Naklada Benja, Zadar: Gradska knjižnica.
- British Library. Datum pristupa 29.12.2015. <http://www.bl.uk/>
- Chowdhury, G. G. i Chowdhury, S. 2003. "Information acces and user interfaces." U *Introduction to digital libraries*, 152-177. London: Facet Pub. http://www.facetpublishing.co.uk/downloads/file/sample_chapters/459.pdf. Datum pristupa: 2.4.2015.
- Dizdar, Senada. 2011. *Od podatka do metapodatka*. Sarajevo: Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine.
- Gorman, Michael. 2000. *Our Enduring Values*. Chicago: London: American Library Association.
- Granov, Alma i Dizdar, Senada. 2010. "Kulturna informacija i korisnički interfejs" *Bosniaca* 15 (15): 11-19.
- Hirtle, Peter. B. 2002. "The Impact of Digitization on Special Collections in Libraries: 42-52. <https://ecommons.library.cornell.edu/bitstream/1813/14206/2/37.1hirtle.pdf>. Datum pristupa: 2.4.2015.
- Katić, Tinka. 2003. "Digitalizacija stare građe" *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 46 (3-4): 33-47. [http://www.hkdrustvo.hr/datoteke/96/vbh/God.46\(2003\),br.3-4](http://www.hkdrustvo.hr/datoteke/96/vbh/God.46(2003),br.3-4). Datum pristupa: 2.4.2015.
- Kodrić, Lejla. 2010. *Digitalne informacijske usluge u baštinskim ustanovama*. Sarajevo: Biblioteka Sarajeva.
- Liu, Jia. 2008. "Digital Library and Digital Reference Service: integration and mutual complementarity" *Policy Features in Education* 6 (1): 59-76. http://www.worldwords.co.uk/pdf/validate.asp?j=pfie&vol=6&issue=1&year=2008&article=7_Jia_Liu_PFIE_6_1_web. Datum pristupa: 3.3.2015.
- Meadow, C. T., Wang, J. i Yuan, W. 1995. "A study of user performance and attitudes with information retrieval interfaces" *Journal of the American Society for Information Sciences* 46: 490-505.
- Milli Kütüphane. Datum pristupa: 5.12.2015. <http://www.mkutup.gov.tr/tr/Sayfalar/default.aspx>
- Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu. Datum pristupa: 5.12.2015. <http://www.nsk.hr/>
- Nicholas, David i Dobrowolski, Tom. 2000. "Re-branding and Re-discovering the Digital Information User" *Libri* 50: 157-162. <http://librijournal.org/pdf/2000-3pp157-162.pdf>. Datum pristupa: 7.3.2015.
- Nielsen, J. 1994. "Heuristic evaluation" U Nielsen, J. i Mack, R.L. ur. *Usability Inspection Methods*. New York: Wiley & Sons.
- Nielsen, J. 2005. "Ten Usability Heuristics. http://www.useit.com/papers/heuristic/heuristic_list.html. Datum pristupa: 10.2.2013.
- Plantak Vukovac, Dijana i Orehovački, Tihomir. "Metode vrednovanja web upotrebljivosti": 171-182. https://bib.irb.hr/datoteka/473208.PlantakVukovac_Orehovacki.pdf. Datum pristupa 3.11.2015.
- Rikowski, Ruth. 2008. "Digital Libraries and Digitisation: an overview and critique" *Policy Futures in Education* 6 (1): 5-20.
- Thong, J. Y. L., Hong, W i Tam, K. Y. 2002. "Understanding user acceptance of digital libraries: what are the roles of interface characteristics, organizational context, and individual references?" *International journal of human-computer studies* 57: 215-242. https://www.researchgate.net/publication/223309643_Understanding_user_acceptance_of_digital_libraries_what_are_the_roles_of_interface_characteristics_organizational_context_and_individual_differences?ev=srch_pub&sg=671U6Z4gTyd

[%2FkUxi%2FsK58TgmTYz06KTCgij46pJJmKThF
nwEIAoa4lICJ3sgghFw_hxUqlnMPzOqdZ8BRT7r
jzPXUdywWs4BMMckTDMgz0%2FljKNMWPvs
LdsuOFN4zt](#). Datum pristupa: 20.1.2015.

Usability Professionals' Association. "What is User-Centered Design: About Usability: UPA Resources". http://www.upassoc.org/usability_resources/about_usability/what_is_ucd.html. Datum pristupa: 3.5.2015.

Vikeri, Brajan S. i Vikeri, Alina. 2006. Informaciona nauka u teoriji i praksi. Beograd: Narodna biblioteka Srbije.

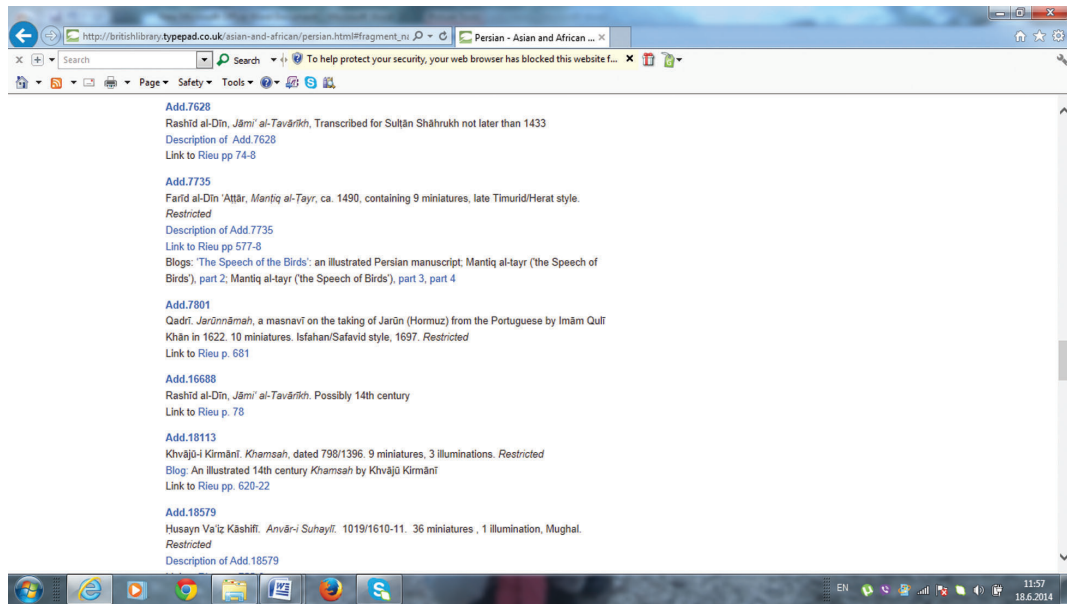
Vrana, Radovan, 2009. „Evaluation of Digital Collections' User Interfaces“ U Digital Resources and Knowledge Sharing. 2nd International Conference „The Future of Information Sciences: INFuture 2009 - Digital Resources and Knowledge Sharing. 4-6 No-

vembar 2009: 397-405. Zagreb: Odsjek za informacijske znanosti Filozofskog fakulteta Univerziteta u Zagrebu.

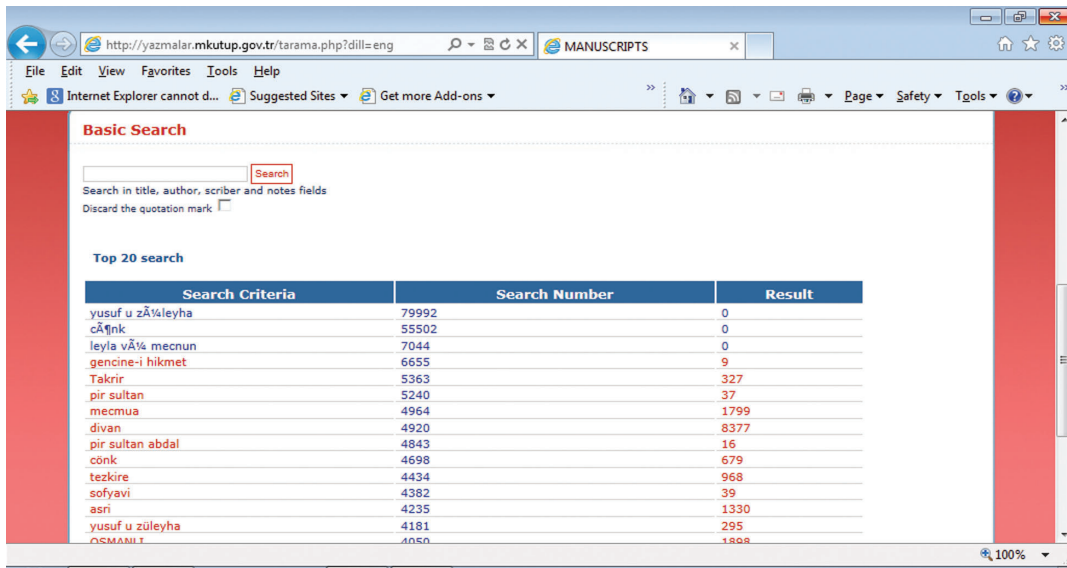
Vujić, Žarka i Špikić, Marko, ur. 2009. Ivi Maroeviću baštinici u spomen. Zagreb: Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Živković, Daniela. 2001. Elektronička knjiga. Zagreb: Multigraf.

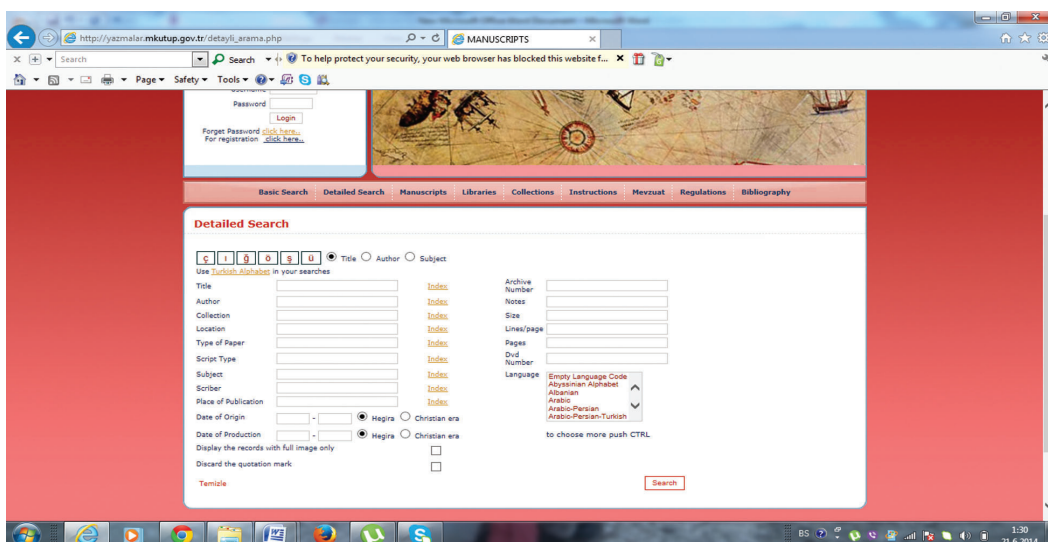
Xie, Hong. 2000. „Supporting ease-of-use and user control: Desired features and structure of Web-based online IR systems“: 1-26. <http://www.oclc.org/content/dam/research/grants/reports/xie/xie2000.pdf?urlm=162189>. Datum pristupa: 8.4.2015.

Slika 1.

Slika 2.

Slika 3.

PRIKAZI I PRILOZI

REVIEWS

UDC 001/016(049.3)

Bibliografska heuristika u savremenom informacijskom okruženju

Bibliographic Heuristics in Contemporary Information Environment

Lejla Hajdarpašić

Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu

Odsjek za komparativnu književnost i bibliotekarstvo

lejla.hajdarpasic@ff.unsa.ba

RUSA-ine smjernice za izradu bibliografije. Sarajevo : Asocijacija informacijskih stručnjaka bibliotekara, arhivista i muzeologa BAM, 2015.

Savremeno informacijsko okruženje koje, između ostalog, karakterizira sveprisutnija pojava mrežnih publikacija, kao i svakodnevni brzi razvoj informacijskih i komunikacijskih tehnologija, literatura iz oblasti informacijskih i bibliotečkih nauka nerijetko pogrešno prepoznaje kao okruženje revolucijskih promjena na koje teorija bibliografije mora odgovoriti odgovarajućim revolucijskim rješenjima. Pomenute okolnosti je ispravnije razumijevati kao evolucijske, a ne revolucijske, prilike u vezi s kojima bibliografije trebaju iznova dokazati svoj neupitan značaj i doprinos razvoju nauka, realizirati se na novim platformama, ispravno obuhvatiti i nove vrste bibliografskih objekata, a ne zanemarujući pritom trajne vrijednosti bibliografske heuristike. Jedno od proaktivnih podsjećanja na nemijenajuće temelje bibliografske heuristike u tom smislu, pojavilo se u formi *RUSA-inih smjernica za izradu bibliografije*, a od strane Američkog društva bibliotekara. Pomenute *Smjernice* su zapravo revidirano, preimenovano izdanje *Kriterija za vrednovanje bibliografija* iz 1971. godine (njihova je revizija djelimično temeljena i na *Kriterijima za vrednovanje enumerativne bibliografije* iz 1979. godine) a koje je RUSA-in Upravni odbor odobrio u martu 2010. godine.

Tekst *RUSA-inih smjernica za izradu bibliografije*

podijeljen je u 11 dijelova: 1. *Svrha*, 2. *Područje*, 3. *Metodologija*, 4. *Organizacija*, 5. *Anotacije / napomene*, 6. *Bibliografski format*, 7. *Pravovremenost*, 8. *Tačnost*, 9. *Oblik*, 10. *Kumulacija*, 11. *Distribucija*. Kada su ciljevi i predmet bibliografije u pitanju, prvi dio *Smjernica*, *Svrha*, naglašava da izradu bibliografije treba na odgovarajući način opravdati to jest da bibliografija mora imati jasno izraženu dodanu vrijednost, svoj specifični i originalni doprinos temi odnosno definiranom predmetu bibliografije. Drugi dio *Smjernica*, *Područje*, akcentira važnost preciznog utvrđivanja područja bibliografije u vezi s kojim se sugerira poštivanje načela cjelovitosti, a u pogledu obuhvaćenog vremenskog razdoblja, geografskog područja itd. Definirajući bibliografsku jedinicu kao entitet bibliografije, treći dio, *Metodologija*, podsjeća na važnost navođenja informacija o izvorima te i načinima njihove izrade (pretpostaviti je da se taj dio odnosi na „preliminarne izjave“, preciznije, uvodne napomene uz bibliografiju) da bi se, s tim u kauzalnoj vezi, u četvrtom dijelu *Smjernica*, *Organizacija*, problematizirali principi organizacije bibliografija (koji se primarno odnose na pretraživanje bibliografije), neophodni prateći elementi bibliografija (uvodne i slične napomene uz bibliografiju, registri) te i „poželjne“ osobine bibliografija. U petom dijelu *Anotacije / napomene*, izdvajaju se te definiraju tri moguća nivoa anotacija: informativni (najniži nivo opisa), anotacijski (minimalni obavezni opis za bibliografije koje imaju oznaku anotiranih) te kritički ili evaluacijski nivo (minimalni obavezni opis za bibliografije koje imaju oznaku kritičkih ili evaluacijskih), a u narednom, *Bibliografski format*, ističe se važnost dosljednog primjenjivanja odabranog formata za bibliografski opis uz preporuku da bi isti trebao imati dovoljno bibliografskih elemenata neophodnih za jednostavnu identifikaciju entiteta bibliografije. U dijelovima *Smjernica*, *Pravovremenost* i *Tačnost* sugerira se pravovremeno izlaženje bibliografije, redigovanje bibliografije te i procjena značaja bibliografije na povremenoj osnovi dok preostali dijelovi *Oblik*, *Kumulacija*, *Distribucija*, donose upute o izgledu, tipografiji, dizajnu bibliografije te o pravilnom promovisanju bibliografije bez obzira da li se ona pojavljuje u štampanom ili pak elektronskom obliku.

Iako su pomenutim tačkama *Smjernice* tematizirale osnovna načela izrade bibliografije, načela cjelovitosti, dosljednosti, tačnosti itd. treba primjetiti da *Smjernice* u pojedinim preporukama isuviše deskriptivno, nepažljivo pristupaju suštinskim zakonitostima bibliografije. Znakovite su u tom smislu preporuke koje se odnose na organizaciju bibliografije, odnosno na „poželjne“ osobine bibliografije, a u vezi s kojima *Smjernice* sugeriraju, između ostalog, razmatranje uključivanja brojčanog označavanja bibliografskih jedinica te i uključivanje poveznica na cjelovite tekstove u slobodnom pristupu. Budući da pomenuti elementi snažno determiniraju jednostavno i brzo pretraživanje bibliografije, a uz uvažavanje ograničenja autorskih prava, mogu omogućiti bibliografiji da u savremenom informacijskom okruženju postane i *sredstvo direktnog pristupa dokumentima*, oni ne bi trebali imati status izbornih već prije oznaku obaveznih elemenata.

Uvažavajući činjenicu da *RUSA-ine smjernice za izradu bibliografije* nemaju primarnu tendenciju donositi iscrpna obrazloženja o bibliografskoj heuristici, već prije taksativno obuhvatiti sva važna načela izrade bibliografija, ovaj prijevod u izdanju *Asocijacija informacijskih stručnjaka bibliotekara, arhivista i muzeologa* svakotrebno prepoznati značajnim štitvom ne samo bosanskohercegovačke već i akademske i stručne bibliotečke zajednice susjednih zemalja.

Edukacija bibliotekara i stručni ispiti (1999 – 2015)

Education of librarians and professional exams (1999 – 2015)

Mr. sci. Zijada Đurđević – Alidžanović,

viši bibliotekar / Senior Librarian

Nacionalna i univerzitetska biblioteka BiH

zijadad@nub.ba

U godini kad obilježavamo 70 godina Nacionalne i univerzitetske biblioteke BiH potrebno je nešto reći o edukaciji bibliotekara i aktivnostima Centra za permanentno obrazovanje bibliotekara BiH. Obrazovanje bibliotekara u Bosni i Hercegovini ima dugu tradiciju. Od 1952. godine se obrazovanje se izvodilo u formi predavanja, konferencija, stručnih savjetovanja i ispita koje su organizirali Nacionalna i univerzitetska biblioteka BiH i Društvo bibliotekara BiH. Danas se ovo obrazovanje izvodi na dva nivoa:

- formalno obrazovanje, studij na Filozofskom fakultetu u Sarajevu – Odsjek za komparativnu književnost i bibliotekarstvo i
- permanentno obrazovanje, koje u vidu kurseva i stručnih ispita izvodi Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine (NUBBiH) u Centru za permanentno obrazovanje bibliotekara BiH.

Permanentno obrazovanje ima posebnu važnost za bibliotečko-informacijsku djelatnost u nas, s obzirom na složenost modernih bibliotečko-informacijskih i komunikacijskih zahtjeva sa jedne, i uništen, izmijenjen, nedostatan i nedovoljno informatički i stručno obrazovan kadar sa druge strane.

Za ovaj vid obrazovanja brine se Centar za permanentno obrazovanje bibliotekara BiH pri NUBBiH čije je osnivanje 2000. godine označilo veliki korak naprijed i novu eru na tom polju. Centar je ustanovljen na osnovu podrške Otvorenog društva iz Budimpešte i OSI projekta za biblioteke - Network Library Program, Information Program - NLP 2000-2002. Na taj način Centar je postao sastavni dio mreže od 18 obrazovnih centara Evrope koji rade na osnovu jedinstvenog međunarodnog programa za cjeloživotno učenje.

Glavni uvjet za izrastanje biblioteka u odgovarajuće informacijske, kulturne i obrazovne centre je primjena propisanih međunarodnih standarda i modernih informacijskih tehnologija i dostignuća. Za ovaj posao su zaduženi bibliotekari. Stoga je glavni cilj permanentnog obrazovanja koje izvodi ovaj Centar

osposobljavanje zatečenog i kadra koji se zapošljava u biblioteke za propisno, stručno, savremeno i kvalitetno obavljanje osnovnih poslova u bibliotečko-informacijskoj oblasti i priprema za polaganje stručnih ispita složenih stručnih poslova i posebnih, specijalnih stručnih poslova.

Osnovni principi za koje se u svom Programu permanentnog obrazovanja bibliotekara Centar zalaže i izvodi su:

- primjena novih tehnologija i bibliotečko-informacijskih dostignuća u radu,
- otvoren i slobodan pristup informacijama i kolekcijama,
- poštivanje ljudskih prava,
- intelektualna sloboda,
- saradnja na lokalnom, nacionalnom i internacionalnom nivou

Strategija permanentnog obrazovanja koju izvodi Centar zasniva se na savremenim bibliotečko-informacijskim tehnologijama, metodama i dobro obučanim instruktorima. Strukturu tako pripremljene obuke čine: predavanja, vježbe, grupni rad, demonstracije, kompjuterski rad, laboratorijski rad, promocije, stručni obilasci i posjete i razgovori.

Permanentno obrazovanje bibliotekara obuhvata:

- obuku iz osnovnog bibliotečko-informacijskog znanja, koja se sprovodi iz devet temeljnih predmeta i
- naprednu obuku (kurseve) o trendovima, izmjenama i dostignućima u bibliotečko-informacijskoj oblasti

Obuka ima oblik kurseva, seminara, radionica, seminara za male grupe.

Centar raspolaže sa odgovarajućim prostorom i opremom za obuku, salama za edukaciju sa 20-25 mjesta, informatičkom opremom i priključkom na Internet, pomoćnom učionicom-čitaonicom opremljenom stručnom literaturom, a čitava NUBiH je na raspolaganju za potrebe edukacije.

Nastavljajući bibliotečko-informacijsku obrazovnu tradiciju, od 1999. godine, u NUB BIH se svake godine organiziraju kursevi iz temeljnog bibliotečko-informacijskog znanja za bibliotečke djelatnike. Kursevi sadrže predavanja iz osnovnih stručnih bibliotečko-informacijskih predmeta i vježbe.

Za 17 godina kontinuiranih edukacija treba spomenuti i brojčane rezultate. Kurseve iz temeljnog bibliotečko-informacijskog znanja u NUB BIH, u periodu 1999. - 2015. pohađalo je oko 1.000 polaznika.

Osim edukacija u sklopu Centra za permanentno obrazovanje, NUB BIH organizira i polaganje stručnih ispita iz bibliotekarstva, od 1999. godine, u skladu sa Zakonom o bibliotečkoj djelatnosti (Sl. list BiH, br. 37/1995, čl. 18, stav 4), Pravilnikom o stručnim zvanjima u bibliotečkoj djelatnosti (Službene novine FBiH, br. 24/1997). U periodu 1999-2015. godine više od 800 kandidata je položilo stručne ispite u bibliotečkoj djelatnosti.

Nakon uspješno položenih ispita, a prema nivou formalnog obrazovanja, kandidati stižu sljedeća stručna zvanja: bibliotekar (VSS), viši knjižničar (VŠS) i knjižničar (SSS).

U 17 uspješnih godina organiziranja polaganja stručnih ispita za bibliotečke djelatnike, za period 1999-2015., stručne ispite je položilo ukupno 831 kandidat i time stekli zvanja: 475 bibliotekara, 206 viših knjižničara i 150 knjižničara.

PREPORUKE AUTORIMA

Rukopise radova treba slati u elektronskoj formi na adresu elektronske pošte nadina@nub.ba. Ukoliko ne dobijete odgovor u roku od sedam dana da je rukopis poslan u dalju proceduru, molimo Vas da nam se obratite putem telefona na broj: +387 33 275 405.

Uz radove je potrebno dostaviti:

- naslov rada na bosanskom/hrvatskom/srpskom i engleskom jeziku
- ime i prezime autora/ice
- naziv institucije autora/ice ukoliko postoji
- adresa i e-mail adresa autora/ice
- sažetak i ključne riječi na bosanskom/hrvatskom/srpskom i engleskom jeziku
- literaturu
- kraću biobibliografiju autora/ice

Jezik časopisa je bosanski/hrvatski/srpski i engleski, a pismo časopisa je latinica (Times New Roman, 12pt).

U tekstovima se koristi model citiranja unutar teksta (eng. in-text-citation) metoda navođenja prvog elementa, datuma i stranice.

Na kraju rada navoditi literaturu abecednim redoslijedom prema autorovom prezimenu koristeći sintaksu The Chicago Manual of Style.

Vidi više na URL: http://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide.html

Primjeri:

Knjiga

Jedan autor

Rešidbegović, Amra. 2014. Biblioteka koja ima prošlost i budućnost: Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine. Sarajevo: Nacionalna i univerzitetska biblioteka BiH.

(Rešidbegović 2014, 12-13)

Dva ili više autora

Trako, Salih, i Lejla Gazić. 1997. Katalog rukopisa Orijentalnog instituta: lijepa književnost. Sarajevo: Orijentalni institut u Sarajevu.

(Trako i Gazić 1997, 52)

Za četiri ili više autora navesti u popisu literature sve autore, a u tekstu navesti prvog autora sa naznakom et al.

Elektronska knjiga

Ako je knjiga dostupna u više od jednog formata, citirati korištenu verziju. Za knjige korištene online navesti link i datum pristupa izvoru.

Arms, William. 1999. Digital Libraries. Massachusetts: M.I.T. Press. <http://www.cs.cornell.edu/wya/diglib/MS1999/index.html>. Datum pristupa: 12.11.2015.

(Arms 1999)

Urednik, prevodilac ili priređivač

Halilbašić, Senad, i Starz, Ingo, ur. 2012. Biblioteka Sarajevo: literarno mjerenje grada. Sarajevo: Naklada Zoro.

(Halilbašić i Starz 2012, 91–92)

Članak u štampanom časopisu

U tekstu navesti broj stranica sa kojih je citat preuzet. U literaturi navesti stranice kompletnog članka. Hajdarpašić, Lejla. 2013. "Razvoj i izazovi metoda automatskog predmetnog označavanja" *Bosniaca* 18:12-18.

(Hajdarpašić 2013, 13)

Prikaz knjige

Dizdar, Senada. 2012. "Promocija knjige: Školski knjižničar" Prikaz knjige Školski knjižničar, Kovačević, Dinka, Lovrinčević, Jasmina. *Bosniaca*, 17, Prikazi i prilozi.

(ukoliko postoji online verzija članka navesti još i link)

(Dizdar 2012, 90)

Magistarska teza ili doktorski rad

Bakaršić, Kemal. 1992. "Model bibliografske obrade dokumenata iz istorijskih i humanističkih znanosti na primjeru arheološke publicistike Bosne i Hercegovine" Doktorska disertacija, Univerzitet u Sarajevu.

(Bakaršić 1992)

Rad prezentiran na konferenciji ili sastanku

Delibašić, Esad. 2008. „Ka interaktivnom muzeju: muzeji kao mediji demokratskog komuniciranja.” Rad prezentiran na 2. međunarodnoj konferenciji BAM Evropske smjernice za saradnju biblioteka, arhiva, muzeja, Sarajevo, novembar 28-29.

(Delibašić 2009, 57)

Web stranica

Google. 2009. "Google Privacy Policy." Posljednja izmjena: 11. mart. <http://www.google.com/intl/en/privacypolicy.html>.

(Google 2009)

RECOMMENDATIONS FOR AUTHORS

Manuscripts should be sent in electronic form to the e-mail address nadina@nub.ba. If you do not get a response within seven days to the manuscript sent for further procedure, please contact us by phone: +387 33 275 405

With the manuscript send us:

- Title in Bosnian / Croatian / Serbian and English
- Author(s) name(s)
- Name of the institution / if there
- Address and e-mail address of the author(s)
- Summary and key words in Bosnian / Croatian / Serbian and English
- References
- Authors biography

Journal language is Bosnian / Croatian / Serbian and English, and the letter of the journal is Latin (Times New Roman, 12 pt).

The texts used model of citation in the text, specifying the first element, the date and site.

At the end of the cited references alphabetically by author's last name using the syntax of The Chicago Manual of Style.

See more at URL: http://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide.html

Examples:

Book

One author

Rešidbegović, Amra. 2014. Biblioteka koja ima prošlost i budućnost: Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine. Sarajevo: Nacionalna i univerzitetska biblioteka BiH.

(Rešidbegović 2014, 12-13)

Two or more authors

Trako, Salih, i Lejla Gazić. 1997. Katalog rukopisa Orijentalnog instituta: lijepa književnost. Sarajevo: Orijentalni institut u Sarajevu.

(Trako i Gazić 1997, 52)

Za četiri ili više autora navesti u popisu literature sve autore, a u tekstu navesti prvog autora sa naznakom et al.

E-book

Ako je knjiga dostupna u više od jednog formata, citirati korištenu verziju. Za knjige korištene online navesti link i datum pristupa izvoru.

Arms, William. 1999. Digital Libraries. Massachusetts: M.I.T. Press. <http://www.cs.cornell.edu/wya/diglib/MS1999/index.html>. Datum pristupa: 12.11.2015.

(Arms 1999)

Editor or translator

Halilbašić, Senad, i Starz, Ingo, ur. 2012. Biblioteka Sarajevo: literarno mjerenje grada. Sarajevo: Naklada Zoro.

(Halilbašić i Starz 2012, 91–92)

Article in printed journal

U tekstu navesti broj stranica sa kojih je citat preuzet. U literaturi navesti stranice kompletnog članka.

Hajdarpašić, Lejla. 2013. “Razvoj i izazovi metoda automatskog predmetnog označavanja” *Bosniaca* 18:12-18.

(Hajdarpašić 2013, 13)

Book review

Dizdar, Senada. 2012. “Promocija knjige: Školski knjižničar” Prikaz knjige Školski knjižničar, Kovačević, Dinka, Lovrinčević, Jasmina. *Bosniaca*, 17, Prikazi i prilozi.

(ukoliko postoji online verzija članka navesti još i link)

(Dizdar 2012, 90)

Thesis or dissertation

Bakaršić, Kemal. 1992. “Model bibliografske obrade dokumenata iz istorijskih i humanističkih znanosti na primjeru arheološke publicistike Bosne i Hercegovine ” Doktorska disertacija, Univerzitet u Sarajevu.

(Bakaršić 1992)

Paper presented at a conference

Delibašić, Esad. 2008. „Ka interaktivnom muzeju: muzeji kao mediji demokratskog komuniciranja.” Rad prezentiran na 2. međunarodnoj konferenciji BAM Evropske smjernice za saradnju biblioteka, arhiva, muzeja, Sarajevo, novembar 28-29.

(Delibašić 2009, 57)

Website

Google. 2009. “Google Privacy Policy.” Posljednja izmjena: 11. mart. <http://www.google.com/intl/en/privacypolicy.html>.

(Google 2009)